

ГАМЛЕТ АСАТРЯН	
НЕЗАВИСИМОСТЬ И ОБЪЕКТИВНОСТЬ	4
ЕЛИЗАВЕТА ДАНИЕЛЯН	
НЕЗАВИСИМОСТЬ, НЕПОДКУПНОСТЬ, ЭФФЕКТИВНОСТЬ, ПРОЗРАЧНОСТЬ, КОМПЕТЕНТНОСТЬ (Современные вызовы судебной реформы на Южном Кавказе)	11
ՎՈՂՈՂՅԱ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ	
ԱԳՐԲԵՋԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ԱՐՑԱԽԻՆ ԸՆՈՐՀՎԱԾ «ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԵՐ»	16
ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	
ՊԵՎՈՐԳ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ	
ՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ՆԿԱՍՄԱՔ (ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ)	20
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՏԻԵՉԵՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	
ՊԵՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆ	
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՏԻԵՉԵՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՌՆՉՎՈՂ ԱՌԱՆՉԻՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ ԸՆԹԵՐՑՈՂԻՆ	28
КРИМИНОЛОГИЯ	
ՏՍՐԵՆ ՄՈՅՅԱՆ	
ԱՐՄԵՆ ԿՍՄԱՅՅԱՆ	
ИСХОДНЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ ПРИЧИННОЙ ОБУСЛОВЛЕННОСТИ ПРЕСТУПНОСТИ	36
ԱՐՄԵՆ ԿՍՄԱՅՅԱՆ	
ПОНЯТИЕ СВОБОДЫ И ПРОБЛЕМА «СВОБОДЫ ВОЛИ» ПРЕСТУПНИКА	46
ՔՐԵՄԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	
ԱՐԹՈՒՐ ԴԱՍԲԱՐՅԱՆ	
ԱՐԱԳԱՅՎԱԾ ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ԱՌԱՐԿԵԼՈՒՄ ԴԱՏԱԽԱՋԻ ԲԱՑԱՐՉԱԿ ՎԵՏՈՅԻ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	52
ARTAK AVANESYAN	
GLOBALIZATION	55
ЛЕВИК САРГСЯН	
МЕТОД МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ	57
ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ	
ՀՀ ՎՃՈՐԲԵԿ ԴԱՏԱԿԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ	60
РЕЗЮМЕ	74

Гамлет АСАТРЯН

Судья уголовной палаты Кассационного суда РА

НЕЗАВИСИМОСТЬ И ОБЪЕКТИВНОСТЬ

Формирование гражданского общества и построение правового демократического государства настоятельно требуют наличия сильной, независимой и доступной для населения судебной власти.

Среди основополагающих принципов организации и деятельности судебной власти необходимо выделить важнейший принцип, реализация которого в значительной степени способна обеспечить эффективность и объективность правосудия — исключение постороннего воздействия на судей при осуществлении ими правосудия. Это, несомненно, принцип независимости судей и подчинения их только закону, определяющий статус суда в современном правовом государстве.

Хотя независимость судей, как абсолютное явление, как и всякое совершенное, идеальное знание невозможно всецело реализовать на практике, тем не менее, его осознание необходимо для понимания природы этого явления и общих целей судебной независимости, стремление к которым способствует более полной реализации на практике конкретных правовых норм.

Как известно, правосудие выступает наиболее надежным и цивилизованным способом разрешения возникающих в обществе конфликтов, защиты прав и свобод граждан, интересов гражданского общества и государства. Право на справедливое судебное разбирательство признается за каждым человеком и гражданином. Эта основа всякой судебной системы закреплена в статье 6 Европейской конвенции «О защите прав и основных свобод человека». Аналогичное право провозглашено также во «Всеобщей декларации прав человека» (статья 10) и в Международном пакте «О гражданских и политических правах» (статья 14).

Европейский суд по правам человека в своих решениях неоднократно обращался к трактовке терминов «суд», «независимый» и «беспристрастный». В некоторых из них Европейский суд особенно оценил процессы назначения судей в тесной связи с независимостью судов. Суд также не раз подтверждал, что недостаточно, чтобы было правосудие, необходимо, чтобы стороны были уверены в том, что суд независим (Campbell and Fell v. UK, серия А 80, абзацы 77-79, 1984, Shramek v. Austria, серия А 84, абзацы 38, 42, 1984). Статья 6 Европейской конвенции в ее интерпретации Европейским Судом требует от судей не только быть независимыми, но также включает в себе обязанность судьи предоставить достаточные гарантии, исключающие сомнения в его независимости. Такая независимость важна не сама по себе, а должна в более широком аспекте обеспечить уверенность всего общества в независимости судебной системы и судебной власти.

На седьмом Конгрессе ООН (1985г., Милан) по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями были приняты основные принципы независимости судебных органов, которые были одобрены резолюциями Генеральной Ассамблеи ООН №40/32 от 29 ноября 1985г. и №40/146 от 13 декабря 1985г.

В ноябре 2010г. Комитет министров Совета Европы принял новую рекомендацию R (10) 12 о независимости, эффективности и роли судей.

Значение принципа независимости правосудия состоит в создании для судей таких условий осуществления их деятельности, при которых они могли бы рассматривать дела и принимать по ним решения на основе Конституции и других законов, руководствуясь исключительно

своим внутренним убеждением, основанным на рассмотрении всех обстоятельств дела в совокупности. Такая обстановка может быть обеспеченной, если суд огражден от какого-либо воздействия, давления на него со стороны. Только в этом случае может быть реальной самостоятельность судебной власти при осуществлении правосудия.

Независимость судей только тогда становится реальной ценностью, когда права судьи на независимость, его личность, и должностные полномочия, надежно защищены и гарантированы. Независимость судей включает независимость и решения, и мыслей, и правового положения (статуса) судьи. Если внешняя сторона независимости характеризует независимость суда от внешнего влияния при отправлении правосудия, его право самостоятельно применять нормы, то внутренняя сторона зависит от самих судей, т.е. предопределяется человеческим фактором правосудия. Факторы, которые предопределены интеллектуальным уровнем судей, способны сводить на нет внешнюю сторону самостоятельности суда.

С точки зрения защиты права человека на независимость суда, разрешающего дело о его правах и обязанностях, независимость судей не столько привилегия, а, прежде всего, право человека, конкретно заинтересованного лица, и обязанность судьи. Первостепенная ценность прав человека сегодня признана международным сообществом и нашим государством. Существующие международно-правовые механизмы защиты прав человека, и в частности права на независимый суд, приносят соответствующие правовые стандарты во внутреннее законодательство и практику его применения.

В то же время, развитие только гарантий независимости судей открывает свою обратную сторону — когда обеспечение высокой степени автономности суда целиком зависит от субъективной воли и желаний самого судьи. Такая независимость дает лишь судье полную свободу

действий, он волен выбирать, к кому попасть в зависимость, как решать конкретное дело, вести себя на работе и в частной жизни. Только при сбалансированности широких прав судей их обязанностями можно говорить о развитии эффективного механизма обеспечения независимости судей.

Таким образом, выделяя важнейшую роль независимости судей и всей судебной системы в целом, попробую вкратце изложить историю становления принципов независимости, действующие в настоящее время в Республике Армения гарантии по обеспечению независимости судей и пути ее дальнейшего усовершенствования.

После приобретения независимости в Армении произошли существенные политические и экономические преобразования, ставшие основой для становления и развития новых общественных отношений.

Основы реформирования судебной системы Армении были заложены принятой в 1995 году Конституцией, которая, в соответствии с требованиями построения демократического и правового государства, провозгласила принцип разделения властей, одновременно закрепив основные принципы формирования судебной власти, а именно — осуществление правосудия исключительно судами — в соответствии с Конституцией и законами, и независимость судов.

В течение 1998 года Национальным Собранием РА были приняты законы РА «О судостроительстве», «О статусе судьи», «О прокуратуре», «Об адвокатской службе», «О третейских судах и третейском судопроизводстве», «О принудительном исполнении судебных актов», «О службе принудительного исполнения судебных актов», Гражданский, Гражданско-процессуальный, Уголовно-процессуальный кодексы РА. Таким образом, согласно новому законодательству, была сформирована и начала действовать новая судебная система: вместо двухзвенной системы, состоящей из народных судов и Вер-

ховного Суда, была создана трехзвенная — состоящая из судов первой инстанции, апелляционных судов и кассационного суда. Верховный Суд с его надзорной функцией был упразднен, а между различными судебными звеньями были установлены такие функциональные отношения, которые обеспечивали независимость нижестоящих судов перед вышестоящими.

Другой важной инновацией первого этапа судебно-правовой реформы явилась замена принципа выборности судей принципом назначаемости, с обеспечением таких гарантий их независимости, как принципы несменяемости и неприкосновенности, а также создание института Совета Правосудия, ведавшего вопросами назначения судей, повышения их в должности, привлечения в судебном порядке к административной или уголовной ответственности, привлечения к дисциплинарной ответственности и пр.

В процессе выполнения обязательств, взятых Арменией перед Советом Европы, большое место заняли конституционные реформы, которые имели важное политическое значение не только в контексте международных обязательств, но и потому, что призваны принести позитивные развития именно внутри страны в более длительной для нашего народа перспективе. Конституционные реформы Армении осуществились в ходе референдума 27-го ноября 2005 года.

Конституционная реформа способствовала повышению эффективности взаимодействия всех ветвей власти, с учетом специфичности судебной власти, состоящей в ее постоянности и нейтральности по отношению к остальным властям государства.

Принятие обновленной Конституции стало краеугольным камнем второго этапа судебно-правовой реформы.

Принцип независимости судей был зафиксирован на уровне конституционных положений.

С точки зрения усовершенствования судебной системы новым Основным зако-

ном, прежде всего, были созданы все предпосылки для реального обеспечения независимости судебной власти. Обеспечению независимости способствовали также закрепленные в Конституции новый порядок формирования и деятельности Совета Правосудия (ст. 94.1-95), такие основополагающиеся принципы, как подчинение только Конституции и законам, несменяемость и неприкосновенность при отправлении правосудия.

Так, статья 91 Конституции гласит, что правосудие в Республике Армения осуществляется только судом - в соответствии с Конституцией и законами.

Статья 96 закрепляет принцип несменяемости судей.

Статья 97 гласит, что при осуществлении правосудия судьи независимы, подчиняются только Конституции и закону.

Статья 98 запрещает судьям заниматься предпринимательской деятельностью, занимать не связанную с их обязанностями должность в государственных органах или органах местного самоуправления, должность в коммерческой организации, выполнять иную оплачиваемую работу, кроме научной, педагогической и творческой. Данная статья также содержит запрет на членство в какой-либо партии или занятие политической деятельностью.

Согласно статье 92 Конституции, в Республике Армения действуют суды первой инстанции, Апелляционные суды и Кассационный суд, а в предусмотренных законом случаях и специализированные суды.

Высшей судебной инстанцией Республики Армения, кроме вопросов конституционного правосудия, является Кассационный суд, который призван обеспечить единообразное применение закона. Полномочия Кассационного суда устанавливаются Конституцией и законом. Указанная статья запрещает создание чрезвычайных судов.

Таким образом, в новой редакции основного закона пересмотрен статус Кассационного суда. Закрепление за Касса-

ционным судом функции единообразного применения закона, что также предполагает их правильное толкование, служит обеспечению предсказуемого правосудия, создает реальные гарантии для защиты прав и свобод человека, а также служит развитию права.

Конституционные положения о судебной власти получили дальнейшую детализацию и закрепление в важнейшем нормативном акте второго этапа судебно-правовой реформы — Судебном кодексе РА, принятом 22 февраля 2007 года, после вступления в силу которого потеряли силу законы РА «О судостроительстве», «О Совете правосудия» и «О статусе судьи», были внесены соответствующие поправки и дополнения в процессуальные кодексы РА.

Как отмечалось выше, гарантии и средства обеспечения независимости судебной власти разнообразны и реальной независимости можно достичь только при их соблюдении в совокупности.

Направленные на обеспечение независимости судей и закрепленные в Судебном кодексе средства можно условно разделить на следующие группы.

1. Правовые средства, обеспечивающие соблюдение основных принципов для нормальной деятельности всей судебной системы в целом: самоуправление, независимость, самостоятельность, аполитичность, несменяемость и неприкосновенность.

2. Гарантии в сфере формирования судебной власти, которые включают: проверку квалификации кандидатур судей, составление списков кандидатур, составление списков служебного продвижения, назначение судей, дисциплинарная ответственность судей и прекращение полномочий.

3. Материальные, социальные и организационно-правовые средства, включающие в себя соответствующее материальное обеспечение, безопасность, личная защита, право на участие в программах по усовершенствованию квалификации и профессионализма и т.д.

Обращаясь к правовым средствам обеспечения независимости судей, хотелось бы отметить те положения Судебного кодекса, которые на законодательном уровне закрепили принцип самоуправления судебной власти в процессе своей деятельности. Органами самоуправления судебной власти признаны общее собрание судей РА и Совет председателей судов, которые наделены соответствующими полномочиями с условием, что деятельность органов самоуправления никоим образом не должна ограничивать независимость судей (статья 70-74).

Судебный кодекс, детализируя конституционное требование относительно аполитичности судей, также предписывает судьям в любых условиях проявлять политическую сдержанность и нейтральность (статья 10).

Развивая конституционные гарантии независимости судей и самостоятельности судов, Судебный кодекс устанавливает, что при отправлении правосудия судья никому не подотчетен, не обязан давать каких-либо объяснений по существу рассмотренных или находящихся в производстве дел кому бы то ни было, за исключением предусмотренных законом случаев.

С этой целью в Кодексе закреплены нормы, запрещающие незаконное вмешательство в деятельность судьи, а также предусмотрено, что такое вмешательство может повлечь предусмотренную законом дисциплинарную и уголовную ответственность. В свою очередь судья в случаях незаконного вмешательства обязан об этом сообщить в комиссию этики при Совете председателей судов. Если комиссия установит, что имело место незаконное вмешательство в деятельность судьи, то обязана в свою очередь представить ходатайство о привлечении виновных к ответственности в соответствующие органы (ст. 11).

Учитывая тот факт, что независимость судей гарантируется неприкосновенностью личности судьи, и развивая конституционное положение судейской

неприкосновенности, Судебный кодекс также закрепляет, что судьи не могут подвергаться задержанию, за исключением случаев, когда задержание осуществляется в момент совершения преступления или непосредственно после этого. В таких случаях о задержании незамедлительно ставится в известность Президент Республики и Председатель Кассационного Суда. Судьи не могут подвергаться аресту, привлекаться в качестве обвиняемого, в судебном порядке привлекаться к административной ответственности без согласия Президента РА по соответствующему представлению Совета Правосудия.

Судья не может быть подвергнут принудительному доставлению в любой государственный орган, если личность этого судьи не могла быть известна в момент задержания, после установления его личности подлежит немедленному освобождению.

По факту вынесения заведомо неправомерного приговора, решения, или иного судебного акта уголовное преследование в отношении судьи не может быть возбуждено, если данный судебный акт вышестоящим судом не отменен.

В судебном кодексе также закреплено, что объявление военного положения или чрезвычайной ситуации не отменяет вышеперечисленные гарантии неприкосновенности (ст. 13).

В Судебном кодексе детализирована такая важная гарантия независимости судей, как их несменяемость. Средством обеспечения несменяемости судей, является гарантированное законом выполнение своих обязанностей до 65 лет. Полномочия судьи могут быть прекращены или приостановлены не иначе, как в установленных законом случаях (ст. 14).

Судебный кодекс в свою очередь содержит запрет на занятие предпринимательской деятельностью, запрещает судьям занимать не связанную с их обязанностями должность в государственных органах или органах местного самоуправления, должность в коммерческой орга-

низации, выполнять иную оплачиваемую работу, кроме научной, педагогической и творческой (ст. 12).

В числе гарантий независимости в деле судоустройства в РА хотелось бы выделить те существенные изменения в процессе формирования и деятельности Совета Правосудия, а также назначения судей, которые в результате конституционных изменений нашли свое отражение и в Судебном кодексе. Так, Совет Правосудия — это независимый орган, в состав которого входят девять судей, избираемых сроком на пять лет тайным голосованием на общем собрании судей РА и по два юриста-ученых, назначаемых соответственно Президентом Республики и Председателем Национального Собрания. Заседания Совета Правосудия ведет Председатель Кассационного Суда — без права голосования (ст. 94.1 Конституции, главы 13-14 Судебного кодекса). Применительно к рассматриваемой теме следует отметить следующие полномочия Совета Правосудия. В частности, Совет Правосудия составляет и представляет на утверждение Президента Республики список кандидатур судей и списки служебного продвижения судей, на основании которых производятся назначения, дает заключение по представленным кандидатурам судей, предлагает кандидатуры председателя Кассационного суда, председателей палат и судей Кассационного суда, председателей апелляционных судов, судов первой инстанции (ст. 95 Конституции, главы 15-16 Судебного кодекса), подвергает судей дисциплинарной ответственности, представляет предложения Президенту Республики о прекращении полномочий, о дачи согласия на арест, привлечение судьи в качестве обвиняемого или привлечение в судебном порядке к административной ответственности (ст. 95 Конституции, главы 17-18 Судебного кодекса).

Немаловажную роль для обеспечения реальной независимости играет надлежащее материальное и социальное обеспечение судей. Высокое положение судьи

определяется не величиной его оклада, а оклад и условия его труда должны соответствовать его высокому положению. Согласно Судебному кодексу, финансирование судов производится из государственного бюджета отдельной строкой. Финансами распоряжается сама судебная власть. Зарплата судьи состоит из должностного оклада, который ежегодно фиксируется отдельной статьей закона о государственном бюджете, и предусмотренной Судебным кодексом причитающейся надбавки, которая зависит от стажа судейской работы. Оклад судей вышестоящих судов в процентном соотношении соответствует оклад судей первой инстанции. Также в Судебном кодексе закреплено, что оклад судьи и причитающиеся надбавки не могут уменьшаться в процессе всей деятельности судьи (ст. 75).

Вместе с тем, в качестве негативного примера следует отметить, что в 2010 году законодатель сократил надбавки причитающиеся к пенсии, получаемые судей после 65 лет, что надеемся, в ближайшем будущем, будет пересмотрено.

Кроме оплачиваемого ежегодного отпуска судьи, в отдельных случаях, также имеют право на предоставление неоплачиваемого отпуска — по личным или семейным обстоятельствам (ст. 76).

Кроме обязательных курсов по повышению квалификации, судьи также имеют право на участие в других мероприятиях, программах, направленных на повышение профессионализма, с сохранением заработка (ст. 77).

К мерам социальной защиты можно отнести также то, что на законодательном уровне закреплено, что судья, члены его семьи и их имущество находятся под особой защитой государства (ст. 84).

Кроме правовых, организационных, материальных и социальных гарантий, у независимости остается прочный, испытанный временем фундамент - внутренняя самостоятельность судей, их чувство достоинства, сознание своего общественного веса, нравственность, иными слова-

ми - судебная этика. Высокая этическая позиция и нравственная бескомпромиссность судьи являются самостоятельной ценностью и важнейшим атрибутом судейской профессии. В связи с этим, также учитывая тот факт, что отношение общественности к судебной власти главным образом обусловлена доверием, основанном на честности и независимости судей, а последние, в свою очередь, зависят не только от самостоятельной и беспристрастной деятельности, но и от самого поведения судьи, хотелось бы особо подчеркнуть роль норм, регулирующих правила поведения и этики с точки зрения обеспечения независимости.

В Судебном кодексе целая глава посвящена правилам поведения судей (глава 12). Кроме того, 23-го апреля 2010 года общим собранием союза судей РА также были приняты «Правила поведения судьи», составленные с учетом требований таких основополагающих документов, как принятые в 2002 году в Гааге Бангалорские принципы, заключение консультативного совета Европейских судей от 19 ноября 2002 года «О профессиональном поведении судей, нормах этики, несовместимым со статусом судьи поведении и принципах беспристрастности», а также других международных стандартов и подходов.

С точки зрения обеспечения независимости хотелось бы подчеркнуть несколько из установленных правил поведения судей. Так, судья обязан проявлять высокие критерии поведения, своим поведением укреплять веру сторон, правового общества и общественности в независимость, беспристрастность и справедливость суда. Правосудие не только должно осуществляться, но и должно быть видимым, убедительным и воспринятым как установление справедливости. Судья также не должен подвергаться каким-либо влияниям и не допускать никаких вмешательств со стороны исполнительной власти, должностных лиц или граждан, у беспристрастного наблюдателя иметь репутацию независимого человека. Будучи

в центре внимания общественности, судья должен добровольно принять такие личные ограничения, которые любой другой гражданин мог бы посчитать чрезмерными и т.п.

К примеру, в 2010 году комиссия этики при Совете председателей судов рассмотрела 11 случаев, касающихся поведения судей. В 4-х случаях комиссия каких-либо нарушений в поведении судей не усмотрела, в 6-и случаях комиссия ограничилась рассмотрением вопроса в связи с незначительностью допущенных нарушений, и в одном случае комиссия обратилась в дисциплинарную комиссию Совета Правосудия с ходатайством о возбуждении дисциплинарного производства.

Важным шагом в деле координации судебной службы явилось принятие в 2006 году закона «О судейской службе» на основе которого в рамках судебной системы РА был создан Судебный департамент. Эта структура призвана функционировать как центральное бюро административной поддержки, как единое управленческое учреждение, тем самым объективно содействуя повышению независимости судебной власти, что на деле уже нашло свое подтверждение.

Недавно были изданы два тома Сборника постановлений Уголовной палаты Кассационного суда за 2006-2010гг., имеющие прецедентное значение в уголовном судопроизводстве, что также способствует укреплению объективности при разбирательстве уголовных дел. Сборники содержат упрощенные таблицы относительно классификации постановлений по конкретным правовым нормам, подвергшимся толкованию. К сборникам прилагаются также компакт-диски, содержащие постановления в электронном виде, что делает их применение более доступным и эффективным. Уже отредактирован и готовится к печати комментарий к постановлениям Уголовной палаты Кассационного суда.

Недавно в РА была также внедрена доступная в Интернете программа «Даталекс», которая в целом направлена на

обеспечения прозрачности, но по-моему, она не может не оставить положительный отпечаток в деле укрепления независимости и объективности судов. Ведь отсутствие прозрачного процесса при отправлении правосудия может поколебать веру общественности в существование независимого суда. При помощи данной программы гражданам доступны не только выносимые все без исключения судебные акты, но и сведения о рассматриваемых в судах делах, судебных заседаниях и т.д.

В целях дальнейшего развития и усовершенствования законодательства, призванного укреплению принципов независимости Судебным департаментом РА недавно разработан законопроект о внесении поправок и дополнений в Судебный кодекс РА. Среди предлагающихся именованных, хотелось бы выделить запрет на перевод судьи без письменного согласия, в том числе и в вышестоящий суд, а также существенные изменения в области составления списков кандидатур судей, служебного продвижения, порядка голосования в Совете Правосудия, порядка назначения судей при равном распределении голосов и т.п. Предлагается также предусмотреть возможность для внесения в список кандидатур лиц, занимающих должности помощника, советника судьи или других должностей в судебной системе.

Таким образом, независимость судей - это неотъемлемая составляющая судебной власти, и с этой точки зрения сами по себе меры процессуального, организационно-правового, социально-правового характера, направленные на обеспечение независимости судей — как носителей государственной судебной власти при осуществлении правосудия, являются объективно необходимыми обществу.

Актуальность данной темы со временем не угасает и подтверждается постоянными дискуссиями по ней, не утихающими также в правовой, научной литературе и в средствах массовой информации.

Елизавета ДАНИЕЛЯН
Судья уголовной палаты Кассационного суда РА

НЕЗАВИСИМОСТЬ, НЕПОДКУПНОСТЬ, ЭФФЕКТИВНОСТЬ, ПРОЗРАЧНОСТЬ, КОМПЕТЕНТНОСТЬ

(Современные вызовы судебной реформы на Южном Кавказе)

КОМПЕТЕНТНОСТЬ И СТАРАТЕЛЬНОСТЬ являются одними из важнейших Бангалорских принципов поведения судей, принятых в Гааге 26 ноября 2002 года.

Особая важность и первостепенная роль соблюдения принципов компетентности и старательности заключается в необходимости усиления доверия общества к судебной системе, а также к авторитету судебной системы в вопросах морали, честности и неподкупности судебных органов, необходимости того, чтобы судьи, индивидуально и коллективно, относились к своей должности как к уважаемой и почетной, понимая степень оказанного им обществом доверия, и прилагали все усилия для поддержания и дальнейшего развития доверия к судебной системе.

Вопросы повышения квалификации судей имеют актуальное значение, так как являются частью масштабной судебной реформы, проводимой в нашей стране.

Компетентность судей рассматривается как принцип, основное начало построения и функционирования судебной системы. Именно от правовой компетентности судей зависит как прямой результат их работы, качество правосудия и судебных постановлений, так и доверие общества к судебной власти.

Требование правовой квалификации судей закреплено во многих международно-правовых документах. Например, в основных принципах ООН, касающихся независимости судебных органов, провозглашается следующее “лица, отобранные на судебные должности, обязаны иметь высокие моральные качества и способности, а также соответствующую подготовку и квалификацию в области права”.

Важность требования высокой профес-

сиональной квалификации подчеркивается и в Рекомендации Кабинета Совета Министров Европы, где подчеркивается: “Все решения, касающиеся профессионального роста судей, должны основываться на объективных критериях и принципе конкурсного отбора, а служебный рост судей должен зависеть от их личных заслуг, с должным учетом квалификации, моральных качеств и работоспособности”, а согласно вышеуказанным Бангалорским принципам поведения судей - принцип компетентности является одним из стандартов этического поведения судей.

Принцип правовой компетентности закреплен и в Судебном кодексе РА. Так, в статье 90 установлена обязанность судьи в процессе осуществления судебной власти, обеспечивать надлежащую профессиональную подготовку. Статья 13 “Правил поведения судьи” гласит, что судья должен быть в курсе тенденций развития международного права и приобретенные знания должен использовать при осуществлении своей профессиональной деятельности.

Указанный выше Судебный кодекс РА был принят в 2007 году. С его принятием утратили свою силу несколько правовых актов, в частности “Закон о судостроительстве”, “Закон о статусе судей”.

Судебный кодекс отражает новую философию нашей реальности, так как в нем - как едином кодификационном акте, определены все основные принципы формирования и функционирования судебной власти, регулируются все вопросы, связанные с судами и судьями, в частности, такие как вопросы образования и профессиональной подготовки судей, их назначения и т.д.

В Судебном кодексе довольно широкое

место уделяется положениям о Судебной школе. Подчеркивая необходимость основательной теоретической переподготовки, это положения прежде всего могут стать основными стандартами профессиональной квалификации судей Армении.

В практическом смысле, в условиях необходимости назначения новых и переподготовки уже действующих судей, создание Судебной школы играет важную положительную роль.

Переподготовка судей представляет собой последовательное усовершенствование их профессиональных знаний и практических навыков, происходящее посредством повышения знаний, приобретения и развития деловых навыков, а также изучения необходимых областей знаний для обеспечения нормальной трудовой деятельности.

Переподготовка судей осуществляется в форме очного образования, ежегодно в течение двух семестров - осенней и весенней. Курсы переподготовки носят как обязательный, так и факультативный характер. Судьи имеют возможность выбора предлагаемых для изучения тем в соответствии с утвержденным планом. Однако, есть темы, которые обязательны для изучения всеми судьями. Например, тема, касающаяся вопросов судебного контроля за досудебным производством, в частности применения такой нормы уголовно-процессуального принуждения как заключение под стражу в качестве меры пресечения должна быть прослушана всеми судьями как уголовной, так и гражданской специализаций.

В качестве оптимальных форм занятий по повышению квалификации и профессиональной переподготовки судей являются действующие семинары, организуемые с необходимой периодичностью, на которых обсуждаются теоретические и практические вопросы.

В частности, в течении последних лет Судебной школой были организованы специальные семинары по следующим темам - "Преступления, связанные с терроризмом и правовое сотрудничество" (семинар проводился совместно с ОБСЕ и ООН), "Применение международных гуманитарных норм и трафикинг" (семинар проводился совместно с Департаментом юстиции США, с Министерством иностранных дел РА), "Содействие

свободным и справедливым выборам в Армении - общая оценка избирательного кодекса РА" (совместно МИД Греции).

Кроме того, Судебной школой организованы более 80 продолжающихся учебных семинаров. В первую очередь на них обсуждаются прецедентные постановления Кассационного суда РА в области уголовного, гражданского, административного права, изменения в законодательствах, Правила поведения судьи и др.

В течение 2010 года для всех судей судов первой инстанции были проведены обязательные, 24-х академическо-часовые семинары, касающиеся вопросов судебной этики. Тоже самое планируется провести в течение 2011 года.

В процессе организации обучения и переподготовки судей судебная школа постоянно сотрудничает с целым рядом международных организаций, в частности с GTZ, ABA CELLI, UNICEF.

Так, один из семинаров по гражданскому праву, организованный совместно с GTZ, вела судья Верховного/Высшего/ суда Берлина- Катрин — Елена Шенберг.

Совместно с ABA CELLI-и был проведен семинар по теме "О проведении собраний, митингов и шествий", на котором участвовал руководитель Ереванской конторы ОБСЕ — С.Капинос и т.д.

На других семинарах участвовали судьи федерального суда США Филип М.Фрон, Дейвид О.Картер, прокурор Стивен Кеслер.

После становления Республики Армения членом Совета Европы, первоочередной задачей стало приобретение судьями необходимых знаний, касающихся правовых норм, заключенных в международных договорах. Как известно, судьи стран-членов ЕС обязаны быть осведомленными о международных принципах защиты прав человека и их практическом применении.

Именно с этой целью, начиная с 2001 года совместно с армянским представительством сообщества юристов США, периодически организуются и проводятся семинары по изучению положений Европейской Конвенции по правам человека, а также практике Европейского Суда, армянские судьи с учебными визитами бывали в Страсбурге. Судебная школа тесно сотрудничает с учебными

заведениями Грузии, Украины, Великобритании, Франции, Испании, Португалии, США.

В настоящее время Судебная школа РА является членом Лиссабонской сети ЕС, которая призвана обеспечивать широкое сотрудничество учебных заведений. Наши судебские делегации с учебными визитами бывали также в Португалии и Испании.

Согласно нормам Судебного кодекса, осуществление функции контроля за процессом тренинга возложено именно на судебную школу.

Занятия по переподготовке дают возможность обсуждения проблем, возникающих в ходе практической деятельности судей, особенно связанных с наличием законодательных пробелов.

Судебная школа проводит контроль за количеством учебных часов, отводимых каждому из судей для переподготовки, которые должны быть не менее 80 академических часов.

Однако реальная оценка профессионального уровня судей дается при оценке их практической деятельности.

Важнейшим средством оценки деятельности судей являются установленные в 2010 году номинации “лучший судья года” и “лучший суд года”. Выбор лучшего судьи и лучшего суда производится на общем собрании судей с учетом ряда важнейших показателей, в частности количества рассмотренных дел, разумности сроков их рассмотрения, стойкости судебных актов, наличия дисциплинарных производств в отношении этого судьи, соблюдение требований правил судейской этики, участие в переподготовке.

Хоть эта номинация носит исключительно общественно-корпоративный характер /ее лауреаты получают лишь в качестве награды бронзовую статуэтку Фемиды/, однако ее учреждение сыграло строго положительную роль. Судьи стали намного ответственнее относиться к своей работе, соревнуясь друг с другом в качестве составления судебных актов с применением норм не только национального законодательства, но и международных правовых актов.

Судебный кодекс РА содержит также особые правовые нормы, обеспечивающие прозрачность судебной деятельности всей системы. В частности, обязательность официаль-

ного сайта органов судебной власти, на котором в доступной для общественности форме публикуются все судебные акты.

Действующая электронно-поисковая система “Арлис” дает возможность пользования не только законодательной базой, но и ознакомления с судебными актами высшей судебной инстанции.

Кроме того, буквально несколько дней назад была презентована новая электронная поисковая система “ArmLaw.am”, которая на сегодняшний день воплощает в себе судебные акты Европейского суда, Конституционного и Кассационного судов, а в ближайшее время в нее будут включены и все вступившие в законную силу акты судов первых и апелляционных инстанции.

Прозрачность обеспечивается также обязательным опубликованием всех Постановлений Кассационного суда, вынесенных по существу в официальном вестнике.

Кроме того, судебным департаментом осуществляются ряд программ, обеспечивающих доступность и прозрачность судебной системы.

В частности, в рамках программы судебных реформ в судах первых инстанций, апелляционных и Кассационном судах установлены справочные мониторы системы “Даталекс”, с помощью которых каждый желающий имеет возможность ознакомления как с графиком назначенных дел, информацией о месте и времени судебного заседания, а получения необходимого судебного акта.

Наиболее важное значение имеет также опубликование сборников постановлений Кассационного суда как по уголовным, так и по гражданским делам. Так в марте месяце было издано собрание постановлений уголовной палаты Кассационного суда в период с 2009 по первое полугодие 2010 года, в котором нашли место все постановления, вынесенные по существу. При этом, сборник является не простой публикацией судебных актов, а в нем проведена большая кодификационная работа. В частности, постановления классифицированы по принципам применения норм материального права, процессуального права, по источникам применения конституционных норм, а также по применению решений Европейского Суда. Сборник имеет также электронный диск, являющийся носи-

телем указанной информации.

Высоко оценивается также вовлеченность и участие общественных организаций, так как с их помощью удастся выяснить и определить потребности общества, круг и объем волнующих вопросов.

Хотя наше национальное законодательство ни в одной из норм прямо не указывает на правовую доступность, однако она является одной из важнейших составляющих права на справедливое судебное разбирательства.

Европейский суд в своих решениях, обращаясь к вопросу доступности правосудия, отметил, что она является составляющей частью статьи 6 Конвенции, одновременно указав, что это, однако, не имеет абсолютно характера. Так, ЕС отмечает, что доступность суда, нуждаясь в государственном регулировании, может быть подвержена некоторым ограничениям, однако не в той мере, чтобы имело место существенное ограничение права на доступность правосудия.

Таковыми ограничениями могут выступать как фактические препятствия, так и некоторые юридические препятствия, устанавливаемые законодательством для обращения в суды.

Одними из таких фактических препятствий являются недостаточная юридическая грамотность, отсутствие навыков обращения в суды.

Ранее в РА существовало также и юридическое препятствие судебной доступности, так как для обращения в Кассационный суд требовалось наличие специального субъекта - аккредитованного или специально-лицензированного адвоката, имеющего право представления кассационных жалоб. Однако, в результате проводимых в рамках судебных реформ законодательных изменений, этот неприемлемый институт был упразднен, в результате чего было провозглашено право всех лиц, участвующих в деле, а также других заинтересованных лиц самостоятельного представления кассационных жалоб.

Доступность правосудия или суда, являясь элементом права справедливого судебного разбирательства, в свою очередь является достаточно сложным явлением, включая в себя целый ряд правовых, социально-экономических и организационных условий, которые в совокупности формируют основание приме-

нения данного права.

Самостоятельным и очень важным условием доступности является финансовый элемент. Его сущность заключается в том, что государство обязано нейтрализовать все финансовые препятствия, связанные с возможностью обращения за судебной защитой нарушенных или оспариваемых прав. Иначе говоря, должна быть создана такая ситуация, при которой доступность правосудия не будет зависеть от материального положения.

На самом деле, судопроизводство требует больших финансовых затрат, в числе которых — получение квалифицированной юридической помощи, государственные пошлины, транспортные и иные расходы.

В РА эти финансовые расходы в основном сводятся именно к оплате государственных пошлин и получения юридической помощи.

Однако, Конституцией РА установлена возможность получения бесплатной юридической помощи, с дальнейшим ее возмещением из государственных средств.

Особым субъектом оказания бесплатной юридической помощи в РА является Палата адвокатов РА, а более конкретно - канцелярия общественного защитника.

Так, согласно статье 6 Закона об адвокатуре государство гарантирует бесплатную юридическую помощь по уголовным делам в порядке, установленном Уголовно-процессуальным кодексом РА, и в предусмотренных им случаях, а также в порядке, предусмотренном Гражданским процессуальным кодексом РА, и в следующих случаях:

- 1) по делам о взыскании алиментов;
- 2) по делам о возмещении ущерба, причиненного вследствие увечья или иного вреда, причиненного здоровью, а также смерти кормильца.

В настоящее время проект поправок и дополнений к «Закону об адвокатуре» Армении разработанный Палатой адвокатов совместно с Министерством юстиции и предусматривающий бесплатные услуги общественных защитников не только по уголовным, но и по всем типам гражданских и административных дел находится на рассмотрении в правительстве.

Данная законодательная инициатива позволит социально не обеспеченным слоям общества получать квалифицированные услуги

адвокатов не только по уголовным, как сейчас, но и по всем гражданским и административным делам. Напомню, что данная законодательная реформа является также одним из условий ЕС. По предварительным расчетам законопроект вступит в силу в 2011 года.

Одновременно необходимо отметить, что если при некоторых обстоятельствах невозможно оказание бесплатной юридической помощи, это не может повлечь нарушение принципа справедливого судебного разбирательства. Необходимо лишь, чтобы юридическая помощь при обращении в суд была бы средством реализации принципа доступности правосудия, а процессе рассмотрения дел — обеспечивала бы равноправие сторон и справедливые слушания.

Как известно, для обращения в суды, для подачи апелляционных и кассационных жалоб, для получения копии документов необходимо совершение некоторых судебных расходов, размеры которых установлены Законом РА “О государственной пошлине”.

Так, согласно статье 8 указанного закона, базовый размер госпошлины установлен в 1000 драмов (около 3 долларов США). С подаваемых в суд исковых заявлений, заявлений и жалоб, с кассационных жалоб на решение судов, а также за выдачу копий (дубликатов) документов, выдаваемых судом, государственная пошлина взимается по следующим ставкам: с исковых заявлений по имущественным требованиям в размере двух процентов исковой цены, но не менее 150 процентов от размера базовой пошлины, а с исковых заявлений неимущественного характера - в четырехкратном размере базовой пошлины и т. д. Одновременно с этим, законодатель предусматривает льготы по уплате государственной пошлины в судах, в частности в судах от уплаты государственной пошлины освобождаются: все истцы - по искам о взыскании оплаты труда и других приравненных к ним сумм и по искам, связанным с трудовыми спорами; все истцы - по искам о взыскании алиментов; все истцы - по искам о возмещении вреда, причиненного увечьем или иным повреждением здоровья, а также вследствие смерти кормильца; все истцы обратившиеся в суд в предусмотренных законом случаях с заявлением по вопросам защиты охраняемых законом прав и интересов

других лиц; все истцы - по искам о возмещении материального ущерба, причиненного им преступлением. Кроме того, процессуальное законодательство дает возможность также отсрочки и рассрочки госпошлин.

Анализ указанных норм свидетельствует о том, что законом предусматривает широкие возможности для обеспечения доступности правосудия.

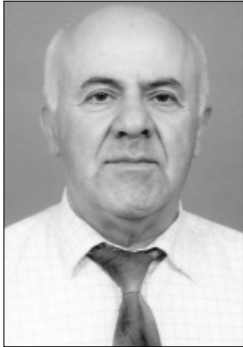
В целях обеспечения скорейшего вынесение обоснованного судебного акта предполагается закрепление процессуальные процедуры. Так, статья 292 Уголовно-процессуального кодекса РА предусматривает императивное требование, согласно которому судья обязан в 15-ти дневный срок вынести одно из предусмотренных законом определений. Схожее требование установлено также и для апелляционного суда в статье 388 УПК, согласно которой рассмотрение дела начинается в 15-ти дневный срок со дня его получения, а судебный акт должен быть вынесен в разумные сроки. Процедура рассмотрения кассационных жалоб также ограничена сроками.

Анализ указанных норм показывает, что, как правило, законодатель не ограничивает суды конкретными сроками вынесения судебных актов, а лишь начало и конец указанных процессов обобщает в одном понятии разумных сроков.

Европейский суд в своих прецедентных решениях многократно обращался к понятию разумных сроков.

В деле скорейшего вынесения обоснованного судебного акта важную роль играет правовая норма, установленная в статье 90 Судебного кодекса, согласно которой судья обязан осуществлять рассмотрение дела в разумные сроки, избегая ненужных задержек. В этом смысле достойным внимания является тот факт, что чаще всего судьи привлекаются к дисциплинарной ответственности именно за нарушение разумных сроков.

Обобщая свое выступление, хочу подчеркнуть, что и сегодня в Республике Армения продолжает осуществляться серьезная деятельность, направленная как на повышение профессионального уровня судей, так и на процесс скорейшего соответствия национальной правовой системы европейским ценностям.

Վլոդյա ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ԼՂՀ վերաքննիչ դատարանի նախագահ

ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ԿՈՂՄԻՅՑ ԱՐՅԱՆԻՆ ՇՆՈՐՀՎԱԾ «ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ»

Բուլղարիայի Ռուսաստանի, բուլղարիայի և Խորհրդային Ադրբեջանի քաղաքական սիրախաղերի արդյունքում ՌԿ(Բ)Կ Կովկասյան բյուրոյի հակաօրինական և նորմատիվ ակտի ուժ չունեցող 1921 թվականի հուլիսի 5-ի որոշմամբ Լեռնային Ղարաբաղը թողնվեց Խորհրդային Ադրբեջանի սահմաններում՝ տրամադրելով նրան մարզային ինքնավարություն:

Հայ ժողովրդի Ղարաբաղյան հատվածի համար ստորացուցիչ և ստրկացուցիչ այդ որոշմամբ Խորհրդային Ադրբեջանը պետք է որոշեր մարզի սահմանները և ինքնավարության շրջանակները: Սակայն Ադրբեջանը չէր շտապում: Եվ այնքան էին չափ ու սահման անցել, որ Ադրբեջանի կուսակցական մարմինները նույնիսկ դիմեցին Կովկասյան Բյուրոյին Ղարաբաղին ինքնավարություն տալու հարցը վերանայելու համար:

Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի վերաբերյալ որևէ փաստաթուղթ ունենալու հարցը բազմիցս քննարկվել է Խորհրդային Ադրբեջանի կուսակցական և պետական մարմիններում: Վերջնական արդյունքում Ադրբեջանի Կոմունիստական Կուսակցության Կենտկոմի նախագահությունը 1924թ. հուլիսի 1-ին ստեղծեց հանձնաժողով Լեռնային Ղարաբաղի մասին կանոնադրությունը մշակելու համար: Հանձնաժողովի նախագահ նշանակվեց Խորհրդային Ադրբեջանի ներքին գործերի ժողկոմ և Արտակարգ հանձնաժողովի նախագահ Մ. Բա-

դիրովը, անդամներ՝ Թ.Ալիևը և մարզի գործադիր իշխանության ղեկավար Ա.Կարակոզովը¹: Հանձնաժողովի կողմից մշակված փաստաթղթին տրվեց «Ինքնավար Մարզի Սահմանադրության նախագիծ» հորջորջումը, այն քննարկվեց Ադրբեջանի ԿԿ նախագահության 03.07.1924թ. նիստում ու արժանացավ հավանության: Միաժամանակ առաջարկվեց Ադրբեջանի Կենտկոմի նախագահությունը՝ Սահմանադրության նախագիծը շտապ բերել «խորհրդային տեսքի» ու հրապարակել թուրքերեն, հայերեն և ռուսերեն լեզուներով²: Սահմանադրությունը հայերեն և արաբատառ թուրքերեն լեզուներով առաջին անգամ հրապարակվեց Բաքվում հայերեն լեզվով լույս տեսնող Ադրկոմկուսի ԿԿ օրգան «Կոմունիստ» թերթի 1924 թվականի հուլիսի 6-ի համարում³: Նույն օրը Բաքվում ռուսերեն լեզվով լույս տեսնող «Բակինսկի ռաբոչի» թերթը շնորհավորեց Ղարաբաղի գյուղացիությանը՝ «հուլիսի 6-ի» կապակցությամբ⁴: Սահմանադրությունը «Խորհրդային Ղարաբաղ» թերթում արտատպվեց 1924 թվականի հուլիսի 24-ի համարում:

Խորհրդային իրավագիտությունը Սահմանադրության ներքո նկատի էր ունենում պետության հիմնական օրենքը, որն արտահայտում էր տիրապետող դասակարգի շահերը և հասարակության մեջ դասակարգային ուժերի հարաբերակցությունը:

ԱՊՐԻԼ 2011 4 (141)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Ժամանակակից գիտությունը Սահմանադրությունը բնորոշում է ոչ միայն որպես իրավական, այլև քաղաքական և գաղափարախոսական փաստաթուղթ, որը, օժտված լինելով բարձրագույն իրավաբանական ուժով, կարգավորում է պետական և հասարակական կյանքի հիմունքները, անձի իրավական կարգավիճակը, ամրապնդում հասարակության մեջ ուժերի հարաբերակցությունը, նրանց պայքարը և համագործակցությունը ու խտացված ձևով արտացոլում հասարակության մեջ տիրապետող կամ ղեկավար ուժերի սոցիալ-քաղաքական ուսմունքը և աշխարհայացքը:

Իհարկե, սահմանադրական մշակույթի տեսակետից Արցախի համար Բաքվում գրված «Սահմանադրությունը» հեռու էր Սահմանադրություն կոչվելուց, բայց քանի որ այն պետք է ամրագրեր ինքնավար մարզի՝ որպես ԽՍՀՄ ժողովուրդների սոցիալիստական ազգային պետականության ձևերից մեկի իրավական կարգավիճակը, ուստի մոտ 9 տասնամյակների հեռավորությունից ավելորդ չէ մի քանի խոսքով անդրադառնալ մեր երկրամասին «շնորհված» փաստաթղթի էությունը և բնորոշ գծերին՝ չվիճարկելով, որ ժամանակի հեռվից շատ հարցեր խոչորացնող ակնոցով են երևում:

Սահմանադրությունը կազմված էր նախաբանից (պրեամբուլայից) և 4 բաժնից՝ 1. ընդհանուր հիմունքներ, 2. Ինքնավար Լեռնային Ղարաբաղի տարածությունը, 3. կենտրոնական իշխանության կազմակերպումը, 4. իշխանության կազմակերպումը տեղերում:

Նախաբանում նշվում էր. «Համաձայն Ադրբեջանի Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեի նախագահության որոշման՝ ընդմին հայտարարվում է «Ինքնավար Շրջան Լեռնային Ղարաբաղի Սահմանադրությունը» (Ադրկենտգործկոմի նախագահի տեղակալ՝ Բ. Կասումով):

Այստեղ զավեշտալից այն է, որ Սահմանադրության համաձայն՝ Լեռնային

Ղարաբաղին տրվում էր ոչ թե «մարզի», այլ «շրջանի» կարգավիճակ և որ Սահմանադրությունը հայտարարվում էր Ադրկենտգործկոմի նախագահության որոշման համաձայն: Ահա այսպես է Ադրկենտգործկոմը կատարում Ադրկոմկուսի Կենտկոմի ցուցումը՝ «շտապ խորհրդային տեսքի» բերելով ինքնավար մարզի Սահմանադրության նախագիծը: Քաղաքական ինքնավարության ենթատեքստում Խորհրդային Միության շինարարությանը խորթ է եղել «ինքնավար շրջան» ձևը, նույնիսկ նրա ստորին օղակը կոչվում էր «ինքնավար օկրուգ»: Սակայն Բաքվի իշխանություններն, անտեսելով ինչպես Կովկասյան բյուրոյի, այնպես էլ իրենց կողմից ընդունված որոշումները, հենց սկզբից էլ հաստատական էին ինքնավար մարզը լուծարելու հարցում:

Սահմանադրության առաջին բաժինը բաղկացած էր երեք հոդվածներից: Առաջին հոդվածն արձանագրում է, որ Ինքնավար Լեռնային Ղարաբաղը կազմում է Խորհրդային Ադրբեջանի «մի բաղկացուցիչ մասը», իսկ երկրորդ հոդվածի համաձայն. «Բոլոր գործավարությունը, դատավարությունը և ուսուցումը դպրոցներում Ինքնավար Լեռնային Ղարաբաղում կատարվում է մայրենի լեզվով»: Շատ առեղծվածային է «մայրենի լեզու» հասկացությունը: Գոնե ինքնավար մարզ կազմավորելու մասին Ադրկենտգործկոմի ղեկըրետում նշված էր «հայ-մուսուլմանական», «հայերի և մուսուլմանների», «Լեռնային Ղարաբաղի հայկական մաս» բառակապակցությունները, որոնցից հասկանալի է, որ բառի առաջին մասը վերաբերում է հազարամյակների խորքից եկող երկրի բնիկ տերերին՝ հայ էթնոսին, իսկ մուսուլման բառը կոնկրետ ազգ կամ ազգություն չի ենթադրում, այլ միայն նշանակում է իսլամի հետնորդներ: Միգուցե Կենտգործկոմը մոռացության էր տվել իր իսկ կողմից 1923 թվականի հուլիսի 7-ին ընդունած «Հիմնարկությունների ազգայնացման մասին» որոշումը, համաձայն որի՝ Խորհրդային Ադրբեջանի հիմնարկ-

ձեռնարկություններում և կազմակերպություններում գործավարությունը պետք է տարվեր թուրքերեն, իսկ Լեռնային Ղարաբաղում՝ հայերեն լեզվով⁵: Երրորդ հոդվածն ամրագրում էր, որ Լեռնային Ղարաբաղը մասնակցում է Խորհրդային Ադրբեջանի «Հանրապետական բոլոր մարմիններում համեմատական չափի սկզբունքով»: Իրավական տեսակետից սա մեծ կռվան է և նշանակում է, որ Ադրբեջանի պետական իշխանության կողմներից մեկն էլ Արցախի հայ ժողովուրդն է:

Սահմանադրության երկրորդ բաժնից նկատելի է, որ Լեռնային Ղարաբաղի տարածքը ստեղծվում էր Շուշիի, Ջիվանշիրի, Կարյազինոյի և Ղուբաթլի գավառների Սահմանադրության մեջ նշված բնակավայրերից: Վոյուժտարի գմի տեսակետից նախադեպը չունեցող այս ահավոր սահմանադրական նորմը հիմք հանդիսացավ, որպեսզի Բաքվի իշխանությունները որոշեն մարզի սահմանները: Եվ որոշեցին այնպես, որ 11.5 հազար քառ. կմ տարածք ունեցող պատմական Արցախի նահանգից թողնվեց 4.4 հազար քառ. կմ տարածք: Մարզից կտրեցին դաշտային բերրի հողերը, Հյուսիսային Արցախը՝ շփման ոչ մի կետ չթողնելով Մայր Հայրենիքի հետ: Հատկանշական է, որ համարյա բոլոր պատմական հայկական բնակավայրերը Սահմանադրության մեջ նշվել են թուրքացված բառերով կամ էլ հարմարեցվել են թուրքական լեզվի հնչյուններին: Օրինակ՝ Խասկը դարձրել են Սարի-Քեշիշ, Քոասնին՝ Դադդադան, Վադուհասը՝ Ղուզու, Ննգին՝ Ջամեաթ, Բյուրաթաղը՝ Դուդուգչի և այլն: Փաստորեն, բնակավայրերն այնպես են անվանափոխված, որպեսզի Ղարաբաղին անձանթ մարդու մոտ տպավորություն ստեղծվի, որ դրանք բոլորն էլ թուրքական ծագում ունեն: Ակամայից հիշում ես Վ.Հյուզոյի՝ «Այստեղով թուրքն է անցել» իմաստուն խոսքերը:

Սահմանադրության երրորդ և չորրորդ բաժինները նվիրված են կենտրո-

նական և տեղական իշխանության կազմակերպման, կառուցվածքի և լիազորությունների հարցերին: Նշված բաժինները փաստում են, որ Լեռնային Ղարաբաղում իշխանությունը պատկանում է Խորհուրդների համագումարին, Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեին և տեղական խորհուրդներին: Երկրամասում իշխանության բարձրագույն մարմին էր Խորհուրդների համագումարը, որը հրավիրվում էր ոչ պակաս, քան տարին մեկ անգամ: Համագումարների միջև ընկած ժամանակաշրջանում իշխանությունը լիովին անցնում էր Խորհուրդների Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեին: Այնուհետև նշվում էր, որ իշխանության այդ երկու մարմինների որոշումները կյանքի կոչելու համար Կենտգործկոմն ընտրում էր Ժողովրդական Կոմիտարների Խորհուրդ՝ օժտելով Կենտգործկոմի նախագահության իրավունքներով: Կենտգործկոմի նախագահը միաժամանակ նաև Ժողկոմխորհի նախագահն էր:

Ինքնավար շրջանի կառավարության առաջին բաժինները վարելու համար Սահմանադրությամբ սահմանվել էին 10 ժողովրդական կոմիտարիատներ՝ արդարադատության, լուսավորության, աշխատանքի, ներքին գործերի և այլն: Հատկանշական է, որ ներքին գործերի, արդարադատության, լուսավորության, առողջապահության և երկրագործության կոմիտարիատները նշանակվել են Ղարաբաղի Կենտգործկոմի կողմից և պատասխանատու են եղել նրա առաջ, իսկ զինվորական կոմիտարը, աշխատանքի, ֆինանսների և բանվորագյուղացիական տեսչության լիազորները նշանակվել են Խորհրդային Ադրբեջանի համապատասխան կոմիտարիատների կամ լիազորների կողմից՝ Ղարաբաղի Ժողկոմխորհի համաձայնությամբ:

Սահմանադրության մեջ որևէ խոսք չկա դատարանների և դատախազության մասին, այնինչ առանձին հոդվածով շեշտվում էր, որ կռիվը հակահեղափոխության դեմ մնում է Խորհրդային Ադր-

բեջանի Չեկայի մարմինների իրավասության ներքո: Սահմանադրությունից դուրս է մնացել նաև «Ինքնավար Մարզ Լեռնային Ղարաբաղի» կազմավորելու մասին Ադրկենտգործկոմի 1923 թվականի հուլիսի 7-ի հռչակագրի այն դրույթը, որի համաձայն՝ Ինքնավար Մարզի «բոլոր արոտավայրերը, անտառները, այգիները և հողի ու ջրի փաստական տնօրինությունը պահպանվում է ներկայիս տերերի ձեռքում»⁶:

Սահմանադրության չորրորդ բաժնում նշվում էր, որ տեղական իշխանության մարմիններ են համարվում բանվորների, գյուղացիների և կարմիր զինվորների ներկայացուցիչների գյուղական և քաղաքային խորհուրդները և նրանցից ընտրված գործադիր կոմիտեները, գավառական ու գյուղական համագումարները և նրանց կողմից ընտրված գործադիր կոմիտեներն ու նրանց նախագահությունները:

Լեռնային Ղարաբաղի Սահմանադրությունը «Բակինսկի ռաբոչի» թերթը տպագրեց իր 1924 թվականի նոյեմբերի 26-ի համարում, որտեղ այդ փաստաթուղթը կոչվում էր ոչ թե «Սահմանադրություն», այլ «Կանոնադրություն», իսկ «Ինքնավար շրջան» բառերը փոխարինվել էին «Ինքնավար մարզ» բառերով⁷: Չնայած՝ մարզի ղեկավարներն իրենց որոշումներում և գրագրություններում օգտագործել են «Սահմանադրություն» բառը:

Այսպես՝ Մարզի Կենտգործկոմի և Ժողկոմխորհի նախագահ Ա.Կարակոզվը 1925 թվականին Ադրկոմկուսի ԿԿ

քարտուղար Ս.Կիրովին հասցեագրված նամակում Նախիջևանում Գլխավոր դատարան ստեղծելու կապակցությամբ նպատակահարմար էր համարում Ղարաբաղում ևս ստեղծել նման դատարան՝ հիմնավորելով, որ ինքնավար մարզի Սահմանադրությունն իր բովանդակությամբ ոչնչով չի զիջում Նախիջևանի երկրամասի Սահմանադրությանը:

Պատմության մեջ քիչ չեն դեպքերը, երբ գաղութատեր երկրները, չկարողանալով պահպանել տիրապետությունը գաղութների վրա և իրենց գայլային դիմակը ծածկելու նպատակով գաղութների ժողովուրդների համար սահմանադրություններ են մշակել և նվիրել նրանց: Նման Սահմանադրությունը կոչվում էր շնորհված Սահմանադրություն: Սակայն Խորհրդային Միության արշալույսին Ադրբեջանը մի քայլ առաջ գնաց գաղութատեր երկրներից: Նա 1929 թվականին վերացրեց իր իսկ կողմից Արցախին նվիրաբերած Սահմանադրությունը՝ Մարզի մասի նոր կանոնադրության նախագիծ մշակելու պատրվակով և բացահայտ ու անսքող գաղութականացման քաղաքականություն սկսեց հայ ժողովրդի դարաբաղյան հատվածի դեմ: Արդյունքը եղավ այն, ինչ պետք է լիներ: Երկրամասի ազատասեր ժողովուրդը կարողացավ բռնցքվել և ազգային ազատագրական պայքարի միջոցով թոթափել գաղութային լուծը, ինքնորոշման իրավունքի հիման վրա հռչակել իր պետական անկախությունը և Արցախի ժողովրդի անունից ընդունել և հռչակել իր Մայր օրենքը:

1. Партийный архив института истории и партии при ЦК КП Азербайджана, филиал института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС (в дальнейшем — ПААФ ИМЛ).
2. ПААФ ИМЛ Ф 1 ОП 74 Д. 137 л. 98.

3. «Կոմունիստ» թերթ 06.07.1924թ.:
4. «Բակինսկի ռաբոչի» թերթ 06.07.1924թ.:
5. Նույնի 21.08.1923թ.:
6. Նույնի 09.07.1923թ.:
7. Նույնի 26.11.1924թ.:

ԳԵՎՈՐԳ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ,
իրավագիտության թեկնածու

**ՉՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՎԵՐԱՇՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԱՆԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍՊՐՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՇՊԱՆՄԱՆ ՆԿԱՏՄԱՄԲ**

(ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ)

Իրավունքի սուբյեկտների օրինական շահերի ապահովումը պայմանավորված չէ միայն դրանց իրավաբանական ճիշտ ձևակերպումներից և օրենսդրական ամրագրումից: Ամիրաժեշտ են նաև իրավունքների իրականացման ու ապահովման այնպիսի կարևոր երաշխիքներ, ինչպիսիք են՝ դրանք կարգավորող իրավադրույթների պահպանման նկատմամբ պատշաճ հսկողությունը (վերահսկողությունը) և նշված իրավադրույթների խախտման համար իրավական պատասխանատվություն սահմանող նորմերի գոյությունն ու դրանց հետևողական կիրառությունը: Նույնը վերաբերում է նաև աշխատանքային հարաբերությունների ոլորտին: Քաղաքացիների աշխատանքային իրավունքների և օրինական շահերի ապահովման երաշխիքների շարքում կարևոր է նրանց աշխատանքի կազմակերպման ու կիրառման ոլորտը կարգավորող օրենսդրության պահպանման նկատմամբ իրականացվող հսկողությունն ու վերահսկողությունը: Միանգամայն հանդիչ է մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտված այն պնդումը, որ «աշխատանքային հարաբերությունների պետական կարգավորման դերի նվազումն անխուսափելիորեն պետք է ուղեկցվի պետական վերահսկողական գործառույթների դերի բարձրացմամբ...»¹:

ՀՀ աշխ. օր 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում աշխատանքային հարաբերությունները կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, սույն օրենսգրքով, օրենքներով, այլ իրավական ակտերով և կոլեկտիվ պայմանագրերով: Օրենսգրքի ընդհանուր մասի մեկ այլ նորմով սահմանվում է, որ հսկողություն և վերահսկողություն իրականացվում է ոչ միայն աշխատանքային օրենսդրության, այլև աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի, կոլեկտիվ

պայմանագրերի պահանջների կատարման նկատմամբ (33-րդ հոդ.): Օրենսգրքի հիշյալ դրույթների վերլուծությունից բխում է, որ հսկողության և վերահսկողության ենթակա են՝

ա) աշխատանքային օրենսդրությունը.

բ) աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերը.

գ) կոլեկտիվ պայմանագրերում նախատեսված դրույթները²:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքը և աշխատանքային հարաբերություններ կարգավորող այլ նորմատիվ իրավական ակտերը չեն սահմանում «հսկողություն» և «վերահսկողություն» եզրույթների հասկացությունը: Ընդ որում, ուշադրությունից չի վրիպում այն, որ այդ հասկացությունները, աշխատանքային օրենսգրքից բացի, միասին կամ առանձին օգտագործված են աշխատանքային օրենսդրության նաև այլ ակտերում³: Նշված հասկացությունները, դարձյալ առանց մեկնաբանության, հիշատակվում են նաև ՀՀ գործող օրենսդրության բազմաթիվ այլ ակտերում⁴: Ընդ որում, ուշագրավն այն է, որ միասնական չէ նաև դրանցից յուրաքանչյուրը պետական կամ ոչ պետական սուբյեկտից բխեցնելու մոտեցումը: Այսինքն՝ տարբեր նորմատիվ իրավական ակտերում մի դեպքում, օրինակ, հսկողությունը կապվում է միայն պետական մարմինների գործունեության հետ, մեկ այլ դեպքում պետական մարմինների գործունեության հետ է կապվում թե՛ հսկողությունը և թե՛ վերահսկողությունը, մեկ ուրիշ դեպքում վերահսկողությունը կապվում է միայն ոչ պետական (հասարակական) մարմինների գործունեության հետ և այլն: Նույնը վերաբերում է նաև ՀՀ Սահմանադրությանը, որում քննարկվող հասկացությունները կապվում են տարբեր պետական մարմինների՝ տարբեր բնույթի գործառույթների հետ (8.2-րդ, 16-րդ, 31.1-րդ, 83.5-րդ, 103-րդ, 108.1-րդ հոդվածներ):

Անդրադառնանք ՀՀ աշխատանքային

ԱՊՐԻԼ 2011 4 (141)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

օրենսգրքին: Թերևս, պետք է նշել, որ այս հասկացությունների միաժամանակյա, ընդ որում՝ նույնպես առանց բնորոշման, օգտագործումը դեռևս նախկին⁵ Աշխատանքային օրենսգրքից մնացած ժառանգություն է: Անշուշտ, երբ բացակայում են քննարկվող հասկացությունների տարանջատման հստակ ու անվիճելի բնութագրիչները, ապա նպատակահարմար է օրենսդրության մեջ պահպանել դրանցից միայն մեկը հստակ ընկալելու համար դրա իրական բովանդակությունը: Այնուամենայնիվ, ելնելով աշխատանքային իրավունքում դրանցից յուրաքանչյուրի՝ ինքնուրույն իմաստ ունենալու կանխավարկածից՝ անհրաժեշտ ենք համարում որոշակի պարզաբանումներ տալ այդ հասկացությունների վերաբերյալ՝ համանմանության (անալոգիայի) կարգով հիմք ընդունելով հասարակական կյանքի այլ ոլորտները կարգավորող ՀՀ օրենսդրության ակտերում տրված իրավական որակումները:

Հաշվի առնելով Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժը՝ կարծում ենք՝ ճիշտ կլինի պարզաբանումը կապել երկրի հիմնական օրենքի հետ: Այսպես՝ ՀՀ Սահմանադրության 83.5-րդ հոդվածի 3-րդ կետում (տեքստի հատվածը մեջբերվում է). «*Իրավաբանական անձանց, ձեռնարկատիրական գործունեությանը զբաղվող ֆիզիկական անձանց գործունեության նկատմամբ հսկողություն ու վերահսկողություն (այդ թվում՝ ստուգում, ուսումնասիրություն, տեսչական ստուգում) իրականացնելու դեպքերը, պայմանները և կարգը*», որպես «հսկողություն և վերահսկողություն» արտահայտության բացվածք-մեկնաբանություն, օգտագործվում են «ստուգում», «ուսումնասիրություն» և «տեսչական ստուգում» հասկացությունները: Դրանից կարելի է կարծել, որ ստուգումը (ներառյալ՝ տեսչական) և ուսումնասիրությունը միասին կազմում են հսկողությունն ու վերահսկողությունը: Չի կարելի չնկատել, որ այս պնդման դեպքում զգալիորեն սահմանափակվում են հսկողության և վերահսկողության իմաստային շրջանակները: Կարծում ենք՝ ուսումնասիրություններն ու ստուգումները հսկողություն և վերահսկողություն իրականացնելու գործընթացի իրականացման ձևերն են, այլ ոչ թե բովանդակությունը: Այս պնդումը բխում է «Աշխատանքի պետական տեսչության մասին» ՀՀ օրենքից: Մասնավորապես՝ հիշյալ օրենքի 21-րդ հոդվածը սահմանում է, որ աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ իրավական

ակտերի կիրարկման նկատմամբ պետական հսկողությունը և վերահսկողությունն իրականացվում են ստուգումների և ուսումնասիրությունների միջոցով՝ «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքով և «Աշխատանքի պետական տեսչության» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով: Հսկողությունն ու վերահսկողությունը ներառում են այն կոնկրետ գործառնություններն ու լիազորությունները, որոնք իրականացվում են հսկող և վերահսկող մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից:

ՀՀ աշխ. օր. 34-րդ հոդվածը սահմանում է, որ գործատուների կողմից աշխատանքային օրենսդրության, աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի և կոլեկտիվ պայմանագրերի նորմատիվ դրույթների կատարման նկատմամբ **պետական հսկողությունն ու վերահսկողությունն** իրականացնում է Աշխատանքի պետական տեսչությունը, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ այլ պետական մարմիններ: Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործատուների կողմից աշխատանքային օրենսդրության, աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի և կոլեկտիվ պայմանագրերի կատարման նկատմամբ **ոչ պետական վերահսկողությունն** իրականացնում են արհեստակցական միությունները, իսկ աշխատողների կողմից աշխատանքային օրենսդրության, աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի և կոլեկտիվ պայմանագրերի կատարման նկատմամբ ոչ պետական վերահսկողությունը՝ գործատուները (գործատուների ներկայացուցիչները): Հիշյալ նորմերի բովանդակության տառացի մեկնաբանությունից կարելի է բխեցնել, որ *պետությունն իրավասու է աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի պահպանման նկատմամբ իրականացնել և՛ հսկողություն, և՛ վերահսկողություն*, իսկ վերահսկողությունը կարող է իրականացվել միայն *հասարակական (ոչ պետական) հիմունքներով*: Մինչդեռ Օրենսգրքը պարունակում է նաև այնպիսի իրավունքներ, որոնք գալիս են հերքելու այդ պնդումը: Մասնավորապես՝ ՀՀ աշխ. օր. 53-րդ հոդվածի համաձայն՝ *հանրապետական, ճյուղային և տարածքային կոլեկտիվ պայմանագրերի կատարման նկատմամբ հսկողությունն իրակա-*

Աշխատանքային իրավունք

նացնում են կողմերը կամ այդ նպատակով նրանց լիազորած ներկայացուցիչները: Հանրապետական, ճյուղային և տարածքային կողելտիվ պայմանագրերի կատարման նկատմամբ հսկողություն և վերահսկողություն կարող է իրականացնել պետական լիազոր մարմինը, եթե կոլեկտիվ պայմանագրի կողմերը անկարող են ինքնուրույն իրականացնել հսկողություն և համապատասխան խնդրանքով դիմել են պետական լիազոր մարմին: Օրենսգրքի մեկ այլ իրավանոմը սահմանում է, որ կազմակերպության կողելտիվ պայմանագրի կատարման նկատմամբ **հսկողությունն իրականացնում են կողմերը** կամ այդ նպատակով **նրանց լիազորած ներկայացուցիչները:** Կազմակերպության կողելտիվ պայմանագրի կատարման նկատմամբ հսկողություն և վերահսկողություն կարող է իրականացնել պետական լիազոր մարմինը, եթե կոլեկտիվ պայմանագրի կողմն անկարող է ինքնուրույն իրականացնել հսկողություն և համապատասխան խնդրանքով դիմել է պետական լիազոր մարմին (62-րդ հոդ., 1-ին մաս): Օրենսգրքի վերը նշված դրույթների համեմատական վերլուծությունից բխում է, որ **աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի պահպանման նկատմամբ իրականացվում է պետական հսկողություն և վերահսկողություն, ինչպես նաև ոչ պետական վերահսկողություն, իսկ կոլեկտիվ պայմանագրերի կատարման նկատմամբ իրականացվում է ինչպես պետական հսկողություն և վերահսկողություն, այնպես էլ ոչ պետական հսկողություն և վերահսկողություն:** Միակ ակնհայտ տարբերությունն այն է, որ եթե աշխատանքային օրենսդրությունը կանոնակարգում է պետական հսկողությունն ու վերահսկողությունը, այսինքն՝ սահմանում է պետական հսկողություն և վերահսկողություն իրականացնող մարմինների կոնկրետ լիազորություններն ու գործառնությունները, ապա «ոչ պետական հսկողություն և վերահսկողություն» կոչված գործունեությունը մնում է օրենսդրորեն չկանոնակարգված:

ՀՀ աշխ. օր. 34-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործատուների կողմից աշխատանքային օրենսդրության, աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի և կոլեկտիվ պայմանագրերի նորմատիվ դրույթների կատարման նկատմամբ պետական հսկողությունն ու վերահսկողությունն իրականացնում է Աշխատանքի պետական տեսչությունը, իսկ օրենքով նախատեսված

դեպքերում՝ այլ պետական մարմիններ:

Ինչպես տեսնում ենք, աշխատանքային օրենսդրության պահպանման նկատմամբ պետական հսկողություն և վերահսկողություն իրականացնող հիմնական սուբյեկտը ՀՀ աշխատանքի պետական տեսչությունն է: Վերջինս իրենից ներկայացնում է գործադիր իշխանության հանրապետական մարմնի՝ ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության աշխատակազմի առանձնացված ստորաբաժանում, որի գործունեության կարգը, լիազորությունները, դրանում իրականացվող ծառայության տեսակը, ծառայողների իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանվում են առանձին նորմատիվ իրավական ակտով՝ «Աշխատանքի պետական տեսչության մասին» ՀՀ 2005 թվականի մարտի 24-ի օրենքով:

«Աշխատանքի պետական տեսչության մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ Տեսչության մասին օրենք) 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի կիրարկման նկատմամբ պետական հսկողության և վերահսկողության ոլորտում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազորություններն են՝

- 1) միասնական քաղաքականության իրականացման ապահովումը,
- 2) պետական կառավարման մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, գործատուների, դրանց միությունների, արհեստակցական միությունների և աշխատողների կոլեկտիվի ներկայացուցիչների հետ համագործակցության ապահովումը,
- 3) աշխատանքի անվտանգության և աշխատանքի պաշտպանության նորմատիվների սահմանումը,
- 4) սույն օրենքով և այլ օրենքներով սահմանված իրավասություններ:

Որոշակիորեն ավելի ընդարձակ են աշխատանքային օրենսդրության պահպանման ոլորտում լիազորված պետական մարմնի՝ ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության (այսուհետ՝ Լիազոր մարմին) լիազորությունները: Մասնավորապես՝ Տեսչության մասին օրենքի 8-րդ հոդվածը սահմանում է, որ աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի կիրարկման նկատմամբ պետական հսկողության և վերահսկողության ոլորտում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազորած

պետական մարմնի լիազորություններն են՝

1) աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ իրավական ակտերի կիրարկման միասնական քաղաքականության մշակումը.

2) աշխատանքի անվտանգության ապահովմանն ուղղված տեխնիկական կանոնակարգերի մշակումը.

3) գործատուների, արհեստակցական միությունների հետ գործատուի աշխատանքի անվտանգության գծով մասնագետների պատրաստման, ուսուցման, վերապատրաստման, որակավորման բարձրացման կազմակերպմանն աջակցելը.

4) պետական կառավարման և հսկողություն իրականացնող այլ մարմինների, գործատուների, դրանց միությունների, արհեստակցական միությունների և աշխատողների կոլեկտիվի ներկայացուցիչների հետ համագործակցությունը.

5) պետական հսկողության և վերահսկողության ապահովումը.

6) աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ իրավական ակտերի կիրարկման փորձի ընդհանրացումը.

7) աշխատանքի պետական տեսչության աշխատանքային ծրագրերի հաստատումը, կատարված աշխատանքների վերաբերյալ հաշվետվությունների վերլուծությունը և ՀՀ կառավարություն համապատասխան առաջարկություններ ներկայացնելը.

8) աշխատանքի պետական տեսչության մասնագետների մասնագիտական ուսուցման և վերապատրաստման կազմակերպումը.

9) աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ իրավական ակտերի պահանջների պահպանման վերաբերյալ զանգվածային լրատվության միջոցներով հասարակության իրազեկումը, սեմինարների և խորհրդակցությունների կազմակերպումը.

10) աշխատանքի պետական տեսչության իրականացրած ստուգումների ընթացքում օգտագործվող ակտերի, արձանագրության ձևերի, ձևաթղթերի, ինչպես նաև տեսուչի վկայականի և կնիքի ձևերի մշակումն ու հաստատումը.

10.1) յուրաքանչյուր տարի՝ մինչև հունվարի 20-ը, Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի պետական տեսչության կողմից իրականացվող ծրագրային ստուգումների ժա-

մանակացույցի հաստատումը.

11) օրենքով և Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված այլ իրավասություններ:

Ներկա աշխատանքի շրջանակներում առավել հետաքրքրական են ՀՀ աշխատանքի պետական տեսչության՝ իբրև աշխատանքային օրենսդրության պահպանման նկատմամբ պետական հսկողություն և վերահսկողություն իրականացնող հիմնական մարմնի լիազորությունները: Վերջիններս թվարկված են Տեսչության մասին օրենքում, որի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ Աշխատանքի պետական տեսչությունն ունի հետևյալ լիազորությունները.

1) *Գործատուների, դրանց միությունների, աշխատավորական կոլեկտիվների ներկայացուցիչների համար կազմակերպում է աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ իրավական ակտերի կիրարկման ուղղությամբ սեմինարներ:* Նշված միջոցառումները՝ որպես աշխատանքային կարգապահության (լայն իմաստով) պահպանման ապահովմանն ուղղված համոզմունքի մեթոդի արտահայտություն, նպատակ ունեն գործատուներին, դրանց միություններին և աշխատողների շահերը ներկայացնող կազմակերպություններին իրազեկել աշխատանքի ոլորտը կարգավորող օրենքների, այլ նորմատիվ իրավական ակտերի, ինչպես նաև միջազգային իրավական ակտերի հիմնական պահանջներին: Այս լիազորության հետ սերտորեն կապված է Տեսչության մյուս իրավասությունը:

2) *Աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ իրավական ակտերի կիրարկման ուղղությամբ գործատուների, արհեստակցական միությունների համար աշխատանքի անվտանգության պաշտպանության գործում կազմակերպում է մեթոդական օգնություն՝ տարվ համապատասխան տեղեկատվություն և խորհրդատվություն:* Այս լիազորությունը նույնպես հանդիսանում է աշխատանքային կարգապահության ամրապնդման՝ համոզմունքի մեթոդի դրսևորում: Ինչպես տեսնում ենք, օրենքը նախևառաջ շեշտադրումը կատարում է գաղափարական, դաստիարակչական մեթոդների կիրառման վրա՝ փորձելով աշխատանքային իրավունքի նորմերի գործողության ոլորտի մասնակիցներին հեռու պահել գիտակցված և չգիտակցված իրավախախտումների կատարումից՝ դրանով կանխելով ամենից առաջ աշխատողների, ապա

Աշխատանքային իրավունք

նաև գործատուների, ինչպես նաև այլ անձանց իրավունքների ու օրինական շահերին պատճառվող հնարավոր վնասները: Այս միջոցառումները գործատուների, նրանց ներկայացուցիչների և աշխատավորական կոլեկտիվների համար իրականացվում են անվճար հիմունքներով՝ պետական բյուջեի միջոցներով:

3) *Լիազորված մարմին առաջարկություն է ներկայացնում աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ իրավական ակտերի կիրարկման կատարելագործման վերաբերյալ:* Ապացուցման կարիք չունի այն ճշմարտությունը, որ ցանկացած իրավանորմի կենսունակությունն ստուգվում է այդ նորմի կիրառման պրակտիկայում: Աշխատանքային օրենսդրության պահպանման նկատմամբ հսկողություն և վերահսկողություն իրականացնելու, այսինքն՝ ստուգումներ և ուսումնասիրություններ կատարելու ընթացքում ավելի հստակ են դառնում կիրառվող իրավանորմերի թերություններն ու օրենսդրության բացերը: Աշխատանքային օրենսդրության պահպանման նկատմամբ պետական հսկողության և վերահսկողության նպատակը միայն իրավախախտումների բացահայտումը և դրանցում մեղավոր անձանց նկատմամբ պատասխանատվության միջոցներ կիրառելը չէ: Պակաս կարևոր չեն նաև այդ գործընթացում օրենսդրության նորմերի կատարելագործման ուղղությամբ կատարվող միջոցառումները: Մեծ հաշվով կիրառվող օրենսդրության դրակի ու արդյունավետության բարձրացումն ավելի կարևոր խնդիր է, քան առանձին իրավախախտների պատասխանատվության ենթարկելը: Որակյալ օրենսդրության պարագայում զգալի չափով կանխվում են օրենքների խախտման, հետևաբար նաև քաղաքացիների և կազմակերպությունների օրինական շահերի ուսնահարման օբյեկտիվ հնարավորությունները:

4) *Վերլուծում է աշխատանքային օրենսդրության խախտումների պատճառները և գործատուին առաջարկություններ ներկայացնում դրանց վերացման, աշխատողների խախտված իրավունքների վերականգնման վերաբերյալ:* Տեսչության կողմից աշխատանքային օրենսդրության պահպանման նկատմամբ հսկողություն և վերահսկողություն իրականացնելու արդյունքում հաստատվում և որոշակի են դառնում վարձու աշխատանքի կազմակերպման, կիրառման և պաշտպանության ոլորտում թույլ տրվող իրավախախտումների պատճառները, դրանց կատարմանը նպաստող պայմանները:

Կոնկրետ գործատուների մոտ իրականացված ուսումնասիրությունների արդյունքում, բացահայտելով թույլ տրված խախտումների պատճառները, Տեսչությունն առաջարկություններ է ներկայացնում տվյալ գործատուին՝ հայտնաբերված պատճառները վերացնելու վերաբերյալ: Ուսումնասիրության ընթացքում աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ իրավական ակտերի պահանջների խախտում հայտնաբերելու դեպքում աշխատանքի պետական տեսուչը խախտման մասին ուսումնասիրությունն ավարտելուց հետո՝ եռօրյա ժամկետում, գրավոր նախագուշացնում է համապատասխան գործատուին՝ նշելով խախտման հետևանքները վերացնելու միջոցառումները և կատարման ժամկետները՝ ըստ հաստատված նորմատիվների: Գրավոր նախագուշացումն ստանալուց հետո սահմանված ժամկետում գործատուի կողմից խախտման հետևանքները չվերացնելը կամ դրա վերաբերյալ աշխատանքի պետական տեսուչին չտեղեկացնելը հիմք է, ըստ անհրաժեշտության, ստուգում իրականացնելու համար (Տեսչության մասին օրենքի 24-րդ հոդ.):

5) *Ուսումնասիրում և վերլուծում է արտադրությունում դժբախտ դեպքերի և մասնագիտական հիվանդությունների պատճառները և գործատուին ներկայացնում դրանց կանխարգելման վերաբերյալ գրավոր միջոցառություններ:* ՀՀ աշխ. օր. 243-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աշխատանքի ժամանակ յուրաքանչյուր աշխատողի համար պետք է ստեղծվեն օրենքով սահմանված՝ պատշաճ, անվտանգ և առողջության համար անվնաս պայմաններ: Օրենքը քաղաքացիների վարձու աշխատանքը կիրառող գործատուների համար սահմանում է մի շարք պարտականություններ, որոնց կատարումն անհրաժեշտ է ինչպես տվյալ գործատուի մոտ աշխատանքային գործունեության մեջ ներգրավված, այնպես էլ այլ անձանց կյանքը, առողջությունն ու աշխատունակությունը հնարավոր վնասներից զերծ պահելու համար: Այնուամենայնիվ, իրականում աշխատողների հետ պատահող դժբախտ դեպքերն ու մասնագիտական հիվանդությունները շարունակում են մնալ որպես իրողություն և պահանջում են հետևողական պայքար՝ սկսած կազմակերպական միջոցառումներից՝ ընդհուպ իրավական բնույթի նախաձեռնությունները ներառյալ: Դրանցից են արտադրությունում դժբախտ դեպքերի և մասնագիտական հիվանդությունների

պատճառների ուսումնասիրումն ու վերլուծությունը և գործատուներին դրանց կանխարգելման վերաբերյալ գրավոր միջնորդությունների ներկայացումը: Աշխատանքի պետական տեսչությունը յուրաքանչյուր տարվա ավարտից հետո իր տարեկան գործունեության մասին երեք ամսվա ընթացքում հաշվետվություն է ներկայացնում լիազորված մարմին: Լիազորված մարմինը դա հրապարակում է մասնաշրջան: Գործունեության ամենամյա հաշվետվությունը ներառում է տեղեկատվություն աշխատանքի պետական տեսչության գործունեության, այդ թվում՝ արտադրությունում դժբախտ դեպքերի և մասնագիտական հիվանդությունների թվաքանակի և դրանց կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումների մասին (Տեսչության մասին օրենքի 12-րդ հոդ.):

6) *Ուսումնասիրում է աշխատատեղում աշխատանքի անվտանգության կոդեկսիվ և անհատական պաշտպանիչ միջոցների առկայության, պահպանման և շահագործման վիճակը:* Տնտեսության առանձին ոլորտներում աշխատանքի կատարումն ուղեկցվում է այնպիսի պայմանների և գործոնների հետ, որոնք անհամեմատ ավելի դյուրացնում են աշխատողների կյանքի ու առողջության նկատմամբ վնասակար երևույթների ազդեցությունը: Հաճախ աշխատողների աշխատանքը կատարվում է սովորականից տարբերվող պայմաններում, ինչն առաջ է բերում աշխատանքի անվտանգության լրացուցիչ միջոցառումներ կազմակերպելու և իրականացնելու անհրաժեշտություն: Այն կազմակերպություններում, որտեղ արտադրական գործընթացի ժամանակ օգտագործվում, արտադրվում, տեղափոխվում կամ պահպանվում են մարդկանց առողջության համար վտանգավոր քիմիական նյութեր, գործատուներն աշխատողների առողջության, շրջակա միջավայրի պահպանության ասպահովման համար սահմանում և ձեռնարկում են համապատասխան միջոցներ: Մասնավորապես՝ օրինակ՝ քիմիական նյութերի հետ անմիջական առնչություն պահանջող աշխատանքներ կատարելիս աշխատավայրերում պետք է տեղադրված լինեն կոլեկտիվ պաշտպանության միջոցներ, աշխատողները պետք է ասպահովված լինեն անհատական պաշտպանության միջոցներով (Աշխ. օր. 247-րդ հոդ.):

7) *Իր գործունեության ասպահովման համար տարին մեկ անգամ՝ ըստ ամիսների, Հաստատանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով գործատուներից ստանում*

է հաշվետվություն՝ աշխատողների թվի, աշխատավարձի, դժբախտ դեպքերի և մասնագիտական հիվանդությունների մասին: Գործող օրենսդրության համաձայն՝ գործատուն իր գտնվելու վայրի Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի պետական տեսչության տարածքային կենտրոն (այսուհետ՝ տեսչություն) սահմանված ձևի հաշվետվություն է ներկայացնում աշխատողների թվի, աշխատավարձի չափի, աշխատանքի վայրում դժբախտ դեպքերի թվի և մասնագիտական հիվանդությունների թվի մասին: Այս լիազորության հետևողական իրականացումը նպատակ է հետապնդում պետության ուշադրության կենտրոնում պահել աշխատողների նկատմամբ գործատուի իրականացրած կադրային միջոցառումների, աշխատանքի վարձատրության ոլորտի օրենսդրությունը պահպանելու, դժբախտ դեպքերի ու մասնագիտական հիվանդությունների հետևանքների կարգավորման, դրանցում մեղավոր անձանց պատասխանատվության ենթարկելու գործընթացները: Իբրև քննարկվող իրավանորմի կենսագործման իրավական երաշխիք, օրենքը, մասնավորապես, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգիրքը (այսուհետ՝ ՎԻՎՕ) պատասխանատվություն է նախատեսում գործատուի կողմից Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը սահմանված կարգով և ժամկետներում աշխատանքի պետական տեսչություն հաշվետվություն չներկայացնելու համար՝ թույլատրելով գործատուի իրավասու անձի նկատմամբ տուգանքի նշանակում՝ նվազագույն աշխատավարձի քսանապատիկի (20000 դրամի) չափով (ՎԻՎՕ 41.3-րդ հոդ.):

8) *Աշխատանքի առողջ և անվտանգ նորմատիվների պահանջների խախտման վերաբերյալ փորձագիտական եզրակացության կամ արձանագրված թերությունների մասին ակտի առկայության դեպքում սահմանում է խախտումների վերացման ժամկետները՝ ըստ հաստատված նորմատիվների. սահմանված ժամկետում թերությունները չվերացնելու դեպքում ժամանակավորապես դադարեցնում է կազմակերպության կամ դրա առանձին ստորաբաժանման աշխատանքները մինչև խախտումների վերացումը:* Նշված գործառույթն աշխատանքային օրենսդրության պահպանման նկատմամբ հսկողություն և վերահսկողություն իրականացնելիս Աշխատանքի պետական տեսչության կարևոր լիազորություններից մեկն է, որը նույնպես ուղղված է աշխատողների

Աշխատանքային իրավունք

կյանքի, առողջության ու աշխատունակության պաշտպանությանը: Տեսչության մասին օրենքի 11-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Աշխատանքի պետական տեսչությունը գործատուի աշխատատեղում սահմանված կարգով հաստատված աշխատանքի առողջ և անվտանգ պայմանների նորմատիվների կիրառման անհամապատասխանություն հայտնաբերելու դեպքում իր լիազորությունների սահմաններում միջնորդություն է ներկայացնում փորձաքննություն իրականացնելու իրավունք ունեցող համապատասխան մարմին աշխատանքի առողջ և անվտանգ պայմանների վերաբերյալ փորձաքննություն իրականացնելու համար: Նույն օրենքի 14-րդ հոդվածը ՀՀ աշխատանքի գլխավոր պետական տեսչին՝ ՀՀ աշխատանքի պետական տեսչության պետին, իրավունք է վերապահում արտադրությունում աշխատողի կյանքին և առողջությանն անմիջական վտանգ սպառնացող խախտումների հայտնաբերման դեպքում՝ համապատասխան փորձաքննական եզրակացության կամ ստուգման ակտի առկայության պայմաններում սահմանել խախտումների վերացման կատարման ժամկետներ՝ ըստ հաստատված նորմատիվների, իսկ սահմանված ժամկետում թերությունները չվերացնելու դեպքում ժամանակավորապես դադարեցնել կազմակերպության կամ դրա առանձին ստորաբաժանման աշխատանքները մինչև խախտումների վերացումը:

9) *Հսկողություն և վերահսկողություն է իրականացնում գործատուների կողմից աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ իրավական ակտերի պահպանման նկատմամբ*⁸:

10) *Հսկողություն և վերահսկողություն է իրականացնում գործատուի մոտ աշխատանքի ընդունման⁹, աշխատանքային գրքույկների, անօրինական աշխատանքների (թաքնված զբաղվածություն) կատարման, օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում աշխատավարձի հաշվարկման ու վճարման նկատմամբ*: Օրենսգիրքը բավարար մանրամասնությամբ կարգավորում է քաղաքացուն աշխատանքի ընդունելու, ներառյալ՝ դրա համար նրանից անհրաժեշտ փաստաթղթեր պահանջելու վերաբերյալ հարցերը (89-րդ հոդ.): Միաժամանակ քիչ չեն նաև օրենքի այլ դրույթների պահանջների խախտումները, երբ գործատուներն աշխատանքի ընդունվող քաղաքացիներից պա-

հանջում են օրենքով չնախատեսված փաստաթղթեր կամ նրանց ներկայացնում են օրենքով չնախատեսված պահանջներ: Գործատուների մոտ ուսումնասիրություններ և ստուգումներ կատարելիս օրենքի այդօրինակ խախտումներ հայտնաբերելիս Տեսչությունն իրավունք ունի գործատուին նախազգուշացնել օրենքի խախտումները վերացնելու վերաբերյալ, իսկ այդպիսիք սահմանված ժամկետում չվերացվելու դեպքում նրանց նկատմամբ կիրառել օրենքով նախատեսված պատասխանատվության միջոցներ:

Օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի համաձայն՝ աշխատանքային գրքույկը աշխատողի աշխատանքային գործունեության մասին տեղեկություններ ներառող հիմնական փաստաթուղթ է, և գործատուն պարտավոր է հիմնական աշխատավայրում աշխատող բոլոր աշխատողների համար վարել աշխատանքային գրքույկ: Օրենսգիրքը սահմանում է նաև, որ աշխատանքային գրքույկի ձևը, վարելու կարգը, ինչպես նաև աշխատանքային գրքույկի կրկնօրինակ տրամադրելու կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը: Աշխատանքային գրքույկների ճիշտ և ժամանակին վարելը կարևոր է աշխատողների աշխատանքային իրավունքների իրականացման և պաշտպանության համար, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում որոշել այս կամ այն աշխատանքը կատարելու կամ պաշտոն զբաղեցնելու՝ աշխատողի իրավունքի, նրա աշխատանքային ստաժի հաշվարկման վերաբերյալ, ինչպես նաև դրա հետ ուղղակի կամ անուղղակի կապ ունեցող այլ հարցերը: Օրենսգիրքը սահմանում է աշխատանքային գրքույկների վարման ընդհանուր կանոնները՝ առավել մանրամասն կարգավորումը թողնելով ՀՀ կառավարության համապատասխան որոշմանը¹⁰:

ՀՀ աշխ. օր. 142-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ աշխատողների աշխատած ժամանակահատվածի վերաբերյալ նշում է կատարվում աշխատաժամանակի հաշվարկի տեղեկագրերում, որոնց ձևը և վարման կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը¹¹: Աշխատաժամանակի հաշվարկի տեղեկագրի ճիշտ վարումն անհրաժեշտ է նրանց աշխատավարձը հաշվարկելու, կազմակերպությունում աշխատանքային կարգապահության պահպանման վիճակը ստուգելու և այլ նպատակներով:

Շարունակելի

1. *Куренин А.М.*, там же, с. 225.
2. Պետք է նկատել, որ այս պարագայում նկատվում է անհամապատասխանություն հողվածի վերնագրի և բովանդակության միջև: Մասնավորապես՝ հողվածի վերնագիրը ներառում է հսկվող և վերահսկվող իրավանորմների շրջանակը (նշվում է միայն աշխատանքային օրենսդրությունը), իսկ բովանդակության մեջ այդ շրջանակն ավելի լայն է՝ աշխատանքային օրենսդրությունը և աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտեր: Տվյալ դեպքում հակասությունը լուծվում է հօգուտ բովանդակության, քանի որ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրավական ակտի վերնագիրը պետք է համապատասխանի իրավական ակտի բովանդակությանը... Ճիշտ է՝ այդպես խոսվում է իրավական ակտի մասին, սակայն նույն դրույթը համանմանության (անալոգիայի) կարգով կիրառելի է նաև իրավական ակտի առանձին հոդվածների նկատմամբ:
3. Օրինակ՝ «Աշխատանքի պետական տեսչության մասին» ՀՀ օրենքը (2005թ.):
4. «ՀՀ-ում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքը (2000թ.), «Ժամանակավոր անաշխատունակության դեպքերից պարտադիր սոցիալական ապահովագրության մասին» ՀՀ օրենքը (2005թ.), «Քաղաքաշինության մասին» ՀՀ օրենքը (1998թ.), «Պարենային անվտանգության մասին» ՀՀ օրենքը (2002թ.), «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքը (2006թ.) և այլն:
5. Նկատի ունենք ՀՍՍՀ 1972 թվականի հունիսի 16-ի աշխատանքային օրենսգիրքը:
6. ՀՀ աշխատանքի պետական տեսչությունը հիմնադրվել է ՀՀ կառավարության 2004 թվականի հուլիսի 29-ի թիվ 1146-Ն որոշմամբ, որով հաստատվել է նաև տեսչության կանոնադրությունը:
7. Տեսչության կողմից գործատուների և այլ շահագրգիռ սուբյեկտների համար իրականացվող մասնագիտական խորհրդատվությունը պետք է տարբերել նույն սուբյեկտներին վերջիններիս պահանջով տրվող իրավական ակտերի պաշտոնական պարզաբանումից: Տեսչությունն իրավական ակտի վերաբերյալ պաշտոնական պարզաբանում տալու իրավասությունն ունի: Այդ իրավունքը պատկանում է միայն լիազորված պետական մարմնին՝ ի դեմս այդ մարմնի ղեկավարի: Այդ մասին ուղղակիորեն նշված է «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 87-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ իրավական ակտերի (տվյալ դեպքում՝ աշխատանքային օրենսդրության - Գ. Պ.) պաշտոնական պարզաբանումներ կարող է տալ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազորված իրավական ակտը կիրառող գործադիր իշխանության մարմինը, ընդ որում, մեկ բնագավառի վերաբերյալ պարզաբանումներ տալու իրավունք ունի միայն մեկ մարմին: Անշուշտ, պաշտոնական պարզաբանումը նույնպես հետապնդում է խորհրդատվական նպատակներ և իրավակիրառ անձանց ու իրավապաշտպան մարմինների համար ունի ոչ պարտադիր, խորհրդատվական բնույթ, սակայն այն մասնագիտական խորհրդատվության հետ նույնացնել չի կա-

- րելի: Նախևառաջ, օրենքը պաշտոնական պարզաբանում ստանալու վերաբերյալ դիմումի համար սահմանում է որոշակի պահանջներ, որոնց բացակայության դեպքում դիմողին տրվում է ընդամենը մասնագիտական խորհրդատվություն («Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 87-րդ հոդ., 3-րդ մաս, 2-րդ պարբ.): Նշենք նաև, որ մասնագիտական խորհրդատվությունը գորկ է այն հայցող սուբյեկտի համար իրավական հետևանքներ առաջացնելու (տվյալ դեպքում՝ արտոնյալ վիճակ ստեղծելու) ունակությունից՝ այն դեպքում, երբ պաշտոնական պարզաբանումը վերջինիս հեղինակին օրենքով նախատեսված դեպքերում կարող է ազատել որոշակի պարտականություններից: Մասնավորապես՝ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է, որ եթե դիմողն առաջնորդվել է օրենքի պահանջների պահպանմամբ տրված պարզաբանմամբ, ապա այդ պարզաբանման և իրավասու մարմնի հետագայում տված պարզաբանման կամ երակացության միջև հակասություն առաջանալու դեպքում դիմող անձն ազատվում է ոչ ճիշտ պարզաբանման հետևանքով թույլ տրված սխալների համար նախատեսված պատասխանատվությունից: Պաշտոնական պարզաբանման և մասնագիտական խորհրդատվության մյուս տարբերությունները նույնպես սահմանվում են օրենքով:
8. Մենք ձեռնպահ ենք մնում Տեսչությանը վերապահված այս լիազորությունը մեկնաբանելուց՝ այն համոզմամբ, որ այն շատ ընդհանուր ձևակերպում է և, ըստ էության, հավաքական ամբողջությունն է այն գործառնությունների, որոնք վերլուծվում են աշխատանքի այս հատվածում: Այլ կերպ ասած՝ այն ընդհանրական կրկնությունն է մեր կողմից մինչ այս մեկնաբանված և այսուհետ մեկնաբանելիք այն գործառնությունների, որոնք «Տեսչության մասին» օրենքի 10-րդ հոդվածով վերապահված են Տեսչությանը: Հակառակը պնդելու դեպքում ստացվում է, որ օրենքի 10-րդ հոդվածով սահմանված՝ մեր կողմից մեկնաբանված և այսուհետ մեկնաբանվելիք լիազորությունները հսկողությունից և վերահսկողությունից դուրս գործառնություններ են: Եթե դա այդպես է, ապա դարձյալ անպատասխան է մնում այն հարցը, թե իրականում ինչ կամ որ գործառնություններ են ներառում «հսկողություն» և «վերահսկողություն» հասկացությունները:
 9. Տվյալ դեպքում «աշխատանքի ընդունում» հասկացությունն օգտագործված է աշխատանքային պայմանագրի կնքման և այն ձևակերպելու իմաստներով, հետևաբար մենք տեղին ենք համարել Տեսչության այդ գործառնությունը մեկնաբանելիս, բացի աշխատանքի ընդունման մասին իրավանորմից, անդրադարձ կատարել նաև աշխատանքային պայմանագրի կնքման կարգին և այն ձևակերպելուն նվիրված իրավորույթի բովանդակությանը:
 10. ՀՀ կառավարության 2006 թվականի հունիսի 16-ի թիվ 876-Ն որոշումը: ՀՀ ՊՏ 2006/38 (493), 12.07.06:
 11. ՀՀ կառավարության 2005 թվականի օգոստոսի 25-ի թիվ 1471-Ն որոշումը: ՀՀ ՊՏ, 2005/62 (434), 05.10.05:

Միջազգային տիեզերական իրավունք

Գնել **ԶԱԶԱՐՅԱՆ**

Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավորի օգնական

ՄԻԶԱՉԳԱՅԻՆ ՏԻԵՉԵՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ ԸՆԹԵՐՅՈՂԻՆ

Ստորև փորձ է արվել հանրությանը համառոտ ներկայացնել իրավունքի ամենաերիտասարդ ճյուղերից մեկի՝ միջազգային տիեզերական իրավունքի ծագման, զարգացման, իրավունքի այդ ճյուղի կողմից ուսումնասիրվող հարցերի վերաբերյալ ընդհանուր նկատարները:

Տիեզերքի նվաճումն ընթանում է արագ տեմպերով: Երկրի ուղեծրում գործում են երկու տասնյակից ավելի տիեզերական կայաններ: Երկրի շուրջ գործում են հազարից ավելի արբանյակներ: Ուղեծրում արդեն եղել են մոտ 500 տիեզերագնացներ: Չարգանում է տիեզերական տուրիզմը: Առաջիկա ծրագրերում են Լուսնի և Մարսի նվաճումը, այսինքն՝ մարդկության տիեզերական գործունեությունը դառնում է ավելի ընդգրկուն և բազմազան: Դա նշանակում է, որ այդ գործունեության կարգավորման ժամանակ ավելի հաճախ է մարդկությունը բախվում իրավաբանական լուծում պահանջող հարցերի. որտեղ է ավարտվում պետության օդային սահմանը և սկսվում տիեզերական տարածությունը, ում օրենքներն են գործում ուղեծրային կայաններում, ում են պատկանում երկնային մարմինները, կարելի է երկնային մարմինների վրա ստեղծել պետություն, ունենալ սեփականություն:

Նմանատիպ շատ հարցեր բավականին լրջորեն ուսումնասիրվում և քննարկվում են ժամանակակից միջազգային տիեզերական իրավունքի կողմից:

1. Տիեզերական իրավունքի ծագումը

Միջազգային իրավունքի նորմերը, որոնք կարգավորում են տիեզերքում մարդկային գործունեությունը, երևան են եկել շուրջերկրյա տարածության նվաճման հետ միասին: Առաջին արհեստական տիեզերական արբանյակի տասնամյա հոբելյանին՝ 1967 թվականի հունվարի 27-ին ուժի մեջ է մտել Տիեզերքի մասին Պայմանագիրը /«Պայմանագիր պետությունների գործունեության սկզբունքների մասին»

կապված տիեզերական տարածության ուսումնասիրության և օգտագործման հետ, ներառյալ՝ Լուսինը և այլ երկնային մարմինները»: Պայմանագիրը յուրահատուկ համընդհանուր միջազգային համաձայնություն է, որին միացել են 120-ից ավելի պետություններ, այդ թվում նաև տիեզերական գերտերությունները: Նշված համաձայնագրում ամրագրված են տիեզերքը խաղաղ նպատակներով օգտագործելու կարևորագույն սկզբունքները, ինչպես նաև երկնային մարմիններն ազգայանացնելու արգելքը:

1972 թվականի մարտի 29-ին ուժի մեջ է մտել «Տիեզերական օբյեկտների կողմից պատճառված վնասի համար միջազգային պատասխանատվության մասին» համաձայնագիրը:

1976 թվականի մայիսի 13-ին կնքվել է «Տիեզերական տարածությունը խաղաղ նպատակներով հետազոտելու և օգտագործելու համագործակցության մասին» համաձայնագիրը:

1977 թվականի մայիսի 18-ից գործում է «Տիեզերական տարածություն արձակվող օբյեկտների գրանցման /ռեգիստրացիայի/ մասին» համաձայնագիրը:

Վերջին երկու համաձայնագրերը շատ կարևոր են իրավական տեսանկյունից, քանի որ որոշակիացնում են պետությունների միջազգային պատասխանատվության պայմանները՝ կապված տիեզերական ցանկացած գործունեության հետ, որն իրականացվում է պետության կամ մասնավոր անձի կողմից: Միջազգային պրակտիկայում սա եզակի երևույթ է, երբ պետությունը պատասխանատվություն է կրում ոչ միայն իր, այլև ուրիշ անձի գործունեության համար, քանի որ բռնիքները, ինչպես հայտնի է, ոչ միշտ են հաջող ընթացք ունենում: Այս համաձայնագրերի նշանակությունն այն է, որ դրանք համապարտադիր են բոլոր պետությունների համար:

Համաձայնագրերում ամրագրված նորմերը և դրանք լրացնող միջազգային-իրավական սու-

ԱՊՐԻԼ 2011 4 (141)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Միջազգային տիեզերական իրավունք

վորույթներն իրենց համակցությամբ կազմում են միջազգային տիեզերական իրավունքը՝ օրենսդրության ամենանոր և երիտասարդ ճյուղերից մեկը:

Միջազգային տիեզերական իրավունքի սուբյեկտներն են պետությունները և միջազգային միջկառավարական կազմակերպությունները: Միջազգային տիեզերական իրավունքը հնարավորություն է տալիս տիեզերական գործունեությամբ զբաղվելու նաև ոչ կառավարական կազմակերպություններին /իրավաբանական անձանց/, սակայն դրանք միջազգային տիեզերական իրավունքի սուբյեկտներ չեն, քանի որ նրանց գործունեությունը թույլատրվում և մշտապես վերահսկվում է տիեզերական գործունեության պայմանագրի մասնակից պետության կողմից:

Նշված համընդհանուր համաձայնագրերի հետ միասին գործում են նաև բազմաթիվ միջազգային պայմանագրեր՝ կապված տիեզերքի հետ, որոնց միացել են մի շարք պետություններ: Նշվածի օրինակ է 1998 թվականի հունվարի 29-ի միջկառավարական համաձայնությունը՝ Միջազգային տիեզերական կայանի մասին, որին միացել են Կանադան, Շապոնիան, ԱՄՆ-ն, Ռուսաստանը և եվրոպական տիեզերական գործակալության անդամ պետությունները: Միջկառավարական համաձայնությունն իր մեջ ներառում է Միջազգային տիեզերական կայանի /ՄՏԿ/ անձնակազմի, ուղևորների վարքագծի օրենսգիրքը: Տիեզերքի ուսումնասիրության գործունեությունը կարգավորվում է նաև ներպետական օրենսդրությամբ /ազգային իրավունքով/, որը տարածվում է միայն այն անձանց վրա, ովքեր գտնվում են տվյալ պետության օրենսդրության ներքո. օրինակ՝ «Տիեզերական գործունեության մասին» ՌԳ- օրենքը կարգավորում է նշված գործունեությունը ինչպես երկրի վրա, այնպես էլ տիեզերքում՝ ռուսական տիեզերական ապարատներում:

2. Պետության ինքնիշխանության բարձրագույն սահմանը

Պետության ինքնիշխանությունը /սուվերենիտետը/ կրում է տարածքային բնույթ: Օդային սահմանը, ինչպես նաև երկրի ջրային մակերևույթը բաժանվում են երկու մասի՝ ազգային, որը գտնվում է որևէ պետության ինքնիշխանության ներքո, և միջազգային, որը գտնվում է ցանկացած պետության ինքնիշխանությունից դուրս: Դրան հակառակ՝ տիեզերքն իր ամբողջականության և միասնության մեջ գուտ միջազգային տարածություն է, որը բաց է բոլոր

պետությունների ուսումնասիրության և հետազոտության համար: Այս դրույթն իր միջազգային իրավական ամրագրումն է գտել 1979 թվականի դեկտեմբերի 18-ին ստորագրված «Լուսնի և այլ երկնային մարմինների վրա պետությունների գործունեության մասին» համաձայնագրում:

Հետաքրքրական է, որ 1976թ. մի շարք էկվատորիալ պետություններին փորձել են ներկայացնել իրենց բացարձակ հավակնությունները երկրակայուն ուղեծրի նկատմամբ՝ նշելով, որ այդ ուղեծրի հետագիծն անցնում է իրենց տարածքի վրայով, իսկ այդ ուղեծիր դուրս բերված օբյեկտներն անշարժ վիճակում կախված են երկրային մակերևույթի համապատասխան կետերի վրա:

Չնայած՝ նման հավակնությունները մերժվել են շատ պետությունների կողմից՝ հղում կատարելով տիեզերական տարածության ազգայնացման արգելքի սկզբունքին:

Որտեղ է վերջանում պետության օդային սահմանը և սկսվում ոչ մեկին չպատկանող տիեզերքը: Ներկայումս տիեզերքի և պետության օդային սահմանների ֆորմալ-ձևական տարանջատում գոյություն չունի: Պրակտիկայում ձևավորվել է լռելյայն «ջնջված» համաձայնություն՝ այն մասին, որ անհրաժեշտ է տիեզերք համարել ծովի մակերևույթից 100-110կմ բարձրության վրա գտնվող օդային սահմանը: Օրինակ՝ X-PRIZE միջազգային մրցույթում հաղթող կարող էր ճանաչվել միայն այն ուղեծրային նավը, որը կհասներ 100կմ բարձրությանը: Այս առումով շատ իրավաբան-միջազգայնագետներ արդարացիորեն խոսում են համապատասխան միջազգային-իրավական սովորույթի ձևավորման մասին:

Պետությունների օդային բարձրագույն սահմանի հիմնահարցը շատ հրատապ է դառնում հատկապես տիեզերական ապարատների արձակման և վայրէջքի ժամանակ, երբ դրանք հատում են պետության ազգային օդային տարածությունները:

Յուրաքանչյուր պետություն նշված հիմնախնդիրը լուծում է յուրովի, այսպես՝ «Տիեզերական գործունեության մասին» ՌԳ- օրենքը թույլատրում է օտարերկրյա տիեզերական օբյեկտի մեկնագաձայն անվնաս թռիչքը ՌԳ- օդային տարածքով միջերկրային ուղեծիր, ինչպես նաև վերադարձը Երկիր, սակայն անհրաժեշտ է նախօրոք այդ մասին տեղյակ պահել ՌԳ- տիեզերական համապատասխան ծառայություններին:

Միջազգային տիեզերական իրավունք

3. Տիեզերագնացների իրավունքը

Իրավական տեսանկյունից տարբերում են երկնային մարմիններ, որոնք ունեն բնական ծագում և 1967 թվականի համաձայնագրի համաձայն՝ ենթակա չեն ազգայնացման, և ձեռակերտ կամ արհեստական տիեզերական օբյեկտներ, որոնք համարվում են այն պետության տարածքները, որոնց ռեզիստրում դրանք գրանցված են:

Համընդհանուր ճանաչում է գտել այն սկզբունքը, որ պետության ինքնիշխանությունը տարածվում է նրա ողջ պետական սահմանների վրա, սակայն կան տարածության մասեր, օբյեկտների կտորներ, որոնք գտնվում են պետության սահմաններից դուրս, որտեղ պետությունը նույնպես ճանաչված և թույլատրելի սահմաններում իրականացնում է իր իշխանությունը: Դա և պայմանական տարածություն է, որի օրինակ են դիվանագիտական ներկայացուցչությունների հաստատություններն արտասահմանում, զինվորական նավերը և օդանավերը:

Տիեզերքի մասին միջազգային պայմանագրերում կա արտահայտություն. «Պահպանում է օրենսդրությունը և հսկողությունը», ինչը նշանակում է, որ պետությունն իրավասու է պահանջել պահպանելու ազգային իրավունքի նորմերն իր տիեզերական ապարատներում, դրա հիման վրա անձանց ենթարկել պատասխանատվության, ինչպես նաև կիրառել հարկադրանքի այլ միջոցներ: Օրինակ՝ ռուսական «Սոյուզ» տիեզերանավի թռիչքի ժամանակ, «Տիեզերական գործունեության մասին» ՌԴ-օրենքի 20-րդ հոդվածի համաձայն, անձնակազմի հրամանատարը լիազորվել է իշխանության լրիվ տարրերով, որոնք անհրաժեշտ են տիեզերական թռիչքն իրականացնելու, անձնակազմի կառավարման, ինչպես նաև այն անձանց համար, ովքեր մասնակցում են թռիչքին: Դրա հետ միաժամանակ օրենքում ամրագրված է, որ անձնակազմի հրամանատար կարող է նշանակվել միայն ՌԴ- քաղաքացին, իսկ օտարերկրյա քաղաքացիները պարտավոր են պահպանելու ռուսական օրենսդրությունը:

1972 և 1976 թվականների համաձայնագրերը պետություններին պարտավորեցնում են գրանցել արձակվող տիեզերական օբյեկտները և մանրամասն տեղեկատվություն ներկայացնել ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեային: Այդ տեղեկատվության հիման վրա վարվում է ռեեստր, որին ծանոթանալու և տեղեկատվություն ստանալու համար ապահովված է բաց և լրիվ թույլտվություն ինտերնետային հետևյալ կայ-

քերում. /www.unosa.org/oosa/osoindex.htm/:

Նշված հասցեով կարելի է տեղեկություն գտնել ցանկացած տիեզերական օբյեկտի վերաբերյալ /անվանում, նշանակությունը, թռիչքը և ժամանակը, պետական պատկանելիությունը և այլն/:

Իրավական բարդ հիմնախնդիրներ են ծագում հատկապես միջազգային տիեզերական ծրագրերի իրականացման շրջանակներում: Այսպես՝ Միջազգային տիեզերական կայանի /ՄՏԿ/ մասին համաձայնությունը նախատեսում է, որ յուրաքանչյուր պետություն պահպանում է օրենսդրությունը և հսկողությունը կայանի այն մասերի, մոդուլների, տարրերի նկատմամբ, որոնք նա գրանցում է: Այսինքն՝ իրավական առումով ՄՏԿ-ն միասնական տարածք չէ, այլ իրենից ներկայացնում է որպես միմյանց միացված տիեզերական օբյեկտների համակցություն՝ նրանց յուրաքանչյուրի օրենսդրությամբ, համանման նրան, ինչպես բաց ծովում իրար են խարսխվում տարբեր պետությունների ռազմական նավերը:

Միաժամանակ յուրաքանչյուր պետություն թռիչքի ընթացքում պահպանում է իր օրենսդրությունը, այդ թվում՝ քրեականը, իր քաղաքացիների նկատմամբ, նույնիսկ եթե նրանք գտնվում են բաց տիեզերքում կամ «ուրիշի» մոդուլի տարածքում: Այն հանցագործության դեպքում, որտեղ հանցավորը և տուժողը տարբեր պետությունների քաղաքացիներ են, նախատեսվում է հարցի առավել բարդ լուծման գործընթաց:

Վերջին տարիներին առավել հաճախակի են դառնում տիեզերական տուրիստական այցելությունները: Ընդ որում, առաջիկա տարիներին պետք է սկսվեն միջուղեծրային տիեզերական մշտական թռիչքները: 1960-1970 թվականներին, երբ մշակվում էին տիեզերական իրավունքի հիմնադրույթները, հասկանալի պատճառներով տուրիզմի մասին չեն էլ մտախոզվել: Այդ պատճառով ներկայումս բացակայում է միջազգային-իրավական տարբերակումը՝ արհեստավարժ տիեզերագնացների և տիեզերական տուրիստների միջև: Նրանք բոլորն էլ օժտված են մարդկության կողմից տիեզերք ուղարկված «դեսպանների» կարգավիճակով, և բոլոր պետությունների վրա ընկած է պարտավորություն՝ վթարի դեպքում, հարկադիր վայրէջքի ժամանակ, ցուցաբերել անհրաժեշտ ցանկացած օգնություն:

Տիեզերական տարածությունում, այդ թվում նաև երկնային մարմինների վրա, մեկ պետու-

Միջազգային տիեզերական իրավունք

թյան տիեզերագնացները պարտավոր են ցուցաբերել անհրաժեշտ և հնարավոր օգնություն այլ պետության տիեզերագնացներին:

4. Չենքն ուղեծրում

Միջազգային իրավունքը տիեզերքը համարում է մասնակի ապառազմականացված տարածություն: Երկրի ուղեծիր արգելվում է հանելատոմային կամ մասսայական ոչնչացման զենք, մասնավորապես՝ 1963 թվականից գործարկումների արգելման մասին պայմանագիրը, որն արգելում է իրականացնել ատոմային զենքի փորձարկվող պայթյուններ տիեզերքում: Միաժամանակ այս արգելքն իր մեջ չի ներառում միջնայրցամաքային հրթիռների գլխամասերի բալիստիկ հետազոտերով թռիչքը՝ տիեզերական տարածությունով: Միջազգային-իրավական տեսանկյունից օրինական է համարվում նաև բաց տիեզերքում հատուկ ատորմակային՝ Tկ-82, առկայությունը, որն ավանդաբար մտնում է ռուսական տիեզերագնացների վթարային պահուստի մեջ:

Հետաքրքրական է նաև, որ 1980-ական թվականներին լրիվ օրինական է համարվել ԽՍՀՄ-ի կողմից փորձարկվող ռազմական տիեզերական կայանների /Սկյութ/ տեղադրման ծրագրերի իրականացումը, որոնք հագեցած են եղել ուղարկարմիր քիմիական լազերով, և ընդհակառակը՝ ուղեծրում ատոմային պահուստով ռենտգենյան լազերների տեղադրումը համարվել է հակաօրինական, քանի որ դրանց գործարկման հիմքում ընկած է եղել միջուկային զինամթերքը: Լուսնի և երկնային մնացած մարմինների համար սահմանված է առավել խիստ ռեժիմ, որոնք կարող են օգտագործվել բացառապես խաղաղ նպատակներով, արգելվում է երկնային մարմինների վրա տեղադրել ռազմական բազաներ, փորձարկել ցանկացած տեսակի զենք և իրականացնել զորավարություններ:

Հարկ է նշել նաև, որ ժամանակակից միջազգային տիեզերական իրավունքը կառուցված է անտրոպոցենտրիկ սկզբունքով: Անցած դարի այլերկրային կյանք փնտրող էնտոգիաստ աստղակենսաբան Կարլ Սագան արտահայտել է այն կարծիքը, որ եթե Մարսի վրա /ինչը շատ գիտնականների կարծիքով շատ հավանական է, հաշվի առնելով Մարսի ուղեծրում Ֆոբոս արբանյակի մոտ 1989 թվականի մարտի 28-ին «Ֆոբոս-2» առանց անձնակազմի ԽՍՀՄ տիեզերական ապարատի ոչնչացումն արտաքին ներգործության հետևանքով, ծանո-

թությունը հեղինակի/ հայտնաբերվեն նույնիսկ կյանքի ամենապարզ ձևերը, ապա մարդկությունը պետք է ճանաչի, որ Մարսը պատկանում է մարսեցիներին և հրաժարվի այն գաղութացնելու մտքից: Թեմայից չշեղվելով՝ նշենք, որ ներկայումս ավելի հրատապ և արդիական է դարձել Մարսի նվաճումը և «մարսյան արշավանքների» կազմակերպումը: Նշված աշխատանքները պահանջում են լուրջ գիտական մոտեցումներ, որտեղ առաջնային խնդիրն արեգակնային համակարգում «պահուստային մոլորակի» հայտնաբերումն է: Ընդունված է, որ Մարսը հիշեցնում է նախկինում Երկիր մոլորակը, որովհետև ունի խիտ մթնոլորտ և ջրային օվկիանոսներ: Մարսի կլիման համեմատ մյուս երկնային մարմինների, բավականին մեղմ է, ցերեկը հասարակածում ջերմաստիճանը հասնում է +20°C-ի, իսկ գիշերը՝ -80°C-ի, մոլորակի վրա ջուրը միայն սառցի տեսքով է, մթնոլորտը կազմված է ածխաթթու գազից, ճնշումը 160 անգամ քիչ է երկրայինից, և ևս մեկ թերություն՝ ունի թույլ մագնիսական դաշտ, որը չի ապահովում պաշտպանությունը տիեզերական ճառագայթումից: Չնայած՝ շատ գիտնականներ հավանում են կարծելու, որ Մարսը Արեգակնային համակարգում միակ տերաֆորմացիայի ենթարկվող մոլորակն է /terraforming/: Տերաֆորմինգ նշանակում է՝ մարդու և երկրային կենդանիների կյանքի և կենսագործունեության պայմանների ստեղծման նպատակով ամբողջ մոլորակի վերակազմավորումը (ծանոթությունը՝ հեղինակի):

Համանման չմիջամտության սկզբունք՝ հնարավոր այլերկրային կյանքի գիտակցված ձևերի նկատմամբ, իր արտացոլումն է գտել շատ գիտաֆանտաստիկ ֆիլմերում:

Չնայած՝ այդ սկզբունքն իր արտացոլումը չի գտել գործող միջազգային տիեզերական իրավունքում: Ներկայումս այլերկրային կյանքը, լինի դա պարզագույն միկրոֆլորա, թե հիպոթետիկ մտածող օվկիանոս /Մտանիսլավ Լեմայի «Սոլյարիս» ֆիլմը/, չի դիտարկվում որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտ, որի հետ մարդկությունը կարող է ինչ-որ իրավահարաբերության մեջ մտնել: Այլերկրային կյանքի և գիտակցության ցանկացած ձևերն իրավական տեսանկյունից սոսկ շրջակա միջավայր են՝ համանման մեր Երկրի ֆլորային և ֆաունային, այլ կերպ ասած՝ այդ ամբողջը օբյեկտ է և ոչ թե իրավահարաբերության սուբյեկտ: / Չավեռական է այս առումով այն, որ սկսած շուրջ մերական քաղաքակրթությունից /համաձայն

Միջազգային տիեզերական իրավունք

որի՝ մարդիկ Արեգակնային համակարգի տասներորդ մոլորակի՝ Նիբիրուի, Արեգակի շուրջ պտույտ է կատարում 3600 տարին մեկ, բնակիչներ են՝ անունակի աստվածների կողմից ստեղծված ինժեներագնետիկայի արդյունք/ և ավարտված Ելենա Բլավատսկայայի «Գ-աղտնի դոկտրինայի» Հինգ Ռասաների վերլուծություններից, մեր մարդկային ներկա տեսակը՝ արիացիները, նախկինում Երկրի վրա բնակեցված Մարդկային չորս ռասաներից հետզարգացում ապրող, պարզագույն գիտակցված ռասան է (ծանոթությունը՝ հեղինակի):

Միաժամանակ գործող միջազգային իրավունքը պարունակում է բնապահպանական ուղղվածության մի շարք նորմեր: Պետությունները պարտավոր են տիեզերական տարածության և երկնային մարմինների ուսումնասիրության ժամանակ խուսափել դրանք վտանգավոր աղտոտումից, ինչպես նաև խուսափել երկնային միջավայրի անբարենպաստ փոփոխություններից՝ կապված այլերկրային նյութերի տեղափոխման հետ Երկիր /1967 թվականի կոնվենցիայի 10-րդ հոդված/: Միջմոլորակային արշավանքների ծրագրավորումը, այլ հանգամանքներից զատ, իր մեջ ներառում է նաև կենսաբանական անվտանգության հարցերի տեխնիկական մշակում, որպեսզի կանխվեն երկնային միկրոօրգանիզմների անվերահսկելի հոսքն այլ մոլորակներ և ընդհակառակը:

5. Ամենաարագ անշարժ գույքը

Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական իրավունքի տեսանկյունից տիեզերական օբյեկտները դասվում են անշարժ գույքի կատեգորիային /ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 130-րդ հոդված, որտեղ սահմանված է, որ անշարժ գույքերին են պատկանում նաև պետական գրանցման ենթակա օդային և ծովային նավերը, ներքին նավարկման նավերը, տիեզերական օբյեկտները, այսինքն՝ տիեզերական ապարատները աշխարհում «ամենաարագ» անշարժ գույքն են:

Հայրենական քաղաքացիական օրենսգրքի 134-րդ հոդվածում նշված դրույթը բացակայում է, որից կարելի է տրամաբանական հետևություն անել, որ Հայաստանը տիեզերական տերություն չէ, հետևաբար երկնային մարմինները, տիեզերական գործունեությունը քաղաքացիաիրավական կարգավորման առարկայի շրջանակներից դուրս են մնում, իսկ օդանավերը քաղաքացիական իրավունքի առումով անշարժ կամ շարժական գույքի կարգին դասե-

լիս իրավական անորոշություն է առաջանում: Առաջին հայացքից օրենսդրի նման որոշումը թվում է զարմանալի: Հարցն այն է, որ իրավական տեսանկյունից անշարժ գույքը բնութագրվում է ոչ այնքան իր մեխանիկական անշարժությամբ, որքան այդ գույքի սեփականության իրավունքի պետական գրանցման անհրաժեշտությամբ: Նշված պահանջների կիրառումը տիեզերական ապարատների նկատմամբ թելադրված է դրանց բարձրարժեքությամբ: Համարժեք մոտեցմամբ անշարժ գույքի կարգավիճակով օրենսդիրն օժտել է նաև օդային և ծովային նավերին:

Տիեզերքի նվաճման առաջին տարիներին եղել են դեպքեր, երբ ամերիկյան արբանյակ-հետախույզները կարևոր տեղեկություններով պատահաբար վայրէջք են կատարել ԽՍՀՄ տարածքում: Նշված տեղեկությունները խորհրդային հետախույզության համար կարող էին «քաղցր պատառ» լինել, կամ տեղի բնակիչները իրենց կարիքների համար հնարավոր է քանդեին արբանյակի մասերը: Եղել է նաև վտանգ, որ տիեզերագնացները հարկադիր վայրէջք կատարեին այլ պետության տարածքում, ինչպես պետք է վերաբերվեն տեղական իշխանությունները նման «անկոչ» հյուրերին: Նման հարցերի վերջնական կարգավորման համար 1968 թվականի ապրիլի 22-ին «Տիեզերական տարածություն արձակված օբյեկտների և տիեզերագնացների վերադարձման, տիեզերագնացներին փրկելու մասին» շատ կարևոր միջազգային համաձայնագիր է ընդունվել: Այն կնքվել է այլ պետությունների տարածքներում տիեզերական օբյեկտների չծրագրավորված վայրէջքների դեպքերի համար և վերաբերում է ոչ միայն տիեզերագնացներին վերադարձնելուն, այլև տիեզերական ապարատներին:

Համաձայնագիրը պարտավորեցնում է անհապաղ վերադարձնել տիեզերական անձնակազմին թիչքն իրականացրած պետությանը: Միաժամանակ անհրաժեշտ է վերադարձնել առանց անձնակազմի վայրէջք կատարած ապարատները, դրանց բաղկացուցիչ մասերը, ընդ որում, այդ օբյեկտների հայտնաբերման և վերադարձման ծախսերը պետք է հատուցի օբյեկտն արձակած պետությունը: Հետաքրքրական է նաև այն, որ տիեզերական ապարատի նկատմամբ սեփականատիրոջ իրավունքը բոլոր այդ «արկածների» ընթացքում չի կրում ոչ մի փոփոխություն, ինչն արտացոլված է միջազգային իրավունքում: Այնպես որ տիեզերա-

Միջազգային տիեզերական իրավունք

կան օբյեկտների նկատմամբ սեփականության իրավունքը չպետք է շփոթել ներպետական օրենսդրության հարցերի հետ: Այսպես՝ ՌԳ-ում գրանցված և նրա օրենսդրության տակ գտնվող տիեզերական ապարատը կարող է հանդիսանալ ինչպես ՌԳ պետական սեփականություն, այնպես էլ իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց սեփականություն, այդ թվում նաև օտարերկրյա անձանց, պետության կամ միջկառավարական կազմակերպության:

6. Զգուշացիլ լուսնային միջնորդներից

Տիեզերքում անշարժ գույքի տիրապետումը խստորեն սահմանափակված է արհեստական տիեզերական օբյեկտներով: Երկնային մարմինների հետ կապված հարցի էությունն այլ է: 1980 թվականին ամերիկացի հայտնի սկանդավիստ Դենիս Հուսլը հռչակեց Լուսնային Հանրապետությունը և սկսեց ամբողջ աշխարհում վաճառել լուսնային տարածքներ, իսկ հետագայում նաև՝ այլ մոլորակների տարածքներ: ՌԳ-ում Հուսլի բիզնեսը պաշտոնապես ներկայացնում են երկու իրավաբանական անձինք՝ «Լուսնային դեսպանություն» և «Լուսնային հյուպատոսություն» ՍՊԸ-ները: Ընկերությունները միանգամայն «երկնային դրամներով» առաջարկում են վաճառքի տարածքներ Լուսնի և Մարսի վրա: Այդ ընկերությունների ինտերնետ կայքերում բացատրվում է, որ Հուսլը «օրինական գրանցել է իր սեփականության իրավունքը Լուսնի, Վեներայի, Մարսի և Արեգակնային համակարգի մյուս մոլորակների նկատմամբ, բացառությամբ Երկրի և Արեգակի»: Այդ կայքերում հայտնվում է, որ գնորդին հանձնվում են փաստաթղթերի բնօրինակները՝ սեփականության պայմանագիրը, Լուսնային Սահմանադրությունը, Լուսնի մակերևույթի քարտեզը՝ այն վայրի մատնանշմամբ, որտեղ գտնվում է սեփականությունը: Հուսլի այլմոլորակային անշարժ գույքի օտարման բիզնեսը միակը չէ իր տեսակի մեջ, սակայն այն բավականին հայտնի է, համեմայն դեպ, հետխորհրդային տարածքում:

Կարելի է արդյոք գնել Լուսինը կամ այնտեղի մի փոքր հատված: Նշված հարցն իր աննշան էությամբ կարող է փակուղու առաջ կանգնեցնել շատ իրավաբաններին: Այդ հարցի պատասխանը քաղաքացիական օրենսդրության մեջ չկա: Լուսնային տարածքները քաղաքացիաիրավական ակտերում հիշատակված չեն, ինչպես նաև համակարգիչները, բջջային հեռախոսները, որոնք արգելք չեն դրանք անձի սեփականության ներքո գտնվելու համար: Այդ

հարցը կարող է լուծվել միայն միջազգային տիեզերական իրավունքի և ներպետական քաղաքացիական իրավունքի փոխադարձության հարթության վրա:

1967 թվականի «Տիեզերքի մասին» համաձայնագիրը չի պարունակում դրույթներ, որոնք բառացիորեն արգելեն Լուսնի և մյուս մոլորակների վրա սեփականության ձեռքբերումը:

Միայն 2-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ «տիեզերական տարածությունը, ներառյալ՝ Լուսինը և մյուս երկնային մարմինները ենթակա չեն ազգայնացման այնտեղ ինքնիշխանության հռչակման, օգտագործման կամ բռնազավթման միջոցներով, ինչպես նաև այլ միջոցներով»: Համանման իրավադրույթ ամրագրված է նաև 18.12.1979 թվականի պայմանագրով, որտեղ նշված է, որ տիեզերական տարածությունը և երկնային մարմինները *res extra commercium* են /շրջանառությունից հանված իրեր/, դրանք գտնվում են ընդհանուր օգտագործման ներքո, սակայն ընդհանուր սեփականություն կամ ընդհանուր իր չեն:

Հենց այդ բացի վրա է կառուցում Հուսլը իր իր հավակնությունները Լուսնի նկատմամբ՝ նշելով, որ ազգայնացումը համաձայնագիրն արգելում է, իսկ մասնավոր ձեռքբերումը՝ իբր ոչ: Սակայն սկսնակ իրավաբանին հայտնի է, որ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ծագման համար անհրաժեշտ են երկու նախապայման՝

1. ներպետական քաղաքացիական իրավունքում առկա նորմերը, որոնք կարգավորում են սեփականության հարաբերությունները:

2. կոնկրետ իրավաբանական փաստը, որն անմիջականորեն հանգեցնում է սեփականության իրավունքի ծագմանը, օրինակ՝ գույքի ստեղծումը, առուվաճառքի պայմանագիրը, ժառանգության ընդունումը և այլն:

Այդ առումով չի կարող լինել սեփականության իրավունք ընդհանրապես, որը գոյություն ունի որևէ պետությունից և նրա իրավակարգից դուրս: Կարելի է խոսել սեփականության իրավունքի մասին այն ժամանակ, երբ այն հիմնված է ազգային օրենսդրության վրա: Ընդ որում, յուրաքանչյուր դեպքում այն կարող է ունենալ ծագման, ձեռքբերման, դադարման առանձնահատկությունները, իր բովանդակությունը, այսինքն՝ սեփականատիրոջ կոնկրետ իրավագործությունները: Այսպիսով, որևէ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը հիմնվում է որոշակի պետության օրենսդրության վրա, այսինքն՝ նրա ինքնիշխանության վրա:

Միջազգային տիեզերական իրավունք

Սկզբունքորեն անհնար է դառնալ Լուսնային տարածքի սեփականատեր, քանի դեռ բացակայում է պետություն, որն իր ինքնիշխանությունը կտարածի ողջ Լուսնի վրա, հետևաբար չկա քաղաքացիական օրենսդրություն, որի հիման վրա հնարավոր լինի ձեռք բերել սեփականություն: Ոչ ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը և ոչ էլ այլ պետության օրենսդրությունը չեն կարող ոչ մեկին դարձնել լուսնային անշարժ գույքի սեփականատեր: Անգամ եթե որևէ պետություն իր ազգային օրենսդրությունում թույլ տա նման սեփականություն ձեռք բերելու հնարավորություն, ապա այն կհակասի միջազգային իրավունքի նորմերին, կհամարվի միջազգային հակաօրինական արարք և նման պետության օրենսդրական նորմին հղումը ցանկացած պետության կամ միջազգային դատարանի կողմից կմերժվի և կճանաչվի միջազգային-ինպերատիվ /հրամայական/ նորմին հակասող:

Այսպիսով՝ «Հռուպի իրավաստեղծ» սերտիֆիկատները՝ լուսնային կամ մարսյան տարածքների վերաբերյալ, իրականում ոչ մի սեփականատիրոջ իրավունք չեն ներկայացնում: Գնորդն, ըստ էության, դառնում է սոսկ գեղեցիկ ձևավորված թղթի կտորի սեփականատեր, և ինչ էլ խոստանան «լուսնային միջնորդները»՝ վաճառել, նվիրել, ժառանգաբար փոխանցել, ապա նրանք կարող են միայն այդ թղթային խորհրդանիշներն օտարել:

7. Մեկնիտների պետությունը

Ի սկզբանե Հռուպը պնդում էր, որ Լուսինը և մյուս մոլորակները ձեռք է բերել Կալիֆոռնիայի նահանգային օրենսդրության հիման վրա: Հետագայում նա հռչակեց ինքնուրույն պետություն՝ Լուսնային Հանրապետությունը՝ իր Մահմանադրությամբ, որի քաղաքացի կարող էր դառնալ լուսնային տարածքի սեփականատեր ցանկացած անձ:

Կարող է թվալ, որ նման ձևով կարգավորվում է այլմոլորակային անշարժ գույքի սեփականության հարցը, քանի որ Լուսնային Հանրապետությունը 1967 թվականի «Տիեզերքի մասին» համաձայնագրի մասնակից չէ, հետևաբար նա իրավասու է իր իշխանությունը տարածել երկնային մարմինների վրա: Սակայն միջազգային իրավունքում ձևավորված սովորույթի համաձայն՝ միջազգային տարածքներում, երկնային մարմինների վրա, Անտարկտիդայում սկզբունքորեն հնարավոր չէ նոր պետության կազմավորումը: Ընդ որում, Տիզերքը յուրացնելու արգելքն ամրագրված է

1967 թվականի «Տիեզերքի մասին» համաձայնագրով: Պետությունների համաձայնության և ամենօրյա պրակտիկայի ընթացքում այն ձևավորվել է որպես հրամայական նորմ՝ իրավական սովորույթի տեքով: Այն հավասարապես պարտադիր է բոլոր պետությունների համար, այդ թվում՝ նրանց, որոնք դեռևս չեն հասցրել դառնալ տիեզերական համաձայնությունների փաթեթի անդամ: Դրա վառ օրինակ է 1970-ական թվականներին առանձին պետությունների հավակնությունները երկրակային ուղեծրի համապատասխան հատվածների նկատմամբ: Երկնային մարմինների ցանկացած տարածքի յուրացում և այնտեղ ինքնիշխանության հռչակում կհանգեցնի ոչ թե նոր պետության ձևավորմանը և դրա ճանաչմանը, այլ կդառնա միջազգային հանրության շահերին կոպիտ ոտնձգություն: Այդ պատճառով անհատի կողմից այս կամ այն երկնային մարմնի վրա որևէ պետության հռչակումը միջազգային հանրության կողմից լուրջ արձագանք չի ստանում: Գիշտ այնպես՝ անձի մակարդակով, երբ վերջինս հավաստիացնում է, թե ինքն է Նասպոլեոն Բոնապարտը, ապա հարցը վերաբերում է քժկության /հոգեբույժի/ ոլորտին և չի պահանջում դիվանագիտական լուծումներ կամ դատական որոշումներ՝ նրան այդ կարգավիճակից զրկելու համար, կամ ՄԱԿ-ի վերաբերմունքը: Հենց դրանով է բացատրվում մյուս պետությունների միջամտության և վերաբերմունքի բացակայությունը Լուսնային Հանրապետության և դրա հավակնությունների նկատմամբ:

Ինչ վերաբերում է մի շարք կոմերցիոն ծրագրերի հաջողությանը, այդ թվում՝ Լուսնային Հանրապետությանը, ապա դա հիմնականում բացատրվում է հասարակության մեծամասնության իրավական անտեղյակությամբ և նախ վստահությամբ, ինչը շատ հաճախակի էներգետիկ գովազդով կարելի է բավականին շահավետ օգտագործել:

8. Աստղերը վաճառքի

Վերը նշված համանման բիզնես է ձևավորվել նաև աստղերի վճարովի անվանակոչման հողի վրա: Շատ գործակալներ առաջարկում են որոշակի գումարով, գնորդի ընտրությամբ անվանակոչել այս կամ այն աստղը և խոստանում են տալ փաստաթուղթ, որը կհաստատի աստղի անվանման գրանցումը երկնային մարմինների անվանացանկում: Բնականաբար, դրան տրվում է օրինականության ձև, օրինակ, հայտարարվում է, որ երկնային մարմինների

Միջազգային տիեզերական իրավունք

այդ անվանացանկը գրանցված է հեղինակային իրավունքի պահպանվող բազային տվյալներում: Իրականում ո՛չ հեղինակային իրավունքը և ո՛չ էլ ապրանքային նշանները ոչ մի առնչություն չունեն աստղերի անվանման գործընթացի հետ:

Երկնային մարմիններին անուններ շնորհվում են ոչ պետական գիտական հանրության՝ Միջազգային աստղագիտական միության կողմից, որն ամրագրել է համընդհանուր ճանաչում գտած համաստեղությունների սահմանները և անվանումները, ինչպես նաև հաստատել մի շարք վառ աստղերի պատմականորեն ձևավորված անվանումները: Այդ անվանացանկը փակ է և կարող է փոփոխվել միայն Միջազգային աստղագիտական միության ասամբլեայի հատուկ որոշմամբ /այսպես՝ քսանի որ Վեներան մեծ մոլորակներից միակն է, որ անվանակոչված է իգական անունով, Միջազգային աստղագիտական միության կողմից սահմանվել է, որ Վեներայի բարտեզի վրա բոլոր բարձունքները, հրաբխային խառնարանները, հարթավայրերը պետք է անվանակոչվեն դիցաբանական աստվածուհիների անուններով: Գրանցից մեկը կրում է հայկական դիցաբանի պտղաբերության աստվածուհի՝ Անահիտի անունը, հարթավայրերից մեկն անվանակոչված է ացտեկների եգիպտացորենի աստվածուհի՝ Շիլոնենի անունով, հրաբխային խառնարաններից մեկն անվանակոչված է պերուական կեչուա հնդկացիական ցեղի կարտոֆիլի աստվածուհի Ատամայի անունով և այլն (ծանոթությունը՝ հեղինակի): Այնպես որ աստղերի անունները, քիմիական տարրերի անունների նման համաշխարհային գիտական համաձայնության /կոնսենսուսի/ արդյունք են, և այդ ոլորտում առևտրային մեխանիզմների ազ-

դեցություն գոյություն ունենալ չի կարող: Իհարկե, յուրաքանչյուր ոք կարող է անձամբ վարել իր աստղային անվանացանկը, գրանցել իր նախընտրած անունները, սակայն երբ գործը հասնում է համապատասխան վճարով ծառայություններ մատուցելուն, ապա նախագիտական հարցազրույցն անցնում է իրավական հարթություն, այսինքն՝ անձը, խեղաթյուրելով իրականությունը, թաքցնելով իրավական հետևանքները, կատարում է խարդախություն, ինչն արդեն քրեորեն պատժելի արարք է: Նման բնույթի գործունեությունը կարող է լինել օրինական միայն այն դեպքում, երբ գնորդին հավաստի և լիարժեք տեղեկատվություն է մատուցվում այն մասին, որ նա ձեռք է բերում սուկ խորհրդանիշ և ուրիշ ոչինչ:

Վերը նշված հարցերը տիեզերական իրավունքի տեսանկյունից սպառիչ չեն: Ներկայումս մեծ հնչեղություն է ստանում և առավել հրատապ է դարձել միջերկրային տիեզերական տարածությունը տիեզերական աղբով աղտոտելու պրոբլեմը և դրա դեմ պայքարելու իրավական հիմքեր ստեղծելու հիմնախնդիրը:

Շատ բացեր կան նոր երկնային մարմինների բնական պաշարների օգտագործումն առևտրական նպատակներով կարգավորելու հարցում /հեղիում 3-ի արդյունահանումը Լուսնի վրա ծրագրի շրջանակներում/, շատ գիտնականներ կասկածի տակ են դնում նաև այլերկրային քաղաքակրթությունների հետ կապի ստեղծումը՝ նշելով, որ այն կարող է բացասական և անցանկալի հետևանքների հանգեցնել, և դա պետք է վերահսկվի ՄԱԿ-ի կողմից: Այս և նման հարցերի լուծումը, կարգավորումը միջազգային տիեզերական իրավունքից պահանջում են նոր մոտեցումներ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Договор о запрещении ядерных испытаний в трех средах /1963г./.
2. “Договор о принципах деятельности государств по исследованию и использованию космического пространства, включая Луну и другие небесные тела” или Договор по Космосу /Москва-Вашингтон-Лондон, 27.01.1967г./.
3. “Соглашение о спасении космонавтов, возвращении космонавтов и возвращении объектов запущенных в космическое пространство” /22.04.1968г./.
4. “Конвенция о международной ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами”. /Москва-Лондон-Вашингтон, 29.03.1972г./.
5. “Конвенция о регистрации объектов, запускаемых в космическое пространство” /Нью-Йорк,

- 14.01.1975г./.
6. “Соглашение о сотрудничестве в исследовании космического пространства в мирных целях” /13.05.1976г./.
7. “Соглашение о деятельности государств на Луне и других небесных телах” /Нью-Йорк, 18.12.1979г./.
8. Межправительственное Соглашение о Международной космической станции /МКС/ от 29.01.1998г. между Канадой, государствами-членами Европейского космического союза, Японией, Россией и США, включающее и “Кодекс поведения экипажа МКС”.
9. Закон РФ “О космической деятельности”.
10. *Каламкарян Р.А., Мигачев Ю.И.* Международное право, 3-е издание “Эксмо”, 2010.

ԱՊՐԷԼ 2011 4 (141)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմաբլյուն

35

Сурен МНОЯН

Председатель суда общей юрисдикции Арагацотнского марза

Армен ТУМАНЯН

Кандидат юридических наук РФ

ИСХОДНЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ ПРИЧИННОЙ ОБУСЛОВЛЕННОСТИ ПРЕСТУПНОСТИ

Проблема причин преступности — центральная проблема криминологической науки. Она в течение многих веков интересовала ученых и писателей, философов и юристов, профессионалов и широкие круги читателей. Все, кто занимались этой проблемой, стремились дать ответы на ряд взаимосвязанных вопросов, которые могли бы прояснить дело. Главный из них: почему совершаются преступления? Его можно несколько конкретизировать: зависит ли это от личности преступника или от окружающей среды? Если от личности, то почему преступления совершают люди самого разного возраста, образования, воспитания, темперамента и образа жизни? Если же совершение преступления зависит не от личности, а от среды, то почему люди, выросшие в одной семье, подчас ведут себя по-разному?

Все эти вопросы можно продолжить и углубить, например: является ли склонность к преступлению наследственной? Если да, то виноват ли сам человек, что поступил противоправно? Если же эта склонность не наследуется, то какие факторы внешней среды толкают его на преступление? И, наконец, является ли преступность вечной? Можно ли предупредить преступления? Все ли? Есть ли непоправимые преступники?

Эта цепочка вопросов с неясными ответами всегда находилась и продолжает находиться в поле зрения криминологов. Прояснение позиций по каждому из вопро-

сов и упирается в проблему причин преступности.

Для того, чтобы более подробно остановиться на этой проблеме, необходимо сделать несколько замечаний о причинности в целом. Под причиной в философии понимается «явление, действие которого вызывает, определяет, производит или влечет за собой другое явление (следствие)»¹. Причинность, как известно, объективно существующая связь, зависимость между двумя или несколькими явлениями, при которой одно из них (причина) порождает другие (следствия). Причина генетически связана со следствием, производит следствие. Следствие — это изменения, появившиеся во взаимодействующих телах или элементах в результате их взаимодействия. Причинно-следственная связь является необходимой, т.е. определенная причина при наличии соответствующих условий вызывает одно и то же следствие. Причинная связь — не плод нашего воображения, а реально существующая закономерность природы и общества. Люди познают причинную связь явлений, а не создают ее в своем сознании. Применительно к рассматриваемой нами проблеме, это означает, что причины преступности представляют собой объективную реальность и, следовательно, могут быть выявлены, познаны и подвергнуты целенаправленному воздействию, которое соответственно отразится на преступности. По существу вся практическая деятельность по предупреж-

дению преступности и профилактике преступлений, осуществляемая государственными органами и общественными организациями, основана на объективном характере причинной зависимости преступности от комплекса детерминирующих ее социальных условий и является подтверждением такой зависимости. В противном случае подобная деятельность теряет всякий смысл.

Причинная связь предполагает взаимодействие явлений, находящихся в подобной связи. По словам Энгельса, «... взаимодействие является истинной *causa finalis* вещей. Мы не можем пойти дальше познания этого взаимодействия именно потому, что позади него нечего больше познать»².

Взаимодействие причины и следствия может носить различный характер — механический, физический, химический, психологический и т.д. Поскольку преступность проявляется в виновном поведении людей, действия причин преступности имеют информативный, психологический характер — воздействие соответствующих объектов, явлений, процессов на сознание, психологию людей. «Все существенные причинные связи в социальной среде имеют информационную природу».³ Подобный информационный характер присущ процессу нравственного формирования личности, когда под воздействием совокупности условий воспитания, обучения, общения, трудовой и общественной деятельности и т.д. складываются определенные взгляды, интересы, потребности, привычки, образцы поведения. Информационный, психологический характер имеет воздействие тех обстоятельств, которые непосредственно побуждают лицо к совершению конкретного преступления (месть, зависть, корыстная заинтересованность, сексуальная потребность и т.п.). Следует отметить (дабы не впасть в психологизацию причин преступности), что психологический характер имеет не само явление, а его воздействие, вызывающее подобное поведение.

Так, аморальная обстановка в семье как причина неблагоприятного нравственного формирования подростка — вполне ре-

альная, объективная ситуация, проявляющаяся в конкретных поступках родителей и иных членов семьи, а воздействие этой обстановки на подростка имеет информационный, психологический характер. Точно так же конфликт, ссора, приведшие к насильственному преступлению, выражаются в определенном поведении потерпевшего, а воздействие этого поведения на виновного — психологическое.

Причина и следствие находятся в диалектическом взаимодействии. Взаимосвязь и взаимодействие причины и следствия предполагает, что не только причина вызывает следствие, но и следствие по принципу обратной связи воздействует на свою причину. Но этим не ограничивается диалектика причины и следствия. Причина играет определяющую роль по отношению к следствию. Применительно к нашей проблеме это проявляется и на уровне отдельного преступления, и на уровне всей преступности. Так, непосредственной причиной отдельного преступления являются определенные нравственно-психологические свойства и состояния личности, их социально-негативный характер; а совершение преступления в свою очередь воздействует на личность, укрепляя и усиливая подобные негативные свойства, что нередко ведет к повторным преступлениям и рецидиву. Конфликтные взаимоотношения в семье приводят к разрушению брака, а в более критическом их выражении — к насильственным преступлениям, оскорблениям, клевете и т.п., а эти преступления еще больше углубляют и усиливают конфликт. И, в целом, преступность, будучи порождена определенными социальными условиями, сама оказывает на социальную жизнь отрицательное воздействие, продуцируя себя.

Практические потребности использования причинного объяснения диктуют необходимость определения критериев причины. В качестве главного такого критерия в криминологической литературе делаются попытки использовать соотношение категорий необходимости и случайности. Необходимость — это такое развитие явлений, которое с неизбежностью вытекает из внутренних, существенных свойств, взаимоотношений этих явлений. Если случай-

ное имеет причину в другом — в пересечении различных причинно-следственных связей, то необходимое имеет, быть может, причину в самом себе. Случайности оказывают влияние на ход развития необходимого процесса, ускоряя или замедляя его, и сами превращаются в необходимость. Случайность находится в многообразных связях с необходимостью, в силу которых в форме случайности проявляется необходимость, и граница между случайностью и необходимостью никогда не бывает закрыта, однако главное направление развития определяет необходимость. Так, пожарные лестницы на домах, усиленное дежурство полиции в городе, медперсонала в медицинских учреждениях в праздничные дни диктуются необходимостью, однако эта необходимость рассчитана на возможную случайность. Вышеозначенная попытка использования соотношения категорий необходимости и случайности в своей основе, с нашей точки зрения, правилен, с одной лишь оговоркой — различие между необходимостью и случайностью имеет истинный смысл только применительно к массовым явлениям, в том числе и к преступности. Только в массовых явлениях, поддающихся статистическому учету, можно доказательно обнаружить необходимость, «пробивающую дорогу» через массу случайностей. Каждое же единичное явление (преступление), как это неоднократно показывалось в философской и специальной криминологической литературе, одновременно выражает проявление какой-либо закономерности (необходимости) и в то же время выступает результатом уникального стечения обстоятельств (случайности). В качестве причин преступности выступают, следовательно, те социальные явления, с которыми связана необходимость (закономерность) возникновения преступности.

На уровне индивидуального преступного поведения причины связаны со следствием (преступлением) лишь определенной «степенью необходимости», которая выражается (сравнительно с другими взаимодействующими факторами) в более высокой вероятности наступления следствия. Именно такой подход к выявлению критерия причины обусловлен тем, что, наряду

с классической, механической формой причинности, философская наука выделяет ее статистическую, или вероятностную форму. «Эта форма причинных связей, - пишет С.Л. Анфалова, - обнаруживает себя в статистических закономерностях, выявляя необходимую связь случайных явлений, определяя вероятность наступления тех или иных событий».⁴

По определению С.В.Остапенко, «причинная связь есть вероятностная зависимость определенного состояния системы, именуемой следствием, от других состояний и событий в этой же системе, отдельные из которых могут быть названы причинами».⁵

Данное обстоятельство не учитывает А.И.Миллер. С его точки зрения «между обстоятельствами социальной среды и совершаемым личностью правонарушением имеет место не причинная, а вероятностная связь».⁶

Вероятность может рассматриваться как мера необходимости и случайности. Величина вероятности наступления события представляет собой теоретическое выражение степени необходимости его осуществления в действительности.⁷

Причинами конкретного преступления, таким образом, выступают те факторы (обстоятельства), которые создают в сравнении с другими факторами более высокую вероятность совершения преступления конкретным лицом в конкретной обстановке. Установление причин конкретного преступления означает выявление факторов, играющих наиболее активную роль в его генезисе.

Чрезвычайная сложность и тесная взаимосвязь социальных факторов, детерминирующих преступность и отдельные преступления, делают необходимым вывод о наличии не одной, а множественности причин преступности, действующих в комплексе. Но и в этом случае последние отличаются от остальных факторов своей более активной криминогенной ролью. Признаки множественности причин не отрицает, а предполагает различие в причинном комплексе основных и дополнительных,

первичных и производных причин с учетом их иерархии в реальных процессах. Даже причины отдельного представляют собой не изолированное двухчленное звено — явление и следствие, а совокупность явлений, связанных и взаимодействующих между собой как по горизонтали, так и по вертикали. Тем более, как было сказано ранее, преступность как социальное явление предполагает систему, иерархию причин, выявление которых во всей их полноте и взаимосвязи только и может дать исчерпывающее объяснение преступности, ее происхождения, состояния, структуры, динамики. Означенную иерархию, систему причин многие криминологи называют полной причиной преступности, что означает совокупность всех событий, при наличии которых рождается следствие.

Своеобразно трактует причинный комплекс конкретного преступления В.С. Власов. Он включает в это понятие «единственную, непосредственную причину уголовно-наказуемого деяния» и «совокупность условий совершения преступления». Сочетание одной причины с несколькими условиями все же вряд ли образует причинный комплекс, поскольку причина по утверждению автора всегда одна.⁸

Непосредственные причины преступности действительно носят социально-психологический характер. И они могут классифицироваться по-разному. Так, одна из группировок может включать следующие явления: а) нормы и ценности, отклоняющиеся от устоявшегося образа жизни; б) конфликтные ситуации и состояния напряженности в коллективах, в обществе; в) низкая культура взаимоотношений между людьми в формальных и неформальных группах; г) неправильный стиль руководства.⁹ Однако, неверно утверждать, что причина преступления всегда одна. «Понятие причины преступления, - пишут немецкие криминологи, - никогда не сводится лишь к ближайшему непосредственному моменту в сознании преступника, который явно привел его к принятию решения, ибо в этом случае мы имели бы дело с чисто индивидуальными субъективными компонентами. Это понятие охватывает целый

ряд причинных зависимостей, источник которых в конечном счете всегда охватывается лежащим вне сознания преступника...».¹⁰ Сказанное относится как к причинам отдельного преступления, так и к причинам преступности в целом.

Отрицание иерархического характера причин преступности объединяет картину реальной действительности, отличающуюся сложностью связей, образующих ее элементов. «Здесь действуют социальные, экономические, психологические, организационные, правовые и многие другие факторы, связанные по существу со всеми сферами общественной жизни. Выделить какой-нибудь отдельный фактор как причину существования преступности в целом оказалось невозможным».¹¹ На этом основании было высказано мнение, что для объяснения преступности «категория причинности совершенно недостаточна»¹² и что таким объяснением может служить не причинность, а детерминизм, предполагающий, как известно, все виды зависимости, обусловленности и иных связей между явлениями и процессами. В криминологической литературе понятия криминологической детерминации и криминологических детерминаций стали все чаще употребляться при рассмотрении проблемы причин преступности. Так авторы указанной литературы утверждают, что процесс детерминации преступности представляет собой сложное взаимодействие не только причинных связей, но также функциональных, статистических, связей состояния и иных.

Функциональная зависимость отражает объективное соответствие, параллелизм в сосуществовании и изменчивости двух факторов. Например, расширение безработицы в регионе одновременно порождает и рост числа краж во имя удовлетворения необходимых потребностей и снижение покупательского спроса. Понятно, что такое снижение покупательского спроса и рост краж связаны между собой не так, что одно из этих явлений порождает другое. Связь здесь не причинная, а функциональная, так как оба эти явления производны от безработицы.

Статистическая связь заключается в

изменении характера распределения одного фактора в зависимости от изменения другого. Например, увеличение числа преступлений с увеличением численности населения. Частный случай статистической связи — корреляционная зависимость. Здесь за основу берется среднее значение фактора, явления. Если обнаруживается, что распределение одного явления прямо пропорционально распределению другого, корреляция носит положительный характер, если обратно пропорционально — отрицательный. Коэффициент корреляции имеет значение от 0 до 1, и чем он ближе к 1, тем сильнее связь между явлениями.

При изучении был выявлен в ряде регионов высокий коэффициент корреляции общей преступности и преступности несовершеннолетних ($K=0,838$), а также общей преступности и преступности лиц, не работающих и не учащихся ($K=0,665$). В других регионах эти коэффициенты были значительно ниже: соответственно 0,659 и 0,475. Это значит, что преступность во второй группе регионов почти не зависела от преступности лиц, не работающих и не учащихся.¹³

Корреляционная зависимость заслуживает внимания. Она определяет конкретную область поиска и может свидетельствовать о причинной связи. Но, при этом, надо учитывать, что такая связь бывает сложной, опосредованной другими обстоятельствами. Высокий коэффициент корреляции между общей преступностью, преступностью несовершеннолетних и преступностью лиц, не работающих и не учащихся, может указывать на то, что в регионе существует проблема нахождения части несовершеннолетних, в том числе совершающих преступления, без определенных занятий. Но почему это происходит, зависит ли это от позиции самих несовершеннолетних или от безработицы в городе, как именно это все связано с преступностью — вот те вопросы, которые подлежат затем более глубокому анализу.

Связь состояний характеризуется тем, что одно состояние какого-то явления в данный момент при конкретных условиях необходимо определяет состояние этого явления в другой момент. Например, пре-

ступность, в которой высок удельный вес несовершеннолетних, при условии низкой эффективности борьбы с ней, способна в дальнейшем определить такое состояние преступности, в которой через 4-10 лет будет высок удельный вес рецидивной, а в последней — значителен удельный вес неоднократно судимых лиц молодого возраста.

Таким образом, само по себе выявление факта взаимосвязи преступности с каким-то другим явлением или процессом нельзя признать достаточным. За этим должно следовать определение характера взаимосвязи. Иначе нельзя определить, что именно порождает преступность, и меры могут касаться обстоятельств, находящихся с преступностью всего лишь в функциональной зависимости и связи состояний.

Всеобщая связь явлений не означает, что все связи равнозначны и равноценны.

Диалектический материализм учит различать связи существенные и несущественные, непосредственные и опосредованные, прямые и обратные. Причинная связь в корне отличается от иных, вышеозначенных видов связи. Для криминологии это положение важно в том отношении, что требует выделить из всей совокупности явлений и процессов, так или иначе связанных с преступностью, те, которые носят генетический характер, то есть вызывают, порождают, обуславливают преступность как свое следствие. Лишь такие явления и процессы могут считаться причинами преступности. Так, статистический анализ преступности позволяет сделать вывод, что она находится в зависимости с временами года (зима, лето), днями недели (будни, выходные, предпраздничные и праздничные дни), временем суток (день, вечер, ночь); на уровень преступности влияет половозрастная структура населения; автотранспортные преступления коррелируют с количеством автомашин, километражем автопробега и т.д., однако, во всех этих случаях связь не генетическая, ибо названные обстоятельства сами по себе не порождают преступлений и не обуславливают их совершение. Абсурдно предполагать, что рост населения обуславливает

рост преступности, или рост числа автомобилей обуславливает рост дорожно-транспортных происшествий. Однако, для организации борьбы с преступностью и предупреждения преступлений учет подобных связей имеет немаловажное значение и может существенно повлиять на уровень преступности.

В массовых социальных явлениях, особенно связанных с поведением людей, а именно таковой является преступность, причинная связь носит вероятностный характер и подчиняется статистическим закономерностям, то есть проявляется неоднозначно, с жестокой неизбежностью в каждом отдельном случае, а лишь на массовом уровне. Это несколько не умаляет объективного значения подобной связи, позволяющей вскрывать существующие зависимости между исследуемыми явлениями и воздействовать на них, но свидетельствует о несравненно более сложном характере этой зависимости, чем скажем при механическом взаимодействии двух физических тел, подчиняемом динамической закономерности, не допускающем никаких исключений.

Поведение отдельного индивида во многом случайно и трудно предсказуемо, хотя, разумеется, тоже причинно обусловлено; на уровне социальной общности оно обретет известную определенность, которая возрастает и усиливается по мере перехода на более высокий уровень общности (социально-демографическая группа, общество в целом).

Сказанное легко наблюдается в области преступности. Такие обстоятельства, как опьянение, конфликтные взаимоотношения, неблагоприятные условия семейного воспитания, отрицательные связи и контакты, корыстные устремления и т.п. — не обязательно приводят к совершению преступления каждого, кто оказался под их воздействием. Но, при изучении совокупности уголовных дел криминогенность подобных обстоятельств проявляется весьма отчетливо, свидетельствуя о наличии причинной связи между ними и преступным поведением. Связь эта подтверждается еще и тем, что устранение названных обстоятельств позволяет предупредить прес-

тупления и снизить преступность.

Следует отметить также еще одну важную для рассматриваемого вопроса особенность причинной связи — различное ее проявление в зависимости от уровня взаимодействия причины и следствия.

Причины преступности — это не есть сумма причин отдельных преступлений, как и преступность не есть механическая сумма всех преступлений. Не все, что обуславливает преступное поведение конкретного индивида (например, его индивидуальные характерологические особенности, детали криминогенной ситуации и т.п.) «восходит» к причинам преступности в целом.¹⁴ Равно как и причины преступности не выступают непосредственными причинами индивидуального преступного поведения. Между ними есть связь, но она ни в коей мере не может считаться тождественной. Например, имущественное неравенство, экономические трудности, дисбаланс между спросом и предложением, недостаток в сфере культуры и образования, выступая в качестве общих причин преступности, трансформируются в причину конкретного преступления в виде негативных, антисоциальных взглядов и побуждений, сложившихся и усилившихся под влиянием конкретных источников подобного отрицательного воздействия на данного индивида.

Можно сказать, что причины преступности создают возможность существования этого антисоциального явления; а причины индивидуального преступного поведения реализуют эту возможность в действительность. Таким образом, тут тоже иерархия причин, причинная цепь, в которой звенья более высокого уровня обеспечивают действие ниже расположенных звеньев.

В литературе высказано мнение, что «понятие причины может быть применено только к конкретному причинному отношению, т.е. к уже совершившемуся событию».¹⁵ С таким пониманием причинной связи нельзя согласиться, поскольку оно существенно ограничивает возможности практического использования причинной связи в различных областях человеческой деятельности. Причинная связь — реальна

и объективна. Она существует в потенции, а будучи «приведена в действие», порождает определенное следствие. Это очевидно в физических явлениях, где причинная связь носит динамический, однозначно неизбежный характер. Электрический ток, в зависимости от напряжения, нагревает до определенной температуры различные тела, а при поражении человека может вызвать ожоги и даже смерть. Зная о наличии такой причинной связи, мы используем ее в производственно-технической деятельности и одновременно предупреждаем те ее проявления, которые могут повлечь несчастные случаи или иные вредные последствия.

То же и в более сложных социальных явлениях. Невыполнение поставщиком договорных обязательств нарушает производственный ритм, в результате предприятие не производит или недопроизводит продукцию, что ведет к дефициту. Учитывая подобные связи, мы должны принять меры к недопущению следствия путем устранения причин. Именно на этом основана вся деятельность по предупреждению преступности. Следует поэтому согласиться с тем, что «нет оснований отказываться от понятий причин преступности только потому, что при исследовании отдельных преступлений речь идет об уже завершенной причинно-следственной связи, тогда как общая теория причин преступности или определенных категорий преступлений в своих выводах подразумевает еще не осуществившиеся, возможные в будущем взаимосвязи».¹⁶

Причина действует лишь при наличии определенных условий. Именно взаимодействие причин и условий порождает следствие. Суть условия и его отличие от причины состоит в том, что это — явление или процесс, которые сами не могут породить непосредственно данное следствие, но, сопутствуя причинам в пространстве и во времени и, влияя на них, обеспечивают определенное их развитие, необходимое для возникновения следствия. Иными словами, причина порождает следствие, в то время как условие этому лишь способствует, обеспечивая возможность действия причины. Итак, условие — это то, что само по се-

бе не порождает преступность или преступление, но влияет на процессы порождения, участвует в детерминации преступности.

Всякое явление, в том числе и преступность, имеет не только ряд (иерархию) причин, но и ряд (иерархию) условий, способствующих наступлению данного явления. Одни условия носят сопутствующий характер — не оказывают непосредственного воздействия на совершение преступлений (например, ночное время при совершении кражи, разбоя, грабежа). Другие условия более существенны (неорганизованность досуга, способствующая хулиганству и другим преступлениям молодежи). Особое значение имеют необходимые условия (отсутствие замков на дверях и охраны склада материальных ценностей — бесспорное условие, способствующее совершению кражи, ибо наличие замков и охраны почти исключает возможность совершить это преступление). Вместе с тем следует отметить, что как сопутствующие, так и существенные, и необходимые условия могут в конкретных случаях присутствовать или отсутствовать, а преступление может и не быть совершено. Здесь снова приходится говорить о критерии, критерии условия и использовании соотношения категорий необходимости и случайности.

Категория условий широко применяется при анализе причин преступности. Недостатки в деятельности различных государственных органов, например, полиции, прокуратуры, юстиции, судов в организации борьбы с преступностью, местных и иных органов власти, мэрий, административных округов, ответственных за состояние правопорядка на своей территории, но ничего не делающих в этом плане, недостатки и упущения в работе контролирующих органов, прежде всего финансовых, налоговых и т.п. — все условия, способствующие совершению различных преступлений. Повлиять на преступность, предупредить совершение преступлений можно воздействуя не только на причины, но и на условия их совершения. Тем более, ликвидация условий, способствующих совершению преступлений, как правило, не требует больших материальных затрат.

Теоретическое разграничение причин и условий преступности не всегда просто реализовать на практике, применительно к конкретным явлениям. И это не случайно, поскольку деление на причины и условия весьма относительно: «Всякая причина является в определенном отношении условием, а всякое условие в другом отношении может быть причиной».¹⁷

В области социальных явлений вообще трудно выделить причину в «чистом» виде, во-первых, потому, что мы здесь имеем дело со взаимодействием многих явлений и, во-вторых, потому, что результат этого взаимодействия, наступление следствия носит вероятностный характер. Э. Бухгольц, Дж. Лекшас, Р. Хартман по этому поводу высказались весьма категорично: «Мы отрицаем, - пишут они, - допустимость выделения внутри комплексного явления, составляющего причины преступности, явлений, служащих только причиной или только условием — ввиду изменчивости функций, какие они несут в различных обстоятельствах».¹⁸ Сходную позицию занял Н.С.Малеин, признавший, что поскольку все детерминанты правонарушений подлежат выявлению и искоренению, целесообразно обозначать их единым понятием «причины-условия».¹⁹

Разграничение причин и условий в большей мере применимо в отношении индивидуального преступного поведения, где можно с достаточной определенностью установить, что породило соответствующий поступок индивида. На более высоких уровнях анализа такое разграничение существенно затруднено, ибо в иерархической взаимозависимости те или иные явления и процессы выступают в одном случае в качестве причины, а в другом, как условие. В таких случаях правильнее говорить о детерминантах преступности, имея в виду, что «различие между причиной и условием стирается, сходит на нет. Причинность «вырождается» в обусловленность, в связь состояний».²⁰

При рассмотрении вопроса о причинах преступности часто употребляют понятие фактора преступности. Некоторые авторы

считают, что «под факторами понимаются те или иные конкретные явления или процессы, но не причины и условия, хотя связь с последними существует».²¹ Другие возражают против попыток концептуального разграничения, с одной стороны, причин и условий, а с другой — факторов, полагая, что это создает лишь путаницу.²² Анализ криминологической литературы убеждает нас в том, что термин «фактор» употребляется в самом различном значении, в том числе как синоним причины, условия и иных криминологических детерминант. По нашему мнению, только в этом значении он и оправдан, ибо никакого специфического содержания в нем усмотреть нельзя. Фактор — это различные явления и процессы социальной действительности — экономические, идеологические, политические, демографические, социально-психологические и т.п. — так или иначе связанные с преступностью и влияющие, воздействующие на нее.

Принятое употребление понятия фактора преступности позволяет не только обозначить связь явления с преступностью, но и определить направленность этой связи, ее негативный и позитивный характер. По установившейся традиции в криминологических исследованиях обращалось внимание преимущественно на негативные социальные факторы, порождающие, питающие, поддерживающие преступность. С позиции предупреждения преступности не менее важны социальные факторы, позитивно влияющие на преступность. Выявление и использование подобных антикриминогенных факторов существенно расширяет фронт социальной борьбы с преступностью, ориентирует в этой борьбе не только на устранение различных недостатков, но и на всемерное использование позитивных возможностей общества.

Следует иметь в виду, что оценка того или иного фактора как криминогенного или антикриминогенного не всегда является жесткой, неизменной, а в ряде случаев зависит от сочетания с другими факторами. Например, детективная литература, кинофильмы сами по себе не являются

криминогенными факторами, хотя в отношении некоторых лиц с низким уровнем нравственности, узким кругозором и примитивными, грубыми интересами могут оказать подобное негативное воздействие; аналогичное значение может иметь завышенная престижность некоторых видов деятельности, предметов, услуг и т.п. при ограниченной их доступности. В конкретной ситуации криминогенное значение могут приобрести даже факторы объективно положительного характера, например, увеличение резерва свободного времени при отсутствии условий для культурного, содержательного его проведения, или рост материальной обеспеченности при низкой культуре и ограниченной духовно-интеллектуальной сфере личности.

В связи с этим необходимо остановиться на следующем вопросе. Существует мнение, что «причины и условия преступности и преступлений — всегда негативные явления и процессы, то есть противоречащие господствующим в обществе социально-экономическим, идеологическим и правовым отношениям».²³ Мотивируется это тем, что «поскольку следствие (преступность) имеет антисоциальный характер, то такова же, в принципе, и природа его причин», ибо «социально-позитивные явления не порождают антисоциальных следствий и наоборот».²⁴ Нам кажется, что такое решение несколько упрощает фактическое положение вещей. В большинстве случаев причины преступности, действительно, носят социально-негативный характер, однако, «выведение преступности из одних только отрицательных социальных процессов лишено достаточных оснований».²⁵ Диалектический закон единства противоположностей проявляется, в частности, и в том, что одно и то же явление может быть и позитивным, и негативным, породить и позитивные, и негативные следствия. В медицине и в житейской практике хорошо известно, что лекарство может излечить один недуг, но породить или усилить другой. Химические удобрения повышают урожайность, но могут отравить птиц. Аналогичные противоречия имеют место и в со-

циальной среде, и в том числе, и в связи с преступностью. Так, социально-позитивный фактор вовлечения женщин в активную производственную и общественную деятельность ограничивает ее возможности по воспитанию детей, способствуя, порой, их безнадзорности, а иногда и правонарушениям. Рост товарной массы усложняет контроль и учет материальных ценностей, повышая риск их хищений. Повышение материального уровня жизни вызывает некоторое обострение различий и противоречий в положении людей. На возможность обнаруживать причины преступности не только в социально-негативных, но и в некоторых в целом позитивных явлениях, видеть их противоречивые, отрицательные стороны, которые, если на них не обращать внимания, способны порождать общественно опасное поведение, указывает ряд авторов.²⁶

С другой стороны, как справедливо отмечают Ю.Д. Блувштейн и А.М. Яковлев «не все социальные явления, сдерживающие преступность, заслуживают зачисления в разряд положительных. Так, некоторые особенности сельского уклада жизни, в первую очередь, свойственный этому укладу крайний конформизм, безусловно, выступают как «тормоз» преступного поведения. Нельзя, тем не менее, не видеть, что этот уклад представляет собой в значительной мере остаток прошлого, постепенно исчезающий по мере стирания грани между городом и деревней».²⁷

Негативные, криминогенно опасные проявления позитивных социальных процессов, представляют особую проблему. Поскольку общество заинтересовано в развитии своих позитивных сторон, это может, в случае переоценки того, что позитивные процессы имеют и побочные, негативные проявления, привести к усилению криминогенного воздействия последних на преступность. Задача криминологической науки — предотвратить подобную возможность, уделив должное внимание криминогенно опасным проявлениям позитивных социальных процессов.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Аванесов Г.А.* Криминология. М., 1984.
2. *Анфалова С.Л.* Категории причины и следствия: дискуссионные проблемы // Проблемы философии. Киев, 1981, Вып. 61.
3. *Блувштейн Ю.Д.* О причинной обусловленности преступности. В сб.: Криминология и уголовная политика. М., 1985.
4. *Блувштейн Ю.Д., Яковлев А.М.* Введение в курс криминологии. Минск, 1983.
5. *Бухгольц Э., Лекшас Дж., Хартман Р.* Социалистическая криминология. М., 1975.
6. *Власов В.С.* Причинный комплекс преступления и его учет в уголовном судопроизводстве. // Совершенствование правовых основ уголовного судопроизводства. Ярославль, 1988.
7. *Волков Б.В.* Детерминационная природа преступного поведения. Казань, 1975
8. *Дагель П.С.* Профилактика правонарушений — главное направление уголовной политики развитого социалистического общества. - В кн: Витимология и профилактика правонарушений. Иркутск, 1979.
9. *Карпук В.К.* Философский анализ взаимосвязи вероятности и закона причинности: Автореф. дисс. ... канд. философских наук. М., 1986.
10. *К. Маркс, Ф. Энгельс.* Соч. Т.2.
11. *Кудрявцев В.Н.* Закон, поступок, ответственность. М., 1986.
12. *Кудрявцев В.Н.* Причинность и детерминизм в криминологии. — В кн.: Проблемы причинности в криминологии и уголовном праве. Владивосток, 1983, с. 5
13. *Кудрявцев В.Н.* Причины правонарушений. М., 1976.
14. *Кузнецова Н.Ф.* Проблемы криминологической детерминации. М., 1984.
15. Курс советской криминологии. М., 1985.
16. *Малеин Н.С.* Правонарушение: понятие, причины, ответственность. М., 1985.
17. Методика изучения территориальных различий преступности. М., 1988.
18. *Миллер А.И.* Противоправное поведение несовершеннолетних. Киев, 1985.
19. *Номоконов В.А.* О методологической основе концепции причинности в криминологии. — Правоведение, 1982, № 5.
20. *Остапенко С.В.* Связь и причинность: гносеологическая природа их взаимодействия // Философские проблемы современного естествознания. Киев, 1988, Вып. 67.
21. *Раска Э.* Борьба с преступностью и социальное управление. Таллин, 1985.
22. *Свечников Т.А.* Причинная связь и связь состояний в физике. М., 1971.
23. *Спиридонов Л.И.* Социология уголовного права. М., 1986.
24. Философский энциклопедический словарь. М., 1983.
25. *Блувштейн Ю.Д.* О причинной обусловленности преступности. В сб.: Криминология и уголовная политика. М., 1985, с. 35.
26. *Дагель П.С.* Профилактика правонарушений — главное направление уголовной политики развитого социалистического общества. - В кн: Витимология и профилактика правонарушений. Иркутск, 1979, с. 29.
27. *Номоконов В.А.* О методологической основе концепции причинности в криминологии. — Правоведение, 1982, №5, с. 74; *Спиридонов Л.И.* Социология уголовного права. М., 1986, с. 70; *Раска Э.* Борьба с преступностью и социальное управление. Таллин, 1985, с. 53.
28. *Блувштейн Ю.Д., Яковлев А.М.* Введение в курс криминологии. Минск, 1983, с. 40.
29. *Власов В.С.* Причинный комплекс преступления и его учет в уголовном судопроизводстве. // Совершенствование правовых основ уголовного судопроизводства. Ярославль, 1988, с. 135
30. *Кудрявцев В.Н.* Закон, поступок, ответственность. М., 1986, с. 212-213.
31. *Бухгольц Э., Лекшас Дж., Хартман Р.* Социалистическая криминология. М., 1975, с. 98.
32. *Кудрявцев В.Н.* Причинность и детерминизм в криминологии. — В кн.: Проблемы причинности в криминологии и уголовном праве. Владивосток, 1983, с. 5
33. *Волков Б.В.* Детерминационная природа преступного поведения. Казань, 1975, с. 49
34. Методика изучения территориальных различий преступности. М., 1988, с. 44-45.
35. *Спиридонов Л.И.* Социология уголовного права. М., 1986, с. 68
36. *Бухгольц Э., Лекшас Дж., Хартман Р.* Социалистическая криминология. М., 1975, с. 60
37. Ibid, p. 61.
38. *Свечников Т.А.* Причинная связь и связь состояний в физике. М., 1971, с. 83.
39. *Бухгольц Э., Лекшас Дж., Хартман Р.* Социалистическая криминология. М., 1975, с. 95.
40. *Малеин Н.С.* Правонарушение: понятие, причины, ответственность. М., 1985, с. 82-83.
41. *Кудрявцев В.Н.* Причины правонарушений. М., 1976, с. 21.
42. *Аванесов Г.А.* Криминология. М., 1984, с. 186.
43. *Кузнецова Н.Ф.* Проблемы криминологической детерминации. М., 1984, с. 16.
44. *Кузнецова Н.Ф.* Проблемы криминологической детерминации. М., 1984, с. 46.
45. Ibid, p. 47.
46. *Блувштейн Ю.Д.* О причинной обусловленности преступности. В сб.: Криминология и уголовная политика. М., 1985, с. 35.
47. *Дагель П.С.* Профилактика правонарушений — главное направление уголовной политики развитого социалистического общества. - В кн: Витимология и профилактика правонарушений. Иркутск, 1979, с. 29.
48. *Номоконов В.А.* О методологической основе концепции причинности в криминологии. — Правоведение, 1982, №5, с. 74; *Спиридонов Л.И.* Социология уголовного права. М., 1986, с. 70; *Раска Э.* Борьба с преступностью и социальное управление. Таллин, 1985, с. 53.
49. *Блувштейн Ю.Д., Яковлев А.М.* Введение в курс криминологии. Минск, 1983, с. 40.

ПОНЯТИЕ СВОБОДЫ И ПРОБЛЕМА «СВОБОДЫ ВОЛИ» ПРЕСТУПНИКА

Понятие свободы отражает чрезвычайную емкость, сложность и многогранность процессов самодетерминации в деятельности людей. Мы полагаем, что многочисленные недоразумения в попытках решить данную проблему связаны в значительной мере с тем, что в понятии свободы не выделяются и не разграничиваются ее различные характеристики и стороны. Так, очень часто свобода отождествляется с деятельностью.¹ На наш взгляд, свобода не сводится к деятельности, а представляет собой одно из свойств деятельности.

В чем же заключается сущность свободы? Одни считают, что свобода — это наличие у человека или процесса возможности выбора варианта и реализации (обеспечения) исхода события. Отсутствие такого выбора и реализации выбора равносильно отсутствию свободы — несвободе. В определенном смысле, понятие «свобода» противоположно понятию «необходимость», другие считают, что свобода — это осознанные действия человека, основанные на этике окружающего общества. Древние греки полагали, что свобода — средство для достижения цели и смысла жизни человека. У язычников идеалы свободы послужили основой создания демократического общества, классическим примером которого стали Афины в Древней Греции. В последние столетия к этим идеалам вернулась и большая часть современных государств. Ф. Энгельсу принадлежит следующее определение свободы: «Свобода ... состоит в основном в познании необходимостей природы, господстве над ними самими и над внешней природой».² Это и есть, с нашей точки зрения, важнейший, главный признак свободы, ее сущность — господство человека над собой и окружающей средой. Отсюда следует практически важный вывод: человек действительно свободен, когда он имеет возможность активно

преобразовывать окружающую действительность, является подлинным хозяином страны, собственной судьбы. В «Декларации прав человека и гражданина» (1789г., Франция) свобода человека трактуется как возможность «делать все, что не наносит вред другому: таким образом, осуществление естественных прав каждого человека ограничено лишь теми пределами, которые обеспечивают другим членам общества пользование теми же правами. Пределы эти могут быть определены только законом».

Говоря о свободе, в литературе выделяются различные ее аспекты: философский, социологический, психологический, этический, правовой и т.п. Свободой, в той или иной мере, обладает любой социальный субъект: общество, социальная группа, отдельный человек. Она возможна в различных сферах человеческой жизни: экономической, социальной, политической, правовой, духовной, нравственной. Свобода личности может рассматриваться на различных уровнях: общества в целом, отдельных социальных групп и применительно к собственному поведению, в рамках конкретной жизненной ситуации. Индивид может быть свободен в одной сфере деятельности и несвободен в другой, свободен в одних условиях и несвободен в других. Свобода личности и общества может иметь различную количественную характеристику, различную степень. Человек не обладает «полной» (абсолютной) раз и навсегда обретенной свободой. В конкретных случаях речь может идти лишь об определенной ее мере, которая, в свою очередь, является переменной и зависимой величиной.

Предметное содержание свободы личности раскрывается как с объективной, так и с субъективной стороны.³ Объективная сторона свободы личности заключается: 1. в наличии у конкретного лица определенного поля

социальных возможностей: 2. в объективной избирательности поведения, наличии объективных возможностей выбора вариантов поведения (возможности поступить иначе).

Субъективная сторона свободы личности часто именуется свободой воли. Строго говоря, выражение «свобода воли» неточно, так как его буквальное понимание «может привести к ложному выводу о верховенстве одной из сторон единого человеческого сознания, воли над другими».⁴

Субъективная сторона свободы включает в себя также психологическую способность лица проявлять волю, руководить своими поступками и нравственно-психологическую способность действовать в соответствии со своими взглядами, принципами и убеждениями.

Все перечисленные моменты характеризуют свободу личности как единую способность господствовать над собой посредством сознания, воли и внутренних установок личности.

Поскольку свобода имеет количественную характеристику, субъект в конкретных случаях может не только обладать ограниченной свободой, но и утратить ее вообще. Каковы же пределы или границы свободы личности? Факторы, детерминирующие поведение человека, определяют и меру его свободы. С объективной стороны — это свойства физической и социальной среды, в которой действует личность. Они определяют физические и социальные возможности личности. Социальная среда и конкретная жизненная ситуация предоставляют лицу и соответствующую информацию, которую оно воспринимает и учитывает в поведении. Так, социальные и правовые нормы определяют социальный и правовой статус субъекта, его конкретные права и обязанности в той или иной правовой сфере, содержат угрозу наказания за нарушение правовых норм. В зависимости от правового режима, установленного той или иной отраслью права, пределы свободы личности в сфере права могут соответственно расширяться и сужаться. Применяемые к преступнику меры наказания существенно ограничивают или вообще подавляют его гражданские и личные свободы.

С субъективной стороны это свойства

личности, которые определяют ее психологические и социально-нравственные возможности (жизненный опыт, трудовая квалификация, объем знаний, умений, навыков, характер и направленность нравственных убеждений и установок, и т.п.).

Отсюда можно определить «нижние» и «верхние» объективные и субъективные границы свободы. С точки зрения физической, свобода заключена в интервале между «непреодолимой силой» и отсутствием каких-либо препятствий для деятельности субъекта. Некоторые авторы определяют свободу только в этих рамках. К примеру, А.М. Яковлев пишет: «... строго говоря, сама по себе свобода означает, прежде всего, отсутствие ограничений, препятствий».⁵ С гносеологической точки зрения, свобода находится в интервале между полным «незнанием дела» и точным, глубоким знанием и усвоением социальных закономерностей, общественных потребностей, требований норм морали и права. С нравственно-психологической точки зрения, свобода имеет место в случаях, когда нет конфликта личных и общественных интересов, отчуждения личности от общества и группы. «Верхний» предел свободы здесь — полное совпадение общественных и личных интересов. И, наконец, с точки зрения социальной, свобода заключена в интервале между отсутствием возможности выбора и социальной ответственностью. За этой «верхней» границей свободы начинается «зона» безответственности, анархического своеволия, произвола.

В целом, в наших реальных условиях, на современном этапе развития общества личность была и ныне является субъектом общественных отношений, мягко выражаясь, в ограниченной форме, ее свобода еще недостаточно развита.

Понятие свободы может рассматриваться только в тесной взаимосвязи с понятием ответственности, т.е. субъективной обязанности отвечать за поступки и действия, а также за их последствия. Это парные категории: свобода существует в реальной действительности только наряду и в связи с ответственностью. Нет свободы без ответственности и ответственности без свободы. В справедливости данного утверждения убеждает рассмотрение вопроса о пределах свободы.

В понятие ответственности часто включают (как ее составной элемент) свободу или свободу воли субъекта, что вызывает сомнения, поскольку от времен Сократа и доселе в философии и богословии не достигнут консенсус в вопросе о том, обладают ли люди реальным контролем над своими решениями и поступками. С нашей точки зрения, существенным признаком ответственности, как обратной стороны свободы, является то, что если свобода характеризует господство субъекта над собой и окружающей средой, то понятие ответственности отражает «верхний» предел свободы — социальную необходимость. Ответственность, заключенная в ней социальная необходимость, «не позволяют» субъекту встать на путь анархического произвола. В этом плане, как нам кажется, сущность ответственности состоит в связанности, обусловленности субъекта свободы социальной необходимостью, выраженной в общественных потребностях, интересах, социальных нормах.

С объективной стороны, содержание ответственности представляет собой «поле должного», круг обязанностей, возложенных на субъекта, а с субъективной стороны — сознание ответственности, «чувства долга».

Конкретно, в праве свобода связана не просто с ответственностью субъекта за свои поступки, деяния, которая подразумевает его свободу воли, но и с мерой ответственности — вменяемости или невменяемости личности в момент совершения поступка. Выработка этой меры ответственности за деяние вызвана требованием справедливости, справедливо воздаяния.

Безответственность выступает как антипод ответственности. Ожегов определяет безответственность, как лицо не несущее или не сознающее ответственности. Безответственность можно рассматривать как свойство личности и ее поведения при наличии определенных условий.

Безответственность с объективной стороны проявляется в «ситуации безответственности», бесхозяйственности, бесконтрольности, неуправляемости в тех или иных сферах, отсутствии реальных санкций за нарушение субъектом правовых и моральных норм, отсутствии действенных стимулов для общественно-полезного поведения. С субъек-

тивной стороны безответственность может быть представлена как своего рода «психология безответственности». Она состоит в неосознании или игнорировании своей области, части ответственности, незаинтересованности субъекта в общих делах, негативном его отношении к общественным интересам. В субъективном, психологическом плане безответственность совпадает с антиобщественной установкой. С точки зрения социально-политической сущности, безответственность тождественна отчуждению личности.

Вышеизложенное показывает, что говорить о «свободе воли» в буквальном смысле этого выражения применительно к преступному поведению неуместно. Речь может идти лишь об определенной избирательности такого поведения (на индивидуальном уровне) и его определенной зависимости от личности виновного. С объективной стороны, преступное поведение означает отсутствие в нем давления на личность «непреодолимой силы». У лица должна быть реальная возможность «поступить иначе». ⁶ С субъективной стороны, «свобода воли» предполагает, во-первых, способность лица сознавать фактический и социальный характер совершаемых действий и руководить ими, и во-вторых, наличие соответствующей антиобщественной установки личности (иначе говоря, наличие определенной зависимости между общественно-опасным поведением и личностью виновного).

Вывод о «свободе воли» преступника не может быть однозначным и подлежит существенной корректировке. Во-первых, преступное поведение не выражает подлинного «значения дела», является ошибкой, о чем будет сказано далее. Оно противоречит прогрессивным социальным закономерностям общества и в этом плане дефектно, несвободно. Во-вторых, в преступном поведении нет и подлинного самоуправления. Как правило, преступление противоречит глубинным интересам самого виновного. Нередко, преступления выражают непосредственный конфликт личности виновного с самим собой. Однако, в связи с этим следует отметить, что в Армении всего 12-13% насильственных преступлений совершаются в состоянии алкогольного опьянения. И в этом смысле действительно вывод о «свободе воли» преступника соответ-

ствует действительности и серьезной корректровке не подлежит — свыше 85% совершивших насильственные преступления сделали выбор свободно, без побочного влияния (имеется ввиду алкогольное опьянение).

Вместе с тем изучения показывают, что в России, в странах Восточной и Западной Европы, в США насильственные преступления в подавляющем большинстве случаев совершаются на почве пьянства. Выборочные данные настоящего изучения показывают, что даже неосторожные автотранспортные преступления в половине случаев были совершены в нетрезвом виде. Характерно, что большинство дорожных ситуаций этих преступлений были самыми обычными, нормальными, не содержали криминогенных факторов. Вторая половина этих преступлений совершена в провоцирующей преступлению сложной дорожной обстановке, причем большинство водителей, совершивших такие преступления, были трезвыми.

Своеобразный вариант решения проблемы в свое время предложил В.Д. Филимонов. По его мнению, следует различать свободу в соотношении с внешними обстоятельствами, которые вопреки собственным желаниям вынуждают субъекта на совершение преступления, и свободу в соотношении с условиями нравственного формирования. О свободе применительно к преступному поведению, по его мнению, можно говорить в том смысле, что «лицо, сознание которого заражено пережитками прошлого, имеет полную возможность отказаться от совершения преступления, противостоять влиянию пережитков прошлого».⁷ Как мы все прекрасно знаем, в советское время пережитками прошлого считались любые низменные побуждения личности, что, естественно, не соответствует действительности. С нашей точки зрения подобные низменные побуждения, подобная мораль, присущи человеку любой общественно-экономической формации. Сегодня, исходя из вышеизложенного, мысль Филимонова В.Д. мы бы перефразировали следующим образом: «лицо, сознание которого заражено негативными, низменными стремлениями, имеет полную возможность отказаться от совершения преступления, противостоять влиянию подобных устремлений», т.е. для него всегда существует свобода выбора ва-

рианта поведения, существует реальная возможность поступить иначе.

Однако, хотелось бы отметить, что вряд ли верно юридически значимой считать только свободу в моральном плане как возможность противостоять низменным стремлениям, побуждениям в собственном сознании. Тем более тогда, когда такие стремления и побуждения укоренились в сознании лица, то «свободным» поведение этого лица будет настолько, насколько оно соответствует именно этим стремлениям и побуждениям. В противном случае необходимо признать «несвободными» всех наиболее злостных преступников.

Следует подчеркнуть, что вопрос о «свободе воли» преступника ставится лишь применительно к конкретному акту преступного поведения, с учетом предшествующего преступлению поведения, а не всей, как общественно-полезной, так и антиобщественной деятельности лица.

Как известно, противоречия в разных сферах общественной жизни продуцируют преступность. Наивысшей формой противоречий является конфликт. Однако, для того, чтобы стороны противоречия вступили в конфликт необходима конфликтная ситуация. Рассматривая развитие противоречия между личностью и обществом в связи с совершением преступления на первый план выходит не понятие «конфликтная ситуация», а понятие «криминогенная ситуация». Однако, для совершения преступлений одной криминогенной ситуации недостаточно. Необходимо действие, направленное против защищенного уголовно-правовыми нормами объекта. Такая совокупность криминогенной ситуации и действия является криминогенным конфликтом. Существенной чертой криминогенного конфликта является содержание вариантов поведения, один из которых должно выбрать лицо для разрешения этого конфликта. Имеется лишь одна альтернатива — вариант поведения, запрещенный уголовно-правовой нормой, и вариант поведения, не запрещенный уголовно-правовой нормой. Другие варианты, например, когда вариант поведения запрещен с точки зрения моральных норм, не имеют значения для существенной характеристики криминогенного конфликта.

Другой существенной чертой криминогенного конфликта является свобода выбора лицом варианта поведения, сознательного выбора противоправного способа разрешения противоречия между личными и общественными интересами. Такой выбор совершается под влиянием объективных факторов, участвовавших в формировании личности, обусловивших возникновение и развитие противоречий между личными и общественными интересами, и факторов социальной среды, непосредственно принимавших участие в создании криминогенной ситуации «как реакция (ответ) на внешние воздействия».⁸

Обращает на себя внимание тот факт, что у большинства лиц, разрешивших это противоречие противоправным способом, направленность была именно на такое разрешение, хотя имелась возможность добиться этого правомерным путем. Так, законопослушные варианты рассматривались всего лишь 8,2% лиц, совершивших затем умышленное убийство, а лица, совершившие разбойные нападения, как правило, вообще не рассматривают правомерные варианты поведения.⁹ 73,9% осужденных за хищения создавали, что своими действиями наносили вред обществу и государству.¹⁰ В то же время, согласно данным другого исследования, среди этой категории лиц 23,9% преступников не видели иного варианта поведения помимо преступления.¹¹ С другой стороны, 52% рецидивистов признали, что достичь своей цели сумели бы и правомерным путем.¹²

Таким образом, исходя из вышеприведенных данных социологических исследований, уголовно-правовой аспект свободы воли означает свободу с «отрицательным знаком», «свободу воли», направленную против господствующих общественных отношений, интересов общества. «Свобода воли» преступника сближается с произволом лица, противопоставившего себя обществу. Здесь следует иметь в виду, что речь идет не о случайных прихотях и капризах, которые довлеют над человеком, и в силу этого заставляют его поступать вопреки самому себе. «Свобода» преступной воли имеет объективное основа-

ние, связанное с закономерным характером существования преступности, ее сохранения и, часто, развития, как явления, присущего любому обществу, явления, которое неотъемлемо от общества.

С количественной стороны «свобода воли» означает степень зависимости общественно опасного деяния от личности преступника.

Как уже указывалось ранее, конкретная степень «свободы воли» определяется как особенностями ситуации совершения преступления, так и свойствами и особенностями личности виновного. Важно выяснить, какие факторы непосредственно влияют на степень «свободы воли» преступника.

Прежде всего необходимо подчеркнуть, что внешние обстоятельства, как правило, не могут сами по себе ограничить или увеличить «свободу воли». Далеко не всегда неблагоприятная жизненная ситуация может толкнуть человека на преступление, и наоборот, не всякая внешняя обстановка, казалось бы, предупреждающая любую возможность преступного посягательства, в действительности способна удержать субъекта от преступления. Любые внешние воздействия на человека влияют на поведение, лишь преломляясь в его сознании (только при этом условии поведение избирательно).

Степень «свободы воли» непосредственно определяется обстоятельствами, относящимися к личности и сознанию преступника. При этом «свобода воли» тем выше, чем выше уровень сознательной регуляции поведения, то есть чем большим «знанием дела» (сознанием общественной опасности содеянного) и большим волевым напряжением (желанием, сознательным допущением опасных последствий) действовал преступник, тем выше степень его «свободы воли» в данном деянии. В свою очередь, способность действовать со знанием дела определяется уровнем умственного и социального развития, жизненным и специальным опытом, объемом знаний, умений и т.п. Способность лица руководить своими действиями зависит от силы воли и иных волевых качеств личности.

С точки зрения нравственно-психологической, «свобода воли» преступника определяется степенью отклонения социальных ус-

тановок личности от положительных. Чем более лицо заражено антиобщественными взглядами и привычками, тем выше его способность избрать общественно опасный вариант поведения, то есть тем выше «свобода» преступной воли. Так, многие считают, что для того, чтобы установить является ли совершенное преступление логическим завершением антиобщественной ориентации личности, или оказалось случайным явлением на его жизненном пути необходимо выяснить степень нравственной испорченности субъекта.

С подобной концепцией можно и согласиться, и нет, поскольку нравственно испорченная личность не всегда доходит до такой поведенческой кульминации как преступление.

Нравственный и психологический моменты «свободы воли» характеризуют единое свойство личности преступника. Поэтому и оценка конкретной степени «свободы воли» зависит от одновременного учета как ее «формальной, так и содержательной» стороны. Наличие большого преступного опыта у лица позволяет сделать вывод не только о нравственной испорченности, но и о возрос-

шей способности действовать со знанием преступного «дела». Сильная или слабая воля может относиться как к морально воспитанному, так и аморальному лицу. Поэтому субъект с безнравственной сильной волей, в случае совершения преступления, действует при прочих равных условиях «свободнее», чем слабовольный субъект. Таким образом, степень произвола «свободы воли» преступника в совершенном деянии тем выше, чем выше его способность действовать «со знанием преступного дела», руководить своими действиями и чем более морально испорченным он является.

Подводя итог сказанному выше, подчеркнем, что лица, совершившие преступление, не обладают нормальной внутренней свободой (свобода воли), речь может идти лишь об определенной избирательности поведения, его «субъективной» обусловленности. Вместе с тем, уголовная ответственность за преступление обоснованна и целесообразна в той мере, в какой конкретное преступное деяние явилось результатом личной вины, личного произвола. Мера уголовной ответственности должна определяться мерой допущенного конкретным лицом произвола.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Борьба с хищениями, совершаемыми путем присвоения, растраты, либо злоупотреблением служебным положением. Горький, 1976.
2. **Логанов И.И.** Свобода личности: Автореф. Диссертации доктора философских наук. Ростов-на-Дону, 1983.
3. **Маркс К., Энгельс Ф.** Соч. 2-е изд. Т. 20.
4. Механизм преступного поведения. М., 1981.
5. **Никонов К.М.** Свобода и ее содержание. Волгоград, 1972.
6. **Паркин В.Ф.** Диалектика свободы и необходимости при социализме. М., 1973.

1. **Логанов И.И.** Свобода личности: Автореф. Дисс. ...докт. философ. Наук. Ростов-на-Дону, 1983, с. 6; **Паркин В.Ф.** Диалектика свободы и необходимости при социализме. М., 1973, с.3.
2. **Маркс К., Энгельс Ф.** Соч. 2-е изд. Т. 20, с. 116.
3. **Никонов К.М.** Свобода и ее содержание. Волгоград, 1972, с. 44-48.
4. **Санталов А.И.** Уголовная ответственность и «свобода воли». // Вестник Ленинградского ун-та, 1968, № 5, с. 120.
5. **Яковлев А.М.** Теория криминологии и социальная практика. М., 1985, с. 93.
6. **Санталов А.И.** Уголовная ответственность и «свобода воли». // Вестник Ленинградского ун-та,

7. Рецидивная преступность: понятие и криминологическая характеристика. Рига, 1983.
8. **Санталов А.И.** Уголовная ответственность и «свобода воли». // Вестник Ленинградского ун-та, 1968, № 5.
9. **Филимонов В.Д.** Общественная опасность личности преступника, Томск, 1970.
10. **Шаргородский М.Д.** Детерминизм и ответственность. // Правоведение, 1968, №1.
11. **Яковлев А.М.** Теория криминологии и социальная практика. М., 1985.

- 1968, № 5, с. 23; **Шаргородский М.Д.** Детерминизм и ответственность. // Правоведение, 1968, № 1, с. 42.
7. **Филимонов В.Д.** Общественная опасность личности преступника. Томск, 1970, с. 138.
8. **Яковлев А.М.** Теория криминологии и социальная практика. М., 1985, с. 129.
9. Механизм преступного поведения. М., 1981, с. 150.
10. Борьба с хищениями, совершаемыми путем присвоения, растраты, либо злоупотреблением служебным положением. Горький, 1976, с. 66.
11. Рецидивная преступность: понятие и криминологическая характеристика. Рига, 1983, с. 119.
12. Ibid, p. 119.

Արքուր ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության իրավական ապահովման և եվրոինտեգրման բաժնի ավագ դատախազ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

ԱՐԱՊԱՅՎԱԾ ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍ ԱՌԱՐԿԵԼՈՒ՝ ԴԱՏԱԽԱՉԻ ԲԱՅԱՐՁԱԿ ՎԵՏՈՅԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Քրեական դատավարության օրենսգրքում (այսուհետ՝ Քր. դատ. օր.) լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին 21.02.2007թ. օրենքով ՀՀ քրեական դատավարությունում նախատեսվեց նոր դատավարական ինստիտուտ՝ դատական քննության արագացված կարգը (բաժին 9.1): ՀՀ քր. դատ. օր-ի 3751-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե մեղադրողը մեղադրական եզրակացությունում չի առարկել արագացված կարգ կիրառելու դեմ, ապա ամբաստանյալը կամ մեղադրյալն իրեն առաջադրված մեղադրանքի հետ համաձայնվելու դեպքում իրավունք ունի միջնորդելու արագացված դատական քննության կարգ կիրառելու մասին այն հանցագործություններով, որոնց համար Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատիժը չի գերազանցում 10 տարի ժամկետով ազատազրկումը: Նշված նորմից երևում է, որ արագացված կարգի կենսագործման անհրաժեշտ հիմքերից է արագացված կարգի կիրառման դեմ դատախազի չառարկելը: Եթե դատախազը մեղադրական եզրակացությունը հաստատելիս առարկում է արագացված կարգի կիրառման դեմ, ապա դատարանն արագացված կարգ կիրառելու վերաբերյալ հայեցողություն չունի (դատախազի բացարձակ վետոյի իրավունք):

Առանձին իրավաբաններ վիճարկում են դատախազի՝ արագացված կարգի կիրառման դեմ առարկելու բացարձակ վետոյի սահմանադրականությունը: Առաջարկում ենք այս հարցը քննարկել երկու հարթությունում՝

1. արդյոք դատախազը պարտավոր է պատճառաբանել արագացված կարգի դեմ բացարձակ վետոյի կիրառումը.

2. արդյոք դատախազի՝ արագացված կարգի դեմ բացարձակ վետոն դատարանի համար պարտադիր լինելը հակասում է դատարանի անկախության սկզբունքին:

1. Իրավական պետությունում կամայականության արգելքի սկզբունքը պահանջում է, որ պաշտոնատար անձը պատճառաբանի իր գործողությունները, որոշումները: ՀՀ սահմանադրական դատարանը մի շարք գործերով արտահայտել է պաշտոնատար անձանց գործողությունների պատճառաբան-

ման մասին իրավական դիրքորոշում: Միևնույն ժամանակ, եթե օրենսդիրը չի սահմանում պաշտոնատար անձի վարքագծի որոշակի հիմքեր, ապա դա նշանակում է, որ տվյալ պաշտոնատար անձն իր վարքագծի ընտրության հարցում, օրինականության սահմանադրական սկզբունքի շրջանակում ունի ազատ հայեցողություն:

Օրենքը չի նախատեսում այն հիմքերը կամ պայմանները, որոնց առկայությունը կամ բացակայությունը կպայմանավորեն արագացված կարգի կիրառման վերաբերյալ դատախազի դիրքորոշման բնույթը: Այս իմաստով դատախազը պարտավոր չէ պատճառաբանել, թե ինչու է առարկում արագացված կարգի կիրառմանը, քանի որ օրենսդիրը դատախազի կողմից արագացված կարգի կիրառման դեմ առարկելու իրավական հիմքեր չի սահմանել: Սակայն իրավակիրառ պրակտիկայում դատախազներն արագացված կարգի կիրառմանը առարկելիս հաշվի են առնում մի շարք գործոններ՝ մեղադրանքի հիմնավորվածությունը, տվյալ հանցատեսակներով երկրի քրեական, այդ թվում՝ պատժողական քաղաքականությունը, հանցագործության բացահայտման հարցում մեղադրյալի ունեցած դերակատարությունը, տուժողին և պետությանը պատճառված վնասի հատուցումը, մեղադրյալի անձը բնութագրող հանգամանքները, դատվածության առկայությունը, նախկինում նշանակված պատժի նպատակներին հասնելու հանգամանքները և այլն: Համեմատության կարգով նշենք, որ ԱՄՆ-ում դատախազը մինչև մեղքի ընդունման շուրջ համաձայնության գալը հաշվի է առնում հետևյալ հանգամանքները՝ արդյոք մեղադրյալն աջակցել է այլ անձանց կողմից հանցագործությունների քննությանը, առաջադրված մեղադրանքի բնույթը և ծանրությունը, մեղադրյալի մոտ զղջալու տարրերի առկայությունը, դատական քննության արդյունքում մեղադրական դատավճիռ կայացնելու հավանականությունը, մեղադրյալի կողմից վկաների վրա ներգործելու հնարավորությունը, մեղադրական դատավճիռ կայացնելու դեպքում հնարավոր պատժամիջոցը, վարչություն առկա այլ գործերը, որոնցով պահանջվում է արագ քննություն և այլն:

Տեսության մեջ նշվում է, որ մեղադրողը կարող է

ԱՊՐԻԼ 2011 4 (141) ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՆՖՐԱՍՏՐԱԿՏՐԱ 52

համաձայնվել արագացված կարգի կիրառման շուրջ միայն այն դեպքերում, երբ բավարարված են արագացված կարգի կիրառման հիմքերը, և մեղադրյալը գործի քննության ընթացքում համագործակցել է քննիչի հետ, աջակցել է գործի արագ և ամբողջական բացահայտմանը, գործի լրիվ հանգամանքների պարզմանը, կատարել է հետքերական այլ դրական արարքներ, որոնց արդյունքում նախաքննությունն իրականացվել է հաջողությամբ և սահմանված ժամկետներում:

Անկասկած դատախազը՝ որպես հանրային պաշտոնատար անձ, արագացված կարգի կիրառման հարցը որոշելիս պետք է ցուցաբերի պատճառաբանված մոտեցում: Սակայն անհրաժեշտ է քննարկել, թե դատախազը պետք է պատճառաբանի արագացված կարգի կիրառմանն առարկելը, թե արագացված կարգի կիրառմանը համաձայնելը:

Այս սկզբունքային հարցին պատասխանելու համար պետք է հիմք ընդունել հետևյալ կարևոր հիմնադրույթը: Իրավաբանական վարույթի շրջանակներում ենթադրվում է, որ գործերը լուծվում են ընդհանուր կարգով (գործերի լուծման ընդհանուր կարգի կիրառման կանխավարկած): Նշված կանխավարկածից բխում է, որ գործերի լուծման ընդհանուր կարգի կիրառումը լրացուցիչ հիմնավորում կամ պատճառաբանություն չի պահանջում: Օրենսդրական պրակտիկայում հատկապես պահանջվում է պատճառաբանել ընդհանուր կարգից կատարված բացառությունների կիրառման դեպքերը, օրինակ՝ անմեղաունակների գործերով վարույթը կիրառվում է միայն այն դեպքում, երբ հիմնավորվում է, որ անձը քրեական օրենքով արգելված արարքը կատարելու պահին եղել է անմեղաունակության վիճակում: Զրեական դատավարությունում չի պատճառաբանվում, թե ինչու է դատաքննությունն իրականացվում դռնբաց, քանի որ դա ընդհանուր կանոն է, սակայն պատճառաբանվում է գործերը դռնփակ դատաքննության պայմաններում լուծելու դեպքերը:

Հայտնի է, որ արագացված դատաքննությունը քրեական գործերի քննության տարբերակված դատավարական ձև է⁵, ընդհանուր դատական քննությունից կատարվող բացառություն, որի ժամանակ դատավարության կողմերը մի կողմից՝ ամբաստանյալը սեփական կամքով հրաժարվում իր մի շարք սահմանադրական երաշխիքները (անմեղության կանխավարկած, մրցակցություն, հրապարակայնություն) լրիվ ծավալով իրացնելու հնարավորությունից, մյուս կողմից՝ մեղադրողը հրաժարվում է մեղադրանք պաշտպանելու սահմանադրական գործառույթը լրիվ ծավալով իրականացնելուց: Մինչդեռ քրեական գործերի քննության ընդհանուր կարգի դեպքում լրիվ ծավալով գործում են արդարադատության սահմանադրական սկզբունքները, դատախազը լրիվ ծավալով իրականացնում է մեղադրանքի պաշտպանության սահմանադրական գործառույթը:

Դատախազի կողմից արագացված կարգի կիրառմանը դեմ լինելն ինքնըստինքյան նշանակում է

կողմ լինել ընդհանուր կարգով քրեական գործերի քննությանը: Այս առումով արդյոք դատախազը պետք է պատճառաբանի գործերի քննության ընդհանուր կարգի կիրառումը, ինչն ինքնին ենթադրվում է՝ արդյոք դատախազը պետք է պատճառաբանի արդարադատության սահմանադրական սկզբունքների և մեղադրանքի պաշտպանության գործառույթը լրիվ ծավալով իրականացնելու անհրաժեշտությունը: Կարծում ենք՝ ոչ: Այս առումով տրամաբանական կլինի, որ դատախազը պատճառաբանի արագացված կարգի՝ որպես ընդհանուր կարգից տարբերակված դատավարական ձևի կիրառման դեպքերը: Այս դեպքում օրենսդրությամբ անհրաժեշտ է սահմանել դատախազի կողմից արագացված կարգի կիրառմանը համաձայնվելու հիմքերի ոչ սպառիչ ցանկ:

2. Որոշ իրավաբաններ գտնում են, որ դատախազի՝ արագացված կարգի կիրառման բացարձակ վետոն հակասում է նաև դատավորի անկախության սկզբունքին: Նման հարցադրումը հատկապես բարձրացնում են դատավորները՝ նշելով, որ եթե ամբաստանյալը միջնորդում է գործը լուծել արագացված կարգով, և դատավորի կողմից միջնորդությունը մերժելու իրավական հիմքեր չկան, ապա ինչու դատախազի՝ արագացված կարգ կիրառելու վետոն պետք է պարտադիր լինի դատավորի համար:

Կարծում ենք բարձրացված հարցադրումն ունի ավելի խոր արմատներ և կապված է դատավորների իրավամտաձողության, մրցակցային արդարադատության վերաբերյալ ոչ միասնական պատկերացմամբ: Օրենսդրությամբ և պրակտիկայում լրիվ ծավալով չեն յուրացվել ժամանակակից արդարադատության պայմաններում դատավորի պասիվ դերակատարության վերաբերյալ գաղափարախոսական կողմնորոշումները: ՀՀ քր. դատ. օր-ի հայեցակարգում որպես հայեցակարգային խնդիր նշվում է դատավարական իրավահարաբերությունների և գործողությունների հիմքում դնել գործառույթային տարանջատման սկզբունքը, դատավարության սուբյեկտների համար սահմանել բացառապես նրանց դերից, նշանակությունից և կարգավիճակից բխող գործառույթներ, իսկ դատարանին վերապահել է պասիվ արբիտրի դեր, որը լիովին կառավարելու է դատական քննության ընթացքը:

ՀՀ-ում որոշ դատավորներ, կախված դատավարական իրավիճակներից, մի դեպքում հանդես են գալիս որպես խորհրդային ակտիվ դատավորներ, ովքեր կարող են միջամտել դատավարության կողմերի իրավասությունների մեջ մտնող հարցերի տնօրինմանը, մեկ այլ դեպքում՝ վերաճում ամերիկյան պասիվ արբիտրների, որոնք հետևում են հիմնականում դատական պրոցեսի կանոնների պահպանմանը: Օրինակ՝ եթե խոսքը վերաբերում է դատակոչված վկաներին դատարանում ապահովելուն, ապա այս դեպքում որոշ դատավորներ հանդես են գալիս որպես ամերիկյան պասիվ արբիտրներ, և իրենց պարտականությունը դելեգացնում են մեղադրողին՝

Քրեական դատավարություն

անտեսելով ոչ միայն մեղադրողի նման դատավարական պարտականության բացակայությունը, այլև այն պարզ ճշմարտությունը, որ մեղադրողը, դատարանի վարությամբ գտնվող գործերով, բերման ենթարկելու մասին որոշում կայացնելու իրավասություն չունի:

Մեկ այլ օրինակ՝ դատարանում նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման անհրաժեշտության դեպքում առանձին դատավորներ ցուցմունքները հրապարակելու պարտականությունը դնում են մեղադրողների վրա՝ անտեսելով այն հանգամանքը, որ նախաքննական ցուցմունքների հրապարակումը ոչ թե պարզ տեխնիկական գործընթաց է, այլ ապացույցների հետազոտման դատավարական ձև, իսկ բողոքին հայտնի է, որ դատարանին նախապես ներկայացված ապացույցների հետազոտման (հրապարակման) պարտականությունը կրում է վարույթն իրականացնող մարմինը, տվյալ դեպքում՝ դատարանը⁶:

Մյուս կողմից՝ այն դեպքերում, երբ հարցը վերաբերում է մեղադրանքին, ապա դատավորները փորձում են վերաճել գերակտիվ դատավորների և ամեն կերպ ներագրել մեղադրանքի կամ մեղադրանքի պաշտպանության ծավալների վրա՝ անտեսելով, որ մեղադրանքն, ըստ էության, քրեական հայց է, որը ներկայացվում է դատախազի կողմից, և դատախազն է տնօրինում մեղադրանքի և դրա պաշտպանության ծավալները: Ասվածի վառ օրինակը ՀՀ քր. դատ. օր-ի 309.1-րդ հոդվածի 5-րդ մասն էր, որով դատարանին հնարավորություն էր տրվում մեղադրական եզրակացության վերահաստատման խողովակով ներագրել մեղադրանքի խտացման վրա⁷: ՀՀ սահմանադրական դատարանը ՀՀ քր. դատ. օր-ի 309.1-րդ հոդվածի 5-րդ մասը ճանաչեց ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող, քանի որ այս դեպքում դատարանները, կարծեք, իրականացնում են մեղադրանքի գործառույթ:

ՀՀ-ում պետք է արմատավորվի այն գաղափարախոսությունը, որ մեղադրանքի և մեղադրանքի պաշտպանության հարցում դատարանն ունի խիստ սահմանափակ դերակատարություն: Մեղադրանքի և դրա պաշտպանության ծավալների վերաբերյալ մեղադրողի դիրքորոշումը պետախիշտանական ակտ է,

որը պարտադիր է դատավարության սուբյեկտների համար: Օրինակ՝ մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում դատարանը պարտավոր է կայացնել արդարացման դատավճիռ:

Ասվածի խորապատկերում պետք է դիտարկվի նաև արագացված կարգի դեմ դատախազի բացարձակ վետոյի իրավունքը: Եթե դատախազն առարկում է արագացված կարգի կիրառմանը, դա նշանակում է, որ դատախազը տվյալ գործով նախընտրում է ամբողջ ծավալով իրականացնել մեղադրանքի պաշտպանության գործառույթը և այդ դեպքում դատարանը չի կարող մեղադրանքի պաշտպանության գործառույթի ծավալների վրա որևէ ներազդեցություն ունենալ⁸: Մրցակցային դատավարության պայմաններում կողմերն են տնօրինում իրենց դատավարական լիազորությունների ծավալը, և դատարանը չի կարող միջամտել նշված գործընթացին:

Եթե դատարանին օրենքով հնարավորություն տրվի դատախազի կամքին հակառակ գործի լուծումն իրականացնել արագացված կարգով, ապա նման կարգավորումը կհակասի ՀՀ Սահմանադրության 103-րդ հոդվածով նախատեսված դատախազի՝ մեղադրանքի պաշտպանության սահմանադրական գործառույթին: Մեր կողմից հետազոտված եվրոպական մի շարք երկրների քրեական դատավարության օրենսդրությամբ պարզեցված վարույթների որոշման հարցում դատախազն ունի նախաձեռնողական և վճռորոշ դերակատարություն:

Այսպիսով կարելի է եզրակացնել.

1. Դատախազը ոչ թե պետք է պատճառաբանի ընդհանուր կարգի կիրառումը (արագացված կարգի դեմ առարկելը), այլ արագացված կարգի՝ որպես ընդհանուր կարգից տարբերակված դատավարական ձևի կիրառումը, իսկ օրենսդրությամբ անհրաժեշտ է սահմանել հիմքերի ոչ սպառիչ ցանկը, որոնց առկայության դեպքում դատախազը կարող է կողմ լինել արագացված կարգի կիրառմանը:

2. Դատախազի՝ արագացված կարգի կիրառման դեմ առարկելու նորմը չի հակասում դատավորի անկախության սկզբունքին:

1. Ներկայումս ՀՀ սահմանադրական դատարանում քննարկվում է նշված հարցի սահմանադրականությունը:

2. **Կանդաթյան Ա. Փոքրյան Տ.** Արագացված դատական քննությունը ՀՀ քրեական դատավարությունում. Երևան, 2008, www.g Hambaryan.com:

3. **Сердюков С.В.** Ускоренное судебное разбирательство: необходимость, реальность, перспектива. Вопросы теории и практики. М., Изд. ЮрКнига, 2006, с. 25.

4. **Рыбалов К.А.** Особый порядок судебного разбирательства в Российской Федерации и проблемы его реализации. М., Изд. ЮрЛитинформ, 2004, с. 73.

5. Այս իմաստով, ընդունելի չէ օրենսդրի և որչա իրավաբանների այն մտնեցումը, որ արագացված կարգը մեղադրալի իրավունքն է, քանի որ տարբերակված դատավարական ձևը չպետք է նույնացվի դրա տարր համարվող խրախուսական դրույթների հետ, տվյալ դեպքում մեղմ պատիժ ստանալու իրավունքը:

6. Իրավակիրառ պրակտիկայում առանձին դատավորներ նշում են՝ քանի որ այդ ապացույցը ներկայացրել է մեղադրանքի կողմը, ապա մեղադրողն էլ պարտավոր է այն հրապարակել: Եթե դատախազը հրապարակում է նախաքննության ընթացքում հավաքված ապացույցը, ապա այն դիտվում է որպես մեղադրողի կողմից ապացույցից հրաժարում: Նման դեպքում ամենավտն են մի շարք հանգամանքներ. 1. Մեղադրողը նախաքննության ընթացքում հավաքված ապացույցները դատարանին ներկայացնելու պարտականությունը կատարում է մեղադրական եզրակացությամբ գործը դատարան ուղարկելու եղանակով: Իրավիճակն այլ է, երբ մեղադրողը դատարանում ներկայացնում է նոր ապացույցներ, ապա այդ դեպքում մեղադրողն անձամբ պետք է հրապարակի նոր ներկայացված ապացույցը: 2. Եթե նախաքննական ցուցմունքները հրապարակելու պարտականությունը դրվում է մեղադրողի վրա այն պատճառաբանությամբ, որ դրանք մեղադրողի ներկայացրած ապացույցներն են, ապա արդյոք մեղադրողը պետք է հրապարակի նաև այն նախաքննական ցուցմունքները, որոնց հրապարակման միջնորդությունը ներկայացվում է պաշտպանի կողմից: Գործնականում նման իրավիճակներում մեղադրողի՝ նախապես դատարան ներկայացրած ցուցմունքը հրապարակելու պարտականությունը դրվում է պաշտպանության կողմի վրա: Նման պրակտիկայով ինքնին կասկածի տակ է դրվում առանձին դատավորների՝ նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման պարտականությունը մեղադրողի վրա դնելու չափանիշի միասնականությունը, քանի որ պաշտպանը փաստորեն հրապարակում է մեղադրողի ներկայացրած ապացույցը:

7. **Կանդաթյան Ա.** Դատարանում մեղադրանքը փոխելը և մեղադրանքից հրաժարվելը: Երևան, «Օրենք և իրականություն» հրատ., 2009: www.g Hambaryan.com:

8. Օրենսդրությամբ դատարանին հնարավորություն է տրված, անկախ մեղադրողի՝ արագացված կարգ կիրառելու դիրքորոշման, մերժել արագացված կարգ կիրառելու ամբաստանյալի միջնորդությունը, այսինքն՝ գործը քննել ընդհանուր կարգով, եթե առկա են օրենքով նախատեսված հիմքեր:

Artak AVANESYAN
*Post-graduate student of the Russian-Armenian
 (Slavonic) State University*

GLOBALIZATION

Picture Credit: International Association
 of Judges

Introduction

Globalization is a story as old as Marco Polos voyages. While globalization has taken different forms, the phenomenon of globalization has been with us for a long time. Since the Portuguese voyages around Africa on the way to India and Spanish claims in the Americas, globalization has always been tied to the search for trading opportunities. The link became clearer, perhaps permanent, in the 1500s and 1600s when corporations (like the Dutch West Indian Company and the British East Indian Company) were chartered to develop trade and even to impose and administer law in foreign societies. The Trans-Atlantic slave trade is surely the most extreme expression of the "free trade" ideology that goes hand in hand with globalization. By the 1800s most of the world was conquered or under the protection of European empires, each of which constituted a huge trade network. In the early 1900s, the world

economy was by many measures more "globalized" than at any time until just a few years ago.

However globalization refers to the worldwide phenomenon of technological, economic, political and cultural exchanges, brought about by modern communication, transportation and legal infrastructure as well as the political choice to consciously open cross-border links in international trade and finance. The International Monetary Fund defines globalization as "the growing economic interdependence of countries worldwide through increasing volume and variety of cross-border transactions in goods and services, free international capital flows, and more rapid and widespread diffusion of technology".

Globalization of economy

The economic aspects stressed in globalization are trade, investment and migration. Economic globalization has increased the volume of global litigation, the degree of deference to foreign courts, judicial dialogue, and detailed treatments of foreign materials. The interdependence of the traditional nation-states is increasing, and has produced the evolution of an anti-globalization movement that opposes the globalization of law. The issues surrounding the viability of the nation-state and its sovereignty are intricately tied to the goals of the anti-globalization movement

Globalization of trade

The globalization of trade entails that human beings have greater access to a plethora of goods and services. From German cars, to Colombian coffee, from Chinese clothing, to Egyptian cotton, from American music to Indian software, human beings may be able to purchase a wide range of goods and services. Free migration allows individuals to find employment in countries where there are labor shortages.

Globalization of politic

The political aspects of globalization are evidenced when governments create international

rules and institutions to deal with issues such as trade, human rights, and the environment. Among the new institutions and rules that have come to fruition as a result of globalization are the World Trade Organization, the Euro currency, the North American Free Trade Agreement, etc. Social activist and non-profit organizations are also becoming more global. These include Amnesty International and Greenpeace, etc.

Globalization of culture

Cultural globalities also grow through globalization as new ideas and fashions through trade, travel and media move around the globe at lightning speed. Global brands such as Coca-Cola, Pepsi & Sony serve as common reference to consumers all over the World. An individual in China enjoys the same soft drink as an individual in Puerto Rico at opposite ends of the globe. In 1850 it took nearly a year to sail around the World. Now you can fly around the world in a day, send an email anywhere almost instantly, or be part of the 1.5 billion viewers watching the final match of the World Cup. Transportation costs have come down as result of technological advances that make foreign markets more accessible to trade.

Globalization of law

Globalization of law is a recent trend in the development of law and legal systems throughout the world. Although economic inter-connectedness among nation-states has arguably existed for a long time (even if not in its present form), the globalization of legal systems is a relatively new phenomenon. It is important to note the difference between the internationalization of law, which has been around for quite some time, and the globalization of law. The prevalence of non-state actors, as well as inter-governmental legal institutions has decreased the sovereignty of nation-states more significantly than the use of international law. International law is based on the sovereignty of nation-states, whereas the trend of globalization of law is to some degree eroding that sovereignty by reducing the power of the nation-states to control the development of the law. Almost all legal analysts acknowledge that there has been some globalization of the law. They differ with respect to their characterization of that development, and the normative conclusions that they draw from it. The central debate, therefore, focuses on the extent to which the interplay of private and public forces is harmonizing legal thinking and legal behavior.

The globalization of law is based on the globalization of business and trade. The increase in the volume of international law, the use of comparative analysis, the creation of inter-governmental legal institutions, and the development of private international law, are unprecedented in modern history. The emergence of these factors may be attributed to the growing interdependence of the states in the economic, political, and social spheres. However, most scholars attribute it to the globalization of economic relations. For example, international trade demands more uniform and market-friendly laws. The convergence of laws is easier in the commercial area, because private actors are driving this convergence for the economic benefit of their countries, a good example of it being the establishment of the international sale of goods law. Moreover, yielding some power over commercial law by negotiating compromises that further economic welfare is to some extent acceptable to the majority of countries, presumably because commercial law, unlike, for example, constitutional law, requires countries to surrender their sovereignty to a smaller extent.

Conclusion

We have been looking at the globalization of law along a number of vectors. The global distrust of hierarchical authority and concentrated public and private power generates growth in administrative law, constitutional, and other rights law, and in legal regulation of economic enterprise. The global desire to protect the individual generates growth in personal injury, consumer protection, environmental law, and even family law. The globalization of markets and business enterprise generates the growth of a worldwide law of business transactions. The global multiplication of exterior business relationships and the growth of arms-length regulatory styles fuel a growing demand for lawyers and their involvement in more and more social, economic, and political relationships. Thus in light of all the above, it may be inferred that there is an increasing need for a global mechanism of legal education, law enforcement and also harmonization of most of the transnational laws. Having stressed on the need for globalization, we need to adopt our domestic structure to be able to keep pace with the movement of globalization both in terms of legislation and in terms of legal education and practice.

Левик САРГСЯН

МЕТОД МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Компьютерные преступления приобрели в странах с развитой телекоммуникационной инфраструктурой настолько широкое распространение, что для борьбы с ними в уголовное законодательство были введены специальные составы преступлений. Однако во всех странах мира отмечается лавинообразный рост компьютерной преступности.

Компьютерные преступления можно условно подразделять на два большие категории-преступления, связанные с вмешательством в работу компьютеров, и преступления, использующие компьютеры как необходимые технические средства¹.

Преступления, связанные с вмешательством в работу компьютеров подразделяются следующим образом:

- * несанкционированный доступ к информации, хранящейся в компьютере;
- * ввод в программное обеспечение “логических бомб”, которые срабатывают при выполнении определенных условий и частично или полностью выводят из строя компьютерную систему;
- * разработка и распространение компьютерных вирусов;
- * преступная небрежность в разработке, изготовлении и эксплуатации программно-вычислительных комплексов, приводящая к тяжким последствиям;
- * подделка компьютерной информации;
- * хищение компьютерной информации.

Использование компьютеров в качестве необходимых технических средств для достижения преступных целей включает в себя следующие преступления:

- * хищение денежных средств;
- * сокрытие налогов;
- * хранение какой-либо информации;
- * применение в качестве типографского станка;
- * неправомерный доступ в базы данных;
- * копирование информации и т.д.

Применение математических методов в праве представляет собой актуальную задачу, дополняет использование традиционных юридических методик математическими методами, обогащает известные приемы доказательства и аргументации новыми средствами современной прикладной математики. Сказанное выше, полностью опровергает убежденность некоторых представителей точных и инженерных наук в том, что математические методы неприменимы в праве в силу того, что процессы взаимодействий в общественной среде невозможно описать с присущей физическим явлениям точностью. Считаю, что в среде права применимы следующие математические методы: аналитические, математического и физического моделирования, арифметические, алгебраические, комбинаторные, геометрические, логические, оптимизационные, вероятностные, статисти-

ԱՊՐԻԼ 2011 4 (141)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Ինֆորմացիոնային
Բաժանմունք

57

ческие, теории игр, теории массового обслуживания, сетевого планирования и логические.

Рассмотрим пример математического моделирования компьютерных преступлений.

Допустим, имеется общество численностью P_0 , потенциально подверженная угрозе компьютерной безопасности. Допустим также, что в момент времени $t=0$ угроза безопасности активизируется в результате чего она начинает распространяться среди общества. Обозначим через P численность общества, подверженную угрозе безопасности и зависящую от времени t . Составим уравнение баланса членов общества, подверженных угрозе компьютерной безопасности:

$$-m \frac{dp}{dt} = P_0 - P \quad (1)$$

где m - коэффициент, учитывающий численность общества, еще не подверженной угрозе безопасности и количество действующих компьютерных преступников.

Начальные условия задачи запишутся в виде:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{при } t=0; \\ \text{при } t \rightarrow \infty; \end{array} \right. \quad P_{t=0} = 0 \quad P_{t \rightarrow \infty} = P_0 \quad (2)$$

Для решения дифференциального уравнения (1) совместно с начальными условиями (2) воспользуемся методом разделения переменных:

$$\frac{dp}{P_0 - P} = -\frac{1}{m} dt \quad (3)$$

Интегрируя обе части последнего уравнения, получим:

$$\int \frac{dp}{P_0 - P} = -\int \frac{1}{m} dt$$

$$\text{или} \quad \ln(P_0 - P) = -\frac{1}{m}t + C \quad (4)$$

где C - постоянная интегрирования
Из уравнения (4) имеем:

$$P_0 - P = \exp\left(-\frac{1}{m}t + C\right),$$

откуда

$$P = P_0 - \exp\left(-\frac{1}{m}t + C\right)$$

или

$$P = P_0 - \exp\left(-\frac{1}{m}t\right) \cdot \exp C \quad (5)$$

Учитывая, что $\exp C = C_0$, получим

$$P = P_0 - C_0 \exp\left(-\frac{t}{m}\right) \quad (6)$$

$$P = P_0 - \frac{C_0}{\exp\left(\frac{t}{m}\right)}$$

Подставим в последнее уравнение начальное условие при $t=0$; $P_{t=0}=0$
Тогда получим:

$$C_0 = P_0$$

Окончательно будем иметь:

$$P = P_0 - \frac{P_0}{\exp\left(\frac{t}{m}\right)} = P_0 \left(1 - \frac{1}{\exp\left(\frac{t}{m}\right)}\right) \quad (7)$$

Рассмотрим применение полученной математической модели на конкретном числовом примере.

Пусть численность общества, еще не подверженная угрозе безопасности, составляет 50 000 человека, а количество действующих компьютерных преступников равно 50 человек.

При этих исходных данных коэффициент $m=0,885$ согласно проведенным экспериментам. Численность общества, потенциально подверженная угрозе безопасности равна 1000 человек.

Результаты расчетов для восьми лет сведены в таблицу 1.

Время, t год	1	2	3	4	5	6	7	8
$P=f(t)$, человек	677,0	896,0	966,3	989,0	996,0	998,0	999,6	999,9

Построим график зависимости численности общества, подверженную угрозе безопасности P от времени t (рис. 1)

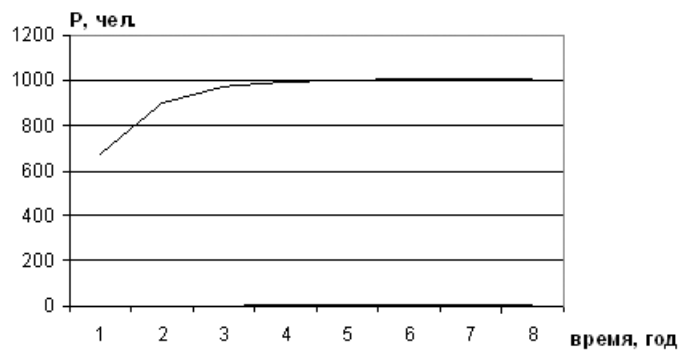

Рис. 1 График зависимости $P=f(t)$

Как видно из графика, примерно через 8 лет после начала наблюдения численность общества, подверженная угрозе безопасности, будет примерно равна численности общества, потенциально подверженной этой угрозе.

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄ ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԱՂԱԶՄՈՒՄԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱՍԱԾԸ (ԱՅՍՈՒՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2011 թվականի մարտի 4-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննելով «ԷՂ-Էս-Բի-Սի Բանկ Հայաստան» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Բանկ) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վարչական դատարանի 14.06.2010 թվականի վճռի դեմ՝ ըստ Բանկի հայցի ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության՝ ի դեմս ՀՀ ֆինանսների նախարարության և ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի (այսուհետ՝ Կոմիտե)՝ գերավճարը ՀՀ պետական բյուջեից վերադարձնելուն ուղղված բարենպաստ վարչական ակտ ընդունելուն պարտավորեցնելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Բանկը պահանջել է պարտավորեցնել Հայաստանի Հանրապետությանը կայացնելու 1997-2006 թվականներին Բանկի կողմից ԱԱՀ-ի գծով 61.532.760 ՀՀ դրամ ավել վճարված գումարը (գերավճարը) ՀՀ պետական բյուջեից Բանկին վերադարձնելու վերաբերյալ բարենպաստ վարչական ակտ:

ՀՀ վարչական դատարանի 14.06.2010 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Բանկը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Կոմիտեն:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

1) Դատարանը խախտել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Հայցապահանջի հիմքում դրված այն հանգամանքը, ըստ որի՝ ՀՀ վարչական դատարանի 03.12.2008 թվականի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով արդեն իսկ հաստատված է համարվել այն փաստը, որ 2006 թվականի հարկային արտոնությունները դադարելու օրվա դրությամբ առկա էր ԱԱՀ-ի գծով 61.532.760 ՀՀ դրամ ավել վճարված գումար (գերավճար) և որ նշված հանգամանքը կրկին ապացուցման կարիք չունի, Դատարանն անհիմն է համարել: Դա պատճառաբանել է նրանով, որ այդ վճռի պատճառաբանական մասի «Դատաքննությանը պարզված հանգամանքները» բաժնում շարադրված փաստերը «վճռով հաստատված փաստեր» չեն, քանի դեռ դրանք բառացիորեն անվանված չեն որպես հաստատված փաստեր, այլ համարվում են միայն որպես դատաքննությանը պարզված փաստեր, մինչդեռ Դատարանի նման դիրքորոշումն անտրամաբանական է, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի իմաստից հետևում է, որ դատարանի կողմից պարզված գործի հանգամանքները նշվում են վճռի պատճառաբանական մասում, այսինքն՝ այն, ինչը դատարանը համարում է հաստատված, շարադրվում է դատական ակտերի, այսպես կոչված, «պարզեց» մասում:

2) Դատարանը չի կիրառել «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 13-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 7-րդ մասը, 71-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ պարբերությունը, 72-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 78-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ պարբերությունը, 94-րդ հոդվածի 2-րդ, 6-րդ և 8-րդ մասերը, որոնք պետք է կիրառել, կիրառել է «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը, որոնք չպետք է կիրառել:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Դատարանը կիրառել է «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և

գտել, որ «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածը կարող է գործել միայն հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտերի միջև հակասության դեպքում, մինչդեռ նշված դրույթների միջև առկա է մասնակի հակասություն և քանի որ տվյալ դեպքում բողոք բերած անձի համար առավել նախընտրելի են «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դրույթները, ապա «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 7-րդ մասի պահանջների համաձայն՝ դրանք պետք է գերակայեն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջների նկատմամբ: Հետևաբար, ՀՀ կառավարության 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշման դրույթները պետք է գերակայեն «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի և «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների նկատմամբ:

Դատարանը նշել է նաև, որ «ավելացված արժեքի հարկի արտոնություններ տրամադրող ՀՀ կառավարության որոշմամբ սահմանված արտոնությունները դադարել են գործել «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի ուժի մեջ մտնելու պահից՝ 1997 թվականի մայիսի 30-ից, անկախ նշված որոշման ուժը կորցրած ճանաչելու վերաբերյալ 2008 թվականին ընդունված որոշումից», մինչդեռ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 72-րդ հոդվածից բխում է, որ իրավական ակտն ուժը կորցրած է ճանաչվում իրավաստեղծ մարմնի հաստիք որոշմամբ, որը ՀՀ կառավարության 25.04.2008 թվականի թիվ 397-Ն որոշումն է, որով ուժը կորցրած է ճանաչվել ՀՀ կառավարության 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշումը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Դատարանի 14.06.2010 թվականի վճիռը և այն փոփոխել՝ հայցը բավարարել կամ բեկանել Դատարանի 14.06.2010 թվականի վճիռը և գործն ուղարկել համապատասխան ստորադաս դատարան՝ նոր քննության:

2.1. Վճարել բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

ՀՀ վարչական դատարանի վճռի դատաքննությամբ պարզված մասում նշված հանգամանքների շարքում նշված արտահայտությունը, որ Բանկի՝ ԱԱՀ-ի գծով հարկային արտոնությունները դադարելու օրվա դրությամբ Բանկի մոտ առկա էր ԱԱՀ-ի գծով 61.532.760 ՀՀ դրամ ավել վճարված գումար (գերավճար), շարադրված է որոշ այլ հանգամանքների շարքում, որոնք վարչական մարմնի պաշտոնատար անձանց հետ գրագրության որոշ մասնավոր հատվածներ են, հայցվորի առարկություններից քաղվածքներ և վիճարկվող հարցի իրավական գնահատականի համար էական նշանակություն չունեն, հետևաբար, դրանք վճռով հաստատված փաստեր չեն և այդ պատճառով էլ տեղ չեն գտել վճռով հաստատված փաստերի շարքում:

3. Վճարել բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճարել բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Ըստ Բանկի հայցի ընդդեմ ՀՀ ֆինանսների նախարարության, Կոմիտեի՝ անհիմն կերպով օրենսդրությամբ սահմանվածից ավել գանձված ԱԱՀ-ի գումարները 61.532.760 ՀՀ դրամի չափով ՀՀ պետական բյուջեից հետ ստանալու Բանկի իրավունքը ճանաչելու պահանջի մասին, ՀՀ վարչական դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած 03.12.2008 թվականի թիվ ՎԳ- 0741/05/08 վճռով հաստատվել են հետևյալ փաստերը՝

• ՀՀ կառավարության 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշման 1-ին կետի «գ» ենթակետի համաձայն՝ Բանկի իրավանախորդ հանդիսացող «Միդլենդ Արմենիա Բանկ» ՓԲԸ-ն 10 տարի ժամկետով ազատվել է ԱԱՀ վճարումից:

• 1997 թվականից սկսած՝ մաքսային մարմինների պահանջով ընկերությունն սկսել է վճարել ավելացված արժեքի հարկ Բանկի կողմից ներմուծվող ապրանքների համար:

• 2006 թվականին՝ Բանկի ԱԱՀ գծով հարկային արտոնությունները դադարելու օրվա դրությամբ, Բանկի մոտ առկա էր ԱԱՀ-ի գծով 61.532.760 ՀՀ դրամ ավել վճարված գումար /գերավճար/:

• 1997-2006 թվականներն ընկած ժամանակամիջոցում Բանկից մաքսային մարմինների կողմից գանձված մոտ 61.532.750 ՀՀ դրամ ԱԱՀ-ի գումարն ընկերության կողմից չի օգտագործվել, ինչը դատարանը համարեց հաստատված ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 4-րդ մասի ուժով՝ նկատի ունենալով նշված փաստը պատասխանողների կողմից չվիճարկելու և հակառակը հիմնավորող ապացույցներ չներկայացնելու հանգամանքը (գ.թ. 9-17):

2) ՀՀ կառավարության՝ «Միդլենդ-Արմենիա բանկ» բաժնետիրական ընկերությանը հարկային արտոնություններ տալու մասին 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշումն ուժի մեջ է մտել 15.01.1996 թվականին և ուժը կորցրել է 25.04.2008 թվականին թիվ 397-Ն որոշմամբ:

4. Վճարել դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Դատական պրակտիկա

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքերի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ 1) վճռաբեկ բողոքն առաջին հիմքով հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը ապացույցների հետազոտման և գնահատման միջոցով պարզում է գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը, անմիջականորեն գնահատելով գործում եղած բոլոր ապացույցները, որոշում է փաստի հաստատված լինելու հարցը՝ բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նախկինում քննված քաղաքացիական կամ վարչական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված փաստերը միևնույն կողմերի մասնակցությամբ սույն օրենսգրքով նախատեսված որևէ գործ քննելիս վերստին ապացուցման կարիք չունեն:

Վերը նշված հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ դատարանը գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը պարզում է ապացույցների հետազոտման և գնահատման միջոցով: Գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստի հաստատված լինելու հարցը դատարանը պարզում է գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ: Ընդ որում, միևնույն կողմերի մասնակցությամբ նախկինում քննված քաղաքացիական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված փաստերն ապացուցման կարիք չունեն (տես Գոնարա Սարգսյանն ընդդեմ Երևանի Կենտրոն թաղապետարանի, Հակոբ Կարապետյանի, երրորդ անձինք Իգարել Փարսադանյանի, Բրաբրոն Շահինյանի՝ Երևանի Սպանդարյանի շրջխորհրդի գործվումի 13.10.1994 թվականի թիվ 37/38 որոշումը մասնակի անվավեր ճանաչելու և բնակարանի ամբողջ տարածքի նկատմամբ նոր որոշում կայացնելուն պարտավորեցնելու պահանջների մասին գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 16.10.2009 թվականի թիվ ՎԴ/4166/05/08 որոշումը):

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող և միջանկյալ դատական ակտերին ներկայացվող պահանջների, դրանք կայացնելու կարգի, դրանց կառուցվածքի և բովանդակության, գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի հրապարակման, այն մասնակիցներին ուղարկելու, դատական ակտում առկա վրիպակների, գրասխալների և թվաբանական սխալների ուղղման, լրացուցիչ վճռի կայացման, վճռի պարզաբանման նկատմամբ տարածվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան մոդերը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ վճռի նկարագրական մասը պետք է պարունակի հայցադիմումի, դրա պատասխանի, գործին մասնակցող անձանց դիմումների և միջնորդությունների համառոտ շարադրանքը: Վճռի պատճառաբանական մասում պետք է նշվեն դատարանի կողմից պարզված գործի հանգամանքները, ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները, այս կամ այն ապացույցները մերժելու փաստարկները, ինչպես նաև օրենքները, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճիռ կայացնելիս:

Վերոգրյալ հոդվածից հետևում է, որ վճռի պատճառաբանական մասում, ի թիվս այլ պայմանների, պետք է նշվեն համապատասխան ապացույցների հետազոտման և գնահատման արդյունքում դատարանի կողմից պարզված, այսինքն՝ հաստատված գործի հանգամանքները, փաստերը:

Սույն գործում առկա ՀՀ վարչական դատարանի 03.12.2008 թվականի վճռի՝ «Դատաքննությամբ պարզված հանգամանքները» բաժնում նշվել է, որ 2006 թվականին՝ Բանկի ԱԱՀ գծով հարկային արտոնությունները դադարելու օրվա դրությամբ, Բանկի մոտ առկա էր ԱԱՀ-ի գծով 61.532.760 ՀՀ դրամ ավել վճարված գումար /գերավճար/: 1997-2006 թվականներն ընկած ժամանակամիջոցում Բանկից մաքսային մարմինների կողմից գանձված մոտ 61.532.750 ՀՀ դրամ ԱԱՀ-ի գումարն ընկերության կողմից չի օգտագործվել, ինչը դատարանը հաստատված համարեց ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 4-րդ մասի ուժով՝ նկատի ունենալով նշված փաստը պատասխանողների կողմից չլիճարկելու և հակառակը հիմնավորող ապացույցներ չներկայացնելու հանգամանքը:

Դատարանը հայցը մերժել է՝ պատճառաբանելով, որ ՀՀ վարչական դատարանի 03.12.2008 թվականի վճռով հայցադիմումում վկայակոչված հանգամանքները նշվել են միայն որպես դա-

տաքննությանը պարզված, այլ ոչ թե հաստատված հանգամանքներ, ուստի դրանք չեն կարող դիտվել որպես ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի հիմքով վերստին ապացուցման կարիք չունեցող փաստեր:

Մինչդեռ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հայցադիմումում վկայակոչված հանգամանքները շարադրվում են ոչ թե վճռի պատճառաբանական, այլ նկարագրական մասում: ՀՀ վարչական դատարանի 03.12.2008 թվականի վճռի՝ «Գատաքննությանը պարզված հանգամանքները» մասում տեղ են գտել համապատասխան ապացույցների հետազոտման և գնահատման արդյունքում դատարանի կողմից պարզված, այսինքն՝ հաստատված գործի հանգամանքները, փաստերը, որն ըստ էության համարվում է վճռի պատճառաբանական մասը: Այսինքն՝ «դատարանի կողմից պարզված հանգամանքներ» և «դատարանի կողմից հաստատված հանգամանքներ» հասկացություններն ընդհանուր առմամբ նույնն են: Հետևաբար ՀՀ վարչական դատարանի 03.12.2008 թվականի վճռի՝ «Գատաքննությանը պարզված հանգամանքները» մասում նշված այն փաստը, որ Բանկի ԱԱՀ գծով հարկային արտոնությունները դադարելու օրվա դրությամբ Բանկի մոտ առկա էր ԱԱՀ-ի գծով 61.532.760 ՀՀ դրամ ավել վճարված գումար /գերավճար/, պետք է համարել որպես նույն վճռով հաստատված փաստ:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ Գատաքննությանը չի իրականացրել գործում եղած բոլոր ապացույցների, մասնավորապես՝ ՀՀ վարչական դատարանի 03.12.2008 թվականի վճռի, դրանով հաստատված հանգամանքների օբյեկտիվ հետազոտություն, ինչի արդյունքում անտեսվել են այդ վճռով հաստատված սույն գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները:

2) վճռաբեկ բողոքը երկրորդ հիմքով հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ բողոքի հիմքում բարձրացված իրավական հարցին պատասխանելու համար վճռաբեկ բողոքի շրջանակներում պետք է քննարկման առարկա դարձվեն հետևյալ հարցադրումները.

1. Արդյո՞ք ՀՀ կառավարության որոշումը կարող է կիրառվել և ունենալ գերակայություն օրենքի նկատմամբ, եթե այն առավել բարենպաստ պայմաններ է սահմանում անձի համար:

2. Արդյո՞ք սույն գործով առկա է հակասություն ՀՀ կառավարության 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշման և 30.05.1997 թվականից գործող «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի միջև:

1. «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ օրենքները պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը: Այլ իրավական ակտերը պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը և օրենքներին:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության իրավական ակտերը գործում են ՀՀ Սահմանադրության և նույն օրենքով սահմանված՝ առավել բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող ակտերի գերակայության սկզբունքի հիման վրա:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ իրավական ակտերի միջև հակասությունների դեպքում գործում են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության և սույն օրենքով նախատեսված ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտերը, բացառությամբ նույն հոդվածի յոթերորդ մասով նախատեսված դեպքերի:

Վերոնշյալ հոդվածներից հետևում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքի գերակայության սկզբունքը երաշխավորվում է, իսկ այն դրսևորվում է ՀՀ Սահմանադրությունից հետո օրենքների բարձրագույն իրավաբանական ուժով և մյուս իրավական ակտերի նկատմամբ գերակայությամբ: Ընդ որում, հակասությունների լուծման հիմքը նույնպես օրենքի գերակայության սկզբունքն է:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անձի համար նախընտրելի իրավական ակտի կիրառման կանոնը սահմանված է «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 7-րդ մասով, որի համաձայն՝ հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտերի կամ նույն իրավական ակտի տարբեր մասերի միջև հակասության դեպքում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց հետ հարաբերություններում պետք է կիրառեն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար նախընտրելի նորմատիվ իրավական ակտը կամ դրա մասը:

Նշված հոդվածից հետևում է, որ 1. անձի համար նախընտրելի իրավական ակտի կիրառման

Դատական պրակտիկա

կանոնը վերաբերում է հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտերին կամ դրա տարբեր մասերին, 2. այդ կանոնը վերաբերում է նորմատիվ իրավական ակտերի միջև հակասությունների լուծմանը: Հետևաբար այն սույն գործով կիրառելի չէ, քանի որ տվյալ դեպքը վերաբերում է տարբեր իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտերին:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածում նախատեսված՝ հարկ վճարողի օգտին հարկային օրենսդրությամբ սահմանված դրույթները կիրառելու կանոնը նույնպես պետք է գործի օրենքի գերակայության սկզբունքի հիման վրա, հետևաբար ՀՀ կառավարության որոշումը չի կարող գերակայություն ունենալ օրենքի նկատմամբ, թեկուզև այդ ակտով անձի համար առավել բարենպաստ պայմաններ են սահմանված:

Ուստի անհիմն է բողոք բերող անձի այն փաստարկը, որ ՀՀ կառավարության 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշման դրույթները պետք է գերակայեն «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների նկատմամբ:

2. Սույն հիմքի շրջանակներում բարձրացված երկրորդ հարցադրմանը պատասխանելու համար Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում քննարկման առարկա դարձնել իրավական ակտերի ստորադասության և ժամանակի մեջ իրավական ակտի գործողության դրույթները և դրանց հարաբերակցությունը:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 78-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իրավական ակտը տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա, այսինքն՝ ունի հետադարձ ուժ միայն նույն օրենքով և այլ օրենքներով, ինչպես նաև տվյալ իրավական ակտով նախատեսված դեպքերում:

Օրենքի վերոնշյալ նորմը սահմանում է ժամանակի մեջ իրավական ակտի գործողության ընդհանուր կանոնը, որի համաձայն՝ իրավական ակտը տարածվում է ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած հարաբերությունների վրա: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ուժը կորցրած իրավական ակտի գործողությունը տարածվում է մինչև դրա ուժը կորցնելու օրը ծագած հարաբերությունների վրա, եթե սույն օրենքով կամ ակտն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին իրավական ակտով այլ բան նախատեսված չէ:

01.07.1993-01.07.1997 թվականները գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ առանձին վճարողների կամ վճարողների խմբի համար Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի ֆինանսավարկային, բյուջետային և տնտեսական հարցերի մշտական հանձնաժողովի համաձայնությամբ կարող է սահմանել ավելացված արժեքի հարկի հաստատագրված վճարումներ, դրույքաչափեր ու չափեր, հաշվարկման ու վճարման կարգ և արտոնություններ:

Վերոնշյալ օրենքի գործողության ժամանակ ընդունված՝ ՀՀ կառավարության՝ «Միդլենդ-Արմենիա բանկ» բաժնետիրական ընկերությանը հարկային արտոնություններ տալու մասին 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշման 1-ին կետի «գ» ենթակետի համաձայն՝ «Միդլենդ-Արմենիա բանկ» բաժնետիրական ընկերությունը նույն որոշումն ուժի մեջ մտնելու պահից ազատվել է ավելացված արժեքի հարկի վճարումից՝ առաջիկա տասը տարում:

Հիմք ընդունելով վերոնշյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Բանկի՝ հարկային արտոնություններ սահմանելու վերաբերյալ հարաբերությունների ծագման՝ 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշման ընդունման պահին ՀՀ կառավարությունը լիազորված էր ընդունելու հարկային արտոնություններ սահմանող որոշում:

30.05.1997 թվականից գործող «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ հարկային արտոնությունները սահմանվում են օրենքով, եթե առանձին հարկատեսակների մասին օրենքներով այլ բան նախատեսված չէ:

01.07.1997 թվականից ուժի մեջ մտած և ներկայումս գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքը որևէ դրույթ չի պարունակում ՀՀ կառավարության կողմից ավելացված արժեքի հարկի արտոնություններ տրամադրելու վերաբերյալ:

Վերը նշված իրավական ակտերից երևում է, որ 30.05.1997 թվականից գործող «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի և 01.07.1997 թվականից ուժի մեջ մտած «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումից հետո ՀՀ կառավարությունն իրավասու չէր իր որոշմամբ սահմանել հարկային արտոնություն: Այսինքն, վերոնշյալ դրույթները կիրառելի են «Հարկերի մասին» և «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքների ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած հարաբերությունների նկատմամբ:

մամբ, քանի որ այդ ակտերով այլ բան սահմանված չէ:

Հիմք ընդունելով վերոնշյալը և սույն գործի փաստերը համադրելով՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ ՀՀ կառավարության՝ «Միդլենդ-Արմենիա բանկ» բաժնետիրական ընկերությանը հարկային արտոնություններ տալու մասին 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշումը ենթակա է կիրառման, և այն չի հակասում «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածին, քանի որ «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածը սույն գործով կիրառելի է դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած՝ հարկային արտոնությունների տրամադրման հարաբերությունների նկատմամբ, իսկ ՀՀ կառավարության 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշումն ընդունվել է այդ պահին գործող օրենսդրության հիման վրա և դրան համապատասխան:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով կիրառելի են ոչ թե իրավական ակտերի միջև հակասությունների վերաբերյալ դրույթները, այլ ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողությունը սահմանող «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 78-րդ հոդվածի նորմերը:

Ինչ վերաբերում է Գատարանի այն պատճառաբանությանը, որ 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշմամբ սահմանված արտոնությունները դադարել են գործել «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի ուժի մեջ մտնելու պահից՝ 30.05.1997 թվականից՝ անկախ նշված որոշման ուժը կորցրած ճանաչելու վերաբերյալ 2008 թվականի որոշումից, ապա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն անհիմն է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ իրավական ակտն ուժը կորցրած է ճանաչվում իրավաստեղծ մարմնի, դրա իրավահաջորդի կամ համապատասխան լիազորություններով օժտված վերադաս մարմնի որոշմամբ, իսկ նույն օրենքի 78-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ուժը կորցրած իրավական ակտի գործողությունը տարածվում է մինչև դրա ուժը կորցնելու օրը ծագած հարաբերությունների վրա, եթե նույն օրենքով կամ ակտն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին իրավական ակտով այլ բան նախատեսված չէ:

Վերոնշյալ նորմից հետևում է, որ անկախ իրավական ակտն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին օրենքով սահմանված հիմքերի առկայությունից, այն այդպիսին համարվում է բացառապես իրավաստեղծ մարմնի, դրա իրավահաջորդի կամ համապատասխան լիազորություններով օժտված վերադաս մարմնի որոշմամբ, իսկ մինչև ուժը կորցրած ճանաչելու օրը ծագած հարաբերությունների վրա տարածվում են տվյալ ակտի նորմերը, եթե նույն օրենքով կամ ակտն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին իրավական ակտով այլ բան նախատեսված չէ:

Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ 01.07.1993-01.07.1997 թվականները գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածը տարածվում է ՀՀ կառավարության 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշման վրա, որը գործում է մինչև ՀՀ կառավարության 25.04.2008 թվականի թիվ 397-Ն որոշումն ուժի մեջ մտնելը:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով կիրառելի է ՀՀ կառավարության 15.01.1996 թվականի թիվ 8 որոշումը, իսկ դրա 1-ին կետի «գ» ենթակետով նախատեսված արտոնությունը գործում է դրանով սահմանված տասը տարի ժամկետով:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ «Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2010 թվականի հոկտեմբերի 28-ի թիվ ՀՕ-135-Ն օրենքի 21-րդ հոդվածի 4-րդ մասի, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ և 118.3-րդ հոդվածների, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Գատարանի վճիռը բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-2412-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վարչական դատարանի 14.06.2010 թվականի վճիռը և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:
2. Պետական տուրքի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԻՆՍԿԱՆ ԴԱՍԼՍԵ
(ԱՅՍՈՒՂԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2011 թվականի փետրվարի 24-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննելով Լիա Արտյոմի Ավետիսյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 2010 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Լ.Ավետիսյանի պաշտպան Ա.Գրիգորյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. Քրեական գործը հարուցվել է 2008 թվականի դեկտեմբերի 19-ին:

2009 թվականի հունիսի 18-ին Լիա Արտյոմի Ավետիսյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով: Նույն օրը կայացված մեկ այլ որոշմամբ նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել չեռանալու մասին ստորագրությունը:

2009 թվականի հուլիսի 10-ին Լ.Ավետիսյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել է, և նրան մոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով:

2009 թվականի օգոստոսի 5-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին առյուծի դատարան (այսուհետ՝ Դատարան):

2. Դատարանի 2010 թվականի սեպտեմբերի 17-ի դատավճռով Լիա Ավետիսյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և դատապարտվել ազատազրկման 5 (հինգ) տարի ժամկետով՝ 26.273.520 (քսանվեց միլիոն երկու հարյուր յոթանասուներեք հազար հինգ հարյուր քսան) ՀՀ դրամին համարժեք գույքի բռնագրավմամբ:

Վերոհիշյալ դատավճռով որոշվել է Լ.Ավետիսյանից հօգուտ տուժող Հասմիկ Դուրգարյանի բռնագանձել 26.273.520 (քսանվեց միլիոն երկու հարյուր յոթանասուներեք հազար հինգ հարյուր քսան) ՀՀ դրամ՝ որպես հանցագործությանը պատճառված վնասի հատուցում:

3. Դատարանի դատավճռի դեմ վերաքննիչ բողոքներ են ներկայացրել ամբաստանյալ Լ.Ավետիսյանը և նրա պաշտպան Ա.Գրիգորյանը:

Վերաքննիչ դատարանի 2010 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշմամբ վերաքննիչ բողոքները մերժվել են, իսկ դատավճիռը՝ թողնվել անփոփոխ:

4. Ամբաստանյալ Լ.Ավետիսյանի պաշտպան Ա.Գրիգորյանը Վերաքննիչ դատարանի 2010 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել, որը վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 14-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխաններ չեն ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

5. 2007 թվականի հունիսի 14-ին երեք տարի ժամկետով տրված լիազորագրով Հասմիկ Դուրգարյանը Լիա Ավետիսյանին լիազորել է՝ վաճառելու Երևանի Թումանյան փողոցի 28/20 շենքի 27-րդ բնակարանը, Հ.Դուրգարյանի անվամբ ՀՀ տարածքում գնելու անշարժ գույք, ստորագրելու անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագիրը, այն գրանցելու Անշարժ գույքի կադաստրի տարածքային ստորաբաժանումում, ստանալու Հ.Դուրգարյանի անվամբ գնված անշարժ գույքի սեփականության վկայականը (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, էջ 7):

6. 2007 թվականի օգոստոսի 13-ին կնքված՝ անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագրի բովանդակությունից երևում է, որ Երևանի Թումանյան փողոցի 28/20 շենքի 27-րդ բնակարանի համասեփականատերերը Հ.Դուրգարյանը և Հ.Կյուրեղյանը հիշյալ բնակարանը վաճառել են Սմբատ Գասպարյան:

ԱՊՐԻԼ 2011 4 (141)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Ի շխանակություն

մին, որի անունից համապատասխան լիազորագրի հիման վրա հանդես է եկել և պայմանագիրը ստորագրել Գուրգեն Դավթյանը (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, էջ 224):

7. 2007 թվականի օգոստոսի 20-ին կնքված՝ անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագրի բովանդակությունից երևում է, որ Երևանի Դեմիրճյան փողոցի 38-րդ շենքի թիվ 5 բնակարանի սեփականատերեր Աշոտ Տեր-Գրիգորյանը և Վարվարա Դարագյուզյանը, որոնք հանդես են եկել որպես վաճառողներ, վերոհիշյալ բնակարանը վաճառել են Լիա Ավետիսյանին, որը հանդես է եկել որպես գնորդ: Ըստ հիշյալ պայմանագրի՝ անշարժ գույքի վաճառքի գինը կողմերի համաձայնությամբ կազմել է 23.450.000 դրամ և գնորդի կողմից ենթակա է եղել վճարման պայմանագրի կնքման պահին (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, էջ 8):

8. 2007 թվականի սեպտեմբերի 6-ին Լ.Ավետիսյանին տրված՝ անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականի բովանդակությունից երևում է, որ Երևան քաղաքի Կենտրոն համայնքի Դեմիրճյան փողոցի 38-րդ շենքի թիվ 5 բնակարանի նկատմամբ սեփականության իրավունքը գրանցված է Լիա Արտյոմի Ավետիսյանի անվամբ (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, 9-11 էջեր):

9. Լիա Ավետիսյանը գործի քննության ընթացքում ցուցմունք է տվել, որ Երևանի Դեմիրճյան փողոցի 38-րդ շենքի թիվ 5 բնակարանը գնել է իր համար՝ իր իսկ կողմից որպես վարկ վերցված գումարով (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, 211-215 էջեր, ինչպես նաև հատոր 3, 136-140 էջեր՝ դատական միստի ձայնային արձանագրության լազերային կրիչները):

10. 2007 թվականի մայիսի 8-ին «Կասկադ-Կրեդիտ» Ունիվերսալ Վարկային Կազմակերպություն փակ բաժնետիրական ընկերությունը, ի դեմս գործադիր տնօրենի Ժամանակավոր պաշտոնակատար Սոնա Իշխանյանի (վարկատու) և «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» Հայ-Ամերիկյան ՓԲԸ-ն, ի դեմս տնօրեն Լիա Ավետիսյանի (փոխառու), կնքել են թիվ 00078 վարկային պայմանագիրը, համաձայն որի՝ վարկատուն փոխառուին տրամադրում է կտորներով վարկ, որի ընդհանուր գումարն է 19.000.000 ՀՀ դրամ (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, 243-248 էջեր):

11. 2009 թվականի մայիսի 15-ին «Կասկադ Բանկ» փակ բաժնետիրական ընկերության հաճախորդների սպասարկման վարչության պետ Ա.Խիտարովայի կողմից ստորագրված տեղեկանքի համաձայն՝ Ջավեն Կիրակոսյանը 2007 թվականի հոկտեմբերի 8-ին «Կասկադ Բանկում» իր հաշվեհամարից 19.934.274.40 ՀՀ դրամ գումարի փոխանցում է կատարել «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ի հաշվեհամարին և նույն օրը հիշյալ գումարը «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ի կողմից փոխանցվել է «Կասկադ-Կրեդիտ» ՈւՎԿ ՓԲ ընկերությանը՝ վարկային պարտավորությունների մարման նպատակով (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, էջ 161):

12. «Կասկադ-Կրեդիտ» ՈւՎԿ ՓԲ ընկերության կողմից 2009 թվականի մայիսի 15-ին տրված տեղեկանքի համաձայն՝ «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ն և «Կասկադ-Կրեդիտ» ՈւՎԿ ՓԲԸ-ն 2007 թվականի մայիսի 8-ին կնքել են թիվ 00078 վարկային պայմանագիրը, ըստ որի՝ «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ին տրամադրվել է 17.565.000 ՀՀ դրամ վարկ: 2007 թվականի հոկտեմբերի 8-ին կատարելով 19.934.274.4 ՀՀ դրամ գումարի վերջնական վճարում՝ «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ն ամբողջովին կատարել է վերը նշված վարկային պարտավորությունները «Կասկադ-Կրեդիտ» ՈւՎԿ ՓԲԸ-ի նկատմամբ (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, էջ 162):

13. Երևանի Դեմիրճյան փողոցի 38-րդ շենքի թիվ 5 բնակարանի նախկին սեփականատեր, գործով վկա Աշոտ Տեր-Գրիգորյանը ցուցմունք է տվել, որ հիշյալ բնակարանը գներու համար պայմանավորված գումարը Լ.Ավետիսյանը նրան է փոխանցել իր բնակարանում, առանց վկաների: Հ.Գուրգորյանը գումարի փոխանցման ժամանակ ներկա չի գտնվել, և ինքը չի կարող վստահորեն պնդել, որ գումարը պատկանում է Հ.Գուրգորյանին (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, 185-187 էջեր):

14. Հ. Գուրգորյանը ցուցմունք է տվել, որ վստահելով իր քրոջ դուստր Լ.Ավետիսյանին՝ իր բնակարանը վաճառելու և իր համար նոր բնակարան գներու համար լիազորագիր է տվել նրան: Այս Լ.Ավետիսյանի ներկայությամբ կատարված գործարքով 120.000 ԱՄՆ դոլարով վաճառել է Թումանյան փողոցի վրա գտնվող իր բնակարանը: Այդ գումարի մի մասով Լիա Ավետիսյանը նրա համար գներ է Երևանի Դեմիրճյան փողոցի 38-րդ շենքի թիվ 5 բնակարանը, որի պետական գրանցման հարցերով և գրառվել է Լ.Ավետիսյանը: Մոտ մեկ տարի անց պարզել է, որ Լ.Ավետիսյանը բնակարանը ձևակերպել է իր անվամբ և դրանից զայրացած՝ դիմել է Լ.Ավետիսյանին, որը, սակայն, հրաժարվել է բնակարանը վերադարձնել (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, 44- 47 էջեր, ինչպես նաև 3-րդ հատորի 136-140 էջերում գտնվող դատական միստի ձայնային արձանագրության լազերային կրիչները):

15. «ՌՎ Ռիեթի» ՍՊԸ-ի աշխատակից, անշարժ գույքի գործակալ Գ.Դավթյանը որպես վկա ցուցմունք է տվել, որ 2007 թվականի ամռանը Երևանի Թումանյան փողոցի 28/20 շենքի 27-րդ բնակա-

Դատական պրակտիկա

րանի առուվաճառքի գործարքը կատարվել է «Կենտրոն» նոտարական գրասենյակում, որտեղ գնորդի կողմից լիազորագրով հանդես է եկել ինքը, իսկ վաճառողները եղել են Հ.Գուրգարյանը և նրա որդին: Առուվաճառքի պայմանագրի կնքմանը ներկա է եղել նաև Լ.Ավետիսյանը: Բնակարանի համար վճարված 120.000 ԱՄՆ դոլարի մի մասը՝ 40.000 ԱՄՆ դոլարը, տրվել է Հ.Գուրգարյանի որդուն, 2.000 ԱՄՆ դոլարը՝ որպես վերջնավճարի գումար, պահվել է և հետագայում՝ բնակարանն ազատելուց հետո, տրվել է Հ.Գուրգարյանին, իսկ մնացած գումարը Հ.Գուրգարյանի խնդրանքով տրվել է Լ.Ավետիսյանին: Վերջինս ասել է, որ այդ գումարը Հ.Գուրգարյանի համար նոր բնակարան գնելու համար է (տե՛ս Քրեական գործ, հատոր 1, 53- 55, 75-77, 240-241 էջեր, ինչպես նաև հատոր 3, 136-140 էջեր՝ դատական միտի ձայնային արձանագրության լազերային կրիչներ):

16. Վկաներ Արմեն Ոսկանյանը, Միշա Բսոյանը, Միշա Դավիթբաբայանը, Անահիտ Մադաթյանը, Անժեղ Գուրգարյանը և Ռիմա Առաքելյանը ցուցմունքներ են տվել այն մասին, որ անմիջականորեն չեն առնչվել Երևանի Դեմիրճյան փողոցի 38-րդ շենքի թիվ 5 բնակարանը գնելու գործընթացին, սակայն հետագայում իրենց հայտնի է դարձել, որ Հ.Գուրգարյանն իր համար բնակարան գնելու նպատակով գումար է տվել Լ.Ավետիսյանին, իսկ վերջինս գնված բնակարանը գաղտնի ձևակերպել է իր անվամբ:

Քրեական գործում առկա չէ որևէ գրավոր ապացույց, որը, համապատասխանելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված ձևին, կհավաստեր իր համար բնակարան գնելու նպատակով Հ.Գուրգարյանի կողմից Լ.Ավետիսյանին գումար փոխանցելու փաստը:

17. Տուժող Հ.Գուրգարյանը Վճռաբեկ դատարանի դատական միտում հայտարարեց, որ չի ցանկանում, որ Լ.Ավետիսյանին բանտարկեն, այլ ընդամենն ուզում է, որ նա վերադարձնի իր բնակարանը: Տուժողը հայտարարեց, որ իրենց միջև առկա է գույքային վեճ (տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի դատական միտի ձայնային արձանագրության լազերային կրիչը):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

18. Վճռաբեկ բողոք բերած անձի պնդմամբ բողոքարկվող որոշումը կայացնելիս թույլ են տրվել նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումներ, դատական ակտն օրինական, հիմնավորված և պատճառաբանված չէ, Վերաքննիչ դատարանը չի կատարել գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտություն, իսկ հետազոտված ապացույցներն էլ չեն արժանացել ճիշտ գնահատման:

19. Ի հիմնավորումն իր վերոնշյալ փաստարկի՝ բողոքաբերը նշել է, որ մեղադրանքը հիմնավորող ութ վկաներից յոթը հանդիսանում են տուժողի և նրա հանգուցյալ ամուսնու ազգականները, որոնց ցուցմունքները չեն կարող արժանահավատ լինել այն պատճառով, որ նրանք նպատակ ունեն օժանդակել տուժողին: Այդ վկաներն անձամբ մասնակից չեն եղել երկու բնակարանների առուվաճառքի գործարքների մասնապատրաստմանը և կնքմանը, նրանց ցուցմունքները հիմնված են տուժողից ստացված տեղեկությունների և ամբաստանյալի մոր հետ ունեցած խոսակցություններից արված իրենց ենթադրությունների վրա:

Բողոքի հեղինակը շեշտել է, որ իր պաշտպանյալ Լ.Ավետիսյանը չի չարաշահել մորաքրոջ վստահությունը, չի տիրացել նրա գույքին: Իսկ առաջադրված մեղադրանքի կապակցությամբ Լ.Ավետիսյանը բազմիցս հայտարարել է, որ իր մորաքույրը գրավարտում է իրեն, իր համար նյութական արժեքները ոչինչ են իր պատվի և արժանապատվության համեմատ:

20. Բողոքաբերի պնդմամբ քրեական գործի նյութերի մանրամասն ուսումնասիրության և տրամաբանական վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ առկա են քաղաքացիաիրավական հարաբերություններ, քաղաքացիական վեճ, որը ենթակա է լուծման քաղաքացիական դատավարության կարգով:

21. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ փաստարկները՝ բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի որոշումը, փոփոխել այն, Լիա Արտյոմի Ավետիսյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանը արձանագրում է, որ սույն գործով քննվող բողոքի կապակցությամբ առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր:

Դրանից ելնելով՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ խարդախության հանցակազմի քրեաիրավական բնութագրին, մասնա՝ դիտարկված ինքնին, ապա քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման հետ (մասնավոր-իրա-

վական պարտավորությունների հետ) հարաբերակցության մեջ:

1. Խարդախության հանցակազմը՝ դիտարկված ինքնին.

22. Խարդախությունը դասվում է սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների, մասնավորապես՝ հափշտակությունների շարքին: Ինչպես երևում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի բովանդակությունից, խարդախությունը «խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով ուրիշի գույքի հափշտակությունը կամ ուրիշի գույքի նկատմամբ իրավունք ձեռք բերել[ն]» է:

Թեև խարդախության պարագայում առկա է գույքի սեփականատիրոջ կողմից հանցագործին գույքը կամ դրա նկատմամբ իրավունքները փոխանցելու կամային ակտ, սակայն գույքը կամ դրա նկատմամբ իրավունքները փոխանցելու ակտի կամային բնույթը սեփականատիրոջ գիտակցության և կամքի վրա հանցագործի ունեցած ներգործության հետևանք է: Այս կապակցությամբ էական նշանակություն կարող է ունենալ թե գույքն ուրիշին հանձնելու գործում ով է նախաձեռնություն դրսևորել: Արդյոք գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները հանձնելու տուժողի մտադրությունն առաջացել է հանցավորի կողմից նրան համոզելու և հորդորելու արդյունքում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի իմաստով վերոնշյալ հանցավոր ներգործությունն իրականացվում է խաբեությամբ կամ վստահությունը չարաշահելով: Այսինքն՝ օբյեկտիվ կողմից խարդախության հանցակազմը դրսևորվում է կատարման հատուկ եղանակով՝ խաբեությամբ կամ վստահությունը չարաշահելով:

23. Խաբեությունը գույքի սեփականատիրոջը կամ գույքը տիրապետողին մոլորության մեջ գցելու նպատակով իրական, ճշմարիտ փաստերի դիտավորյալ խեղաթյուրումն է կամ ճշմարտության մասին լռելը: Այսպիսով, խաբեությունը դրսևորվում է հետևյալ երկու եղանակով՝

ա) իրական, ճշմարիտ փաստերի դիտավորյալ խեղաթյուրում,

բ) ճշմարտության մասին լռել:

23.1. Իրական, ճշմարիտ փաստերի դիտավորյալ խեղաթյուրման դեպքում հանցավորը գույքի սեփականատիրոջը կամ գույքը տիրապետողի մոտ սխալ պատկերացում է ստեղծում գույքը նրա տնօրինությանն անցնելու օրինական հիմքերի մասին և առաջ բերում գույքի հանձնման օրինականության պատրանք (ակտիվ խաբեություն): Իրական, ճշմարիտ փաստերի խեղաթյուրումը կարող է իրականացվել կամ բանավոր խոսքի միջոցով, կամ դրսևորվել որոշակի գործողություններով: Գործողությունների միջոցով փաստերի խեղաթյուրումը, սակայն, ենթադրում է տուժողի վրա հանցագործի առավել ակտիվ ներգործություն:

23.2. Գճմարտության մասին լռելու դեպքում հանցավորը դիտավորյալ լռում է իրավական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքների մասին, որի արդյունքում գույքի սեփականատերը կամ գույքը տիրապետողը մոլորության մեջ են ընկնում գույքը հանցավորին հանձնելու օրինական հիմքերի առկայության հարցում (պասիվ խաբեություն): Գճմարտության մասին լռելը, սակայն, քրեորեն պատժելի է այն դեպքերում, երբ հանցագործը պարտավոր էր տուժողին իրազեկել այնպիսի հանգամանքների մասին, որոնց իմացության արդյունքում տուժողը մոլորության մեջ չէր ընկնի:

24. Վստահությունը չարաշահելն ուրիշի գույքին տիրանալու կամ դրա նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելու նպատակով հանցավորի կողմից, նրա և գույքի սեփականատիրոջ կամ գույքը տիրապետողի միջև ձևավորված վստահության հարաբերությունների օգտագործումն է: Արարքը խարդախություն դրսևելու համար բավարար չէ, որ անձն իր արարքներով կամ որոշակի հանգամանքների բերումով տուժողի մոտ վստահություն վայելի, այլ անհրաժեշտ է, որպեսզի վերջինս համոզվի տուժողին իրեն փոխանցել գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները:

Հանցագործի նկատմամբ տուժողի վստահությունը կարող է ինչպես իրավական, այնպես էլ փաստական հիմքեր ունենալ: Այլ կերպ՝ հանցավորի և տուժողի միջև առկա՝ վստահության վրա հիմնված հարաբերությունները կարող են թխել ինչպես նրանց միջև առկա պայմանագրից, լիազորագրից և այլն, այնպես էլ առաջանալ հանցավորի և գույքը հանձնողի անձնական հարաբերություններից, հանցավորի կողմից նախկինում դրսևորած վարքագծից, հանցավորի անձնավորությունից և այլն:

25. Ամփոփելով սույն որոշման 22-24-րդ կետերում շարադրված իրավական վերլուծությունը՝ Վճմաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օբյեկտիվ կողմից խարդախությունը կատարվում է խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով, ինչի արդյունքում մոլորության մեջ ընկած սեփականատերը կամ իրավասու այլ անձը կամավոր կերպով գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները հանձնում է հանցագործին կամ այլ անձի կամ անձանց կամ չի խոչընդոտում վերջիններիս կողմից այդ գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները վերցնելուն:

26. Սուբյեկտիվ կողմից խարդախությունը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ և շահադի-

Դատական պրակտիկա

տական նպատակով:

26.1. Խարդախությունը կատարվում է միայն ուղղակի դիտավորության մեղքի ձևով. հանցավորը պետք է գիտակցի, որ խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու միջոցով հասիչտակում է ուրիշի գույքը, ինչպես նաև պետք է նախատեսի և ցանկանա դա:

26.2. Խարդախության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է նաև շահադիտական նպատակի առկայությամբ, այսինքն՝ մինչև գույքը վերցնելը կամ գույքին տիրանալը հանցավորն ի սկզբանե նպատակ է ունենում հասիչտակելու այն, չվերադարձնելու գույքը, չկատարելու խոստումը կամ պայմանագրային պարտավորությունները:

Հակառակ դեպքում, երբ գույքը չվերադարձնելու, խոստումը կամ պարտավորությունները չկատարելու դիտավորությունն առաջանում է գույքը վերցնելուց հետո (անկախ շարժառիթից), խարդախության հանցակազմը բացակայում է:

26.3. Խարդախության միջոցով ուրիշի գույքը հասիչտակելու ուղղակի դիտավորության և գույքը հասիչտակելու շահադիտական նպատակի առկայության կամ բացակայության մասին դատարանի հետևությունները պետք է հիմնված լինեն գործով ձեռք բերված ապացույցների համակցության վրա:

Նշված ապացույցների գնահատման արդյունքում դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հաստատված համարի, որ անձն ի սկզբանե նպատակ է ունեցել խարդախության միջոցով հասիչտակել ուրիշի գույքը, և եթե ապացուցվի, որ ունեցել է, ապա խարդախության հանցակազմն առկա է:

26.4. Ընդ որում, եթե ապացույցների բավարար համակցությամբ և հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով չի հիմնավորվում, որ շահադիտական նպատակը ծագել է համապատասխան գործարքի կնքումից առաջ, ապա նման դեպքերում խարդախության հանցակազմն առկա չէ:

II. Խարդախության հանցակազմը՝ դիտարկված մասնավոր-իրավական պարտավորությունների հետ հարաբերակցության մեջ.

27. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ նաև այն հարցին, թե ինչ հատկանիշների հիման վրա է սահմանազատվում խարդախության հանցակազմը քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման դեպքերից:

28. Տարբեր տեսակի գործարքների (առուվաճառք, գրավ, փոխառություն, այդ թվում՝ վարկային պայմանագիր և այլն) կատարման ժամանակ ծագող քաղաքացիական իրավահարաբերություններից խարդախության հանցակազմի սահմանազատման հիմնախնդրին Վճռաբեկ դատարանն անդրադառնում է՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ անձի կողմից իր գույքային պարտավորությունների չկատարումը դեռևս չի վկայում անձի մոտ հանցանքի կատարման դիտավորության առկայության մասին: Այլ կերպ՝ անձի կողմից քաղաքացիաիրավական պարտավորության չկատարումը դեռևս չի վկայում վերջինիս արարքում խարդախության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի և հետևաբար, խարդախության հանցակազմի առկայության մասին (տե՛ս սույն որոշման 26-րդ կետը):

29. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ խարդախությունը քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման դեպքերից տարանջատելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալ հանգամանքները.

ա) խարդախության դեպքում տուժողին խաբելու կամ նրա վստահությունը չարաշահելու մտադրությունն անձի մոտ ծագում է նախքան գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքներ ձեռք բերելը.

բ) խարդախության դեպքում անձի մոտ քաղաքացիաիրավական պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները (գույքը փոխանցել, կատարել վարկային պարտավորությունը, պարտքը վերադարձնել և այլն) չկատարելու դիտավորությունը ծագում է նախքան գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքներ ձեռք բերելը:

30. Ելնելով վերոգրյալից՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ եթե քաղաքացիաիրավական հարաբերության հենքը վերաբերում է կարգավորիչ գործառույթ իրականացնող իրավունքի ճյուղին, ապա քրեական իրավունքը և դատավարությունը, մարմնավորելով իրավունքի պահպանիչ գործառույթ, իրենց բնույթով ամանցյալ են իրավունքի տվյալ ճյուղերից, մասնավորապես՝ քաղաքացիական իրավունքից և դատավարությունից: Այլ կերպ՝ ներգործության քրեաիրավական և քրեադատավարական միջոցները չպետք է այնպիսին լինեն, որ խաբարեն քաղաքացիաիրավական ու քաղաքացիադատավարական հարաբերությունների մեքքին տրամաբանությունը, անորոշություն ու անկանխատեսելիություն ստեղծեն քաղաքացիաիրավական շրջանառության մեջ:

31. Այս առումով անթույլատրելի է գործող քաղաքացիական օրենսդրության պահանջների անտեսմամբ բնականոն գույքային շրջանառությունը խաթարող գործարքներ կնքելու պրակտիկան: Այդ փաստերը կարող են խեղաթյուրել քաղաքացիաիրավական հարաբերությունները, սպառնալ իրավա-

կան անվտանգությանը, պայմաններ ստեղծել, որ անձինք խուսափեն հարկային պարտավորությունների կատարումից, ինչպես նաև այլ եղանակներով վնասել իրավաչափ հանրային շահերը:

Նման դեպքերում պետությունը պարտավոր չէ գործող քաղաքացիական օրենսդրության պահանջների անտեսմամբ գործարքներ կնքած քաղաքացիների գույքային և այլ իրավունքների վերականգնումը դիտել հանրային շահի տիրույթում և հանրային միջոցներ ծախսելով՝ իրականացնել նշված մասնավոր շահերի քրեաիրավական պաշտպանություն:

Այդ մասնավոր շահերի պաշտպանությունը, որպես ընդհանուր կանոն, պետք է կատարվի մասնավոր իրավունքի տիրույթում՝ քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական միջոցներով:

32. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 27-31-րդ կետերում շարադրված իրավական վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սեփականության անձեռնմխելիությունը հիմնարար սահմանադրական արժեք է, ուստի խարդախության վերաբերյալ դատական քաղաքականության համար պետք է անկյունաքարային նշանակություն ունենա սեփականության իրավունքի պաշտպանության անհրաժեշտությունը:

III. Լիա Ավետիսյանին վերագրվող արարքում խարդախության հանցակազմի առկայությունը.

33. Սույն որոշման 22-32-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանն անդրադառնում է սույն գործով իր առջև բարձրացված հիմնական իրավական հարցին՝ Լ.Ավետիսյանի արարքում առկա՞ է արդյոք խարդախության հանցակազմ:

34. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ

34.1. (ա) 2007թ. հունիսին տրված լիազորագրով Հ.Դուրգարյանը Լ.Ավետիսյանին լիազորել է վաճառել Երևանի Թումանյան փողոցում գտնվող իր բնակարանը, Հ.Դուրգարյանի անվամբ ՀՀ տարածքում գնելու անշարժ գույք, ստորագրել անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագիրը, այն գրանցել Անշարժ գույք կադաստրի տարածքային ստորաբաժանումում, ստանալ Հ.Դուրգարյանի անվամբ գնված անշարժ գույքի սեփականության վկայականը:

(բ) 2007թ. օգոստոսի 13-ի՝ անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագրի բովանդակությունից երևում է, որ Երևանի Թումանյան փողոցում գտնվող նշված բնակարանի համասեփականատերեր Հ.Դուրգարյանը և Հ.Կյուրեղյանը անձամբ հիշյալ բնակարանը վաճառել են Սմբատ Գասպարյանին:

(գ) 2007թ. օգոստոսի 20-ին կնքված անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագրի բովանդակությունից երևում է, որ Լ.Ավետիսյանը Ա.Տեր-Ղրիգորյանից և Վ.Գարագյոզյանից գնել է Երևանի Դեմիրճյան փողոցում գտնվող բնակարանը: Ըստ հիշյալ պայմանագրի՝ անշարժ գույքի վաճառքի գինը կողմերի համաձայնությամբ կազմել է 23.450.000 դրամ և գնորդի կողմից ենթակա է եղել վճարման պայմանագրի կնքման պահին:

(դ) 2007թ. սեպտեմբերի 6-ին Լ.Ավետիսյանին տրված՝ անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականի բովանդակությունից երևում է, որ Երևան քաղաքի Կենտրոն համայնքի Դեմիրճյան փողոցում գտնվող նշված բնակարանի նկատմամբ սեփականության իրավունքը գրանցված է Լ.Ավետիսյանի անվամբ (տես՝ սույն որոշման 5-8-րդ կետերը):

34.2. (ա) Լ.Ավետիսյանը գործի քննության ընթացքում ցուցմունք է տվել, որ Երևանի Դեմիրճյան փողոցի նշված բնակարանը գնել է իր համար՝ իր իսկ կողմից որպես վարկ վերցված գումարով:

(բ) 2007 թվականի մայիսի 8-ին «Կասկադ-Կրեդիտ» ՈւՎԿ ՓԲԸ-ն, ի դեմս Սոնա Իշխանյանի (վարկատու) և «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ն, ի դեմս տնօրեն Լ.Ավետիսյանի (փոխառու), կնքել են վարկային պայմանագիր, համաձայն որի՝ վարկատուն փոխառուին տրամադրում է կտորներով վարկ, որի ընդհանուր գումարն է 19.000.000 ՀՀ դրամ:

(գ) 2009թ. մայիսի 15-ին «Կասկադ Բանկ» ՓԲԸ-ի տված տեղեկանքի համաձայն՝ Չավեն Կիրակոսյանը 2007 թվականի հոկտեմբերի 8-ին «Կասկադ Բանկում» իր հաշվեհամարից 19.934.274.40 ՀՀ դրամ գումարի փոխանցում է կատարել «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ի հաշվեհամարին և նույն օրը հիշյալ գումարը «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ն փոխանցել է «Կասկադ-Կրեդիտ» ՈւՎԿ ՓԲԸ-ին՝ վարկային պարտավորությունների մարման նպատակով:

(դ) «Կասկադ-Կրեդիտ» ՈւՎԿ ՓԲԸ-ի կողմից 2009թ. մայիսի 15-ին տրված տեղեկանքի համաձայն՝ «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ն և «Կասկադ-Կրեդիտ» ՈւՎԿ ՓԲԸ-ն 2007 թվականի մայիսի 8-ին կնքել են վարկային պայմանագիր, ըստ որի՝ «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ին տրամադրվել է 17.565.000 ՀՀ դրամ վարկ: 2007 թվականի հոկտեմբերի 8-ին կատարելով 19.934.274.4 ՀՀ դրամ գումարի վերջնական վճարում՝ «ԱՐԵՎ-ՄԵՏԱՂ» ՓԲԸ-ն ամբողջովին կատարել է վերը նշված վարկային պարտավորությունները «Կասկադ-Կրեդիտ» ՈւՎԿ ՓԲԸ-ի նկատմամբ:

(ե) Երևանի Դեմիրճյան փողոցի նշված բնակարանի նախկին սեփականատեր, գործով վկա Տեր-

Դատական պրակտիկա

Գրիգորյանը ցուցմունք է տվել, որ հիշյալ բնակարանը գնելու համար պայմանավորված գումարը Լ.Ավետիսյանը նրան է փոխանցել իր բնակարանում, առանց վկաների: Հ.Գուրգարյանը գումարի փոխանցման ժամանակ ներկա չի գտնվել, և ինքը չի կարող վստահորեն պնդել, որ գումարը պատկանում է Հ.Գուրգարյանին (տե՛ս սույն որոշման 9-13-րդ կետերը):

34.3. (ա) Հ.Գուրգարյանը ցուցմունք է տվել, որ վստահելով իր քրոջ դուստր Լ.Ավետիսյանին՝ իր բնակարանը վաճառելու և իր համար նոր բնակարան գնելու համար լիազորագիր է տվել նրան: Այս Լ.Ավետիսյանի ներկայությամբ կատարված գործարքով 120.000 ԱՄՆ դոլարով վաճառել է Թումանյան փողոցի վրա գտնվող իր բնակարանը: Այդ գումարի մի մասով Լ.Ավետիսյանը նրա համար գնել է Երևանի Դեմիրճյան փողոցի նշված բնակարանը, որի պետական գրանցման հարցերով ևս զբաղվել է Լ.Ավետիսյանը: Մոտ մեկ տարի անց պարզել է, որ Լ.Ավետիսյանը բնակարանը ձևակերպել է իր անվամբ և դրանից զայրացած՝ դիմել է Լ.Ավետիսյանին, որը, սակայն, հրաժարվել է բնակարանը վերադարձնել:

(բ) Անշարժ գույքի գործակալ Գ.Դավթյանը որպես վկա ցուցմունք է տվել, որ 2007թ. ամռանը Երևանի Թումանյան փողոցի նշված բնակարանի առավանառքի գործարքը կատարվել է «Կենտրոն» նոտարական գրասենյակում, որտեղ գնորդի կողմից լիազորագրով հանդես է եկել ինքը, իսկ վաճառողները եղել են Հ.Գուրգարյանը և նրա որդին: Առավանառքի պայմանագրի կնքմանը ներկա է եղել նաև Լ.Ավետիսյանը: Բնակարանի համար վճարված 120.000 ԱՄՆ դոլարի մի մասը՝ 40.000 ԱՄՆ դոլարը, տրվել է Հ.Գուրգարյանի որդուն, 2.000 ԱՄՆ դոլարը՝ որպես վերջնավճարի գումար, պահվել է և հետագայում՝ բնակարանն ազատելուց հետո, տրվել է Հ.Գուրգարյանին, իսկ մնացած գումարը Հ.Գուրգարյանի խնդրանքով տրվել է Լ.Ավետիսյանին: Վերջինս ասել է, որ այդ գումարը Հ.Գուրգարյանի համար նոր բնակարան գնելու համար է:

(գ) Վկաներ Ա.Ոսկանյանը, Մ.Խոսյանը, Մ.Գալիբալթյանը, Ա.Մադաթյանը, Ա.Գուրգարյանը և Ռ.Առաքելյանը ցուցմունքներ են տվել այն մասին, որ անմիջականորեն չեն առնչվել Երևանի Դեմիրճյան փողոցի նշված բնակարանը գնելու գործընթացին, սակայն հետագայում իրենց հայտնի է դարձել, որ Հ.Գուրգարյանն իր համար բնակարան գնելու նպատակով գումար է տվել Լ.Ավետիսյանին, իսկ վերջինս գնված բնակարանը գաղտնի ձևակերպել է իր անվամբ:

(ե) Գործում առկա չէ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված ձևին համապատասխան որևէ գրավոր ապացույց, որը կհավաստեր Հ.Գուրգարյանի կողմից Լ.Ավետիսյանին գումարի փոխանցման փաստը:

(դ) Տուժող Հ.Գուրգարյանը Վճռաբեկ դատարանի դատական նիստում հայտարարել է, որ չի ցանկանում, որ Լիա Ավետիսյանին բանտարկեն, այլ ընդամենը ուզում է, որ նա վերադարձնի իր բնակարանը: Տուժողը հայտարարեց, որ իրենց միջև առկա է գույքային վեճ (տե՛ս սույն որոշման 14-17-րդ կետերը):

35. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 34.1-34.3-րդ ենթակետերում մեջբերված փաստական տվյալները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Լ.Ավետիսյանը, որպես գնորդ կնքելով անշարժ գույքի առավանառքի պայմանագիր, ձեռք է բերել Երևանի Դեմիրճյան փողոցի 38-րդ շենքի թիվ 5 բնակարանը, որի նկատմամբ սեփականության իրավունքը գրանցված է նրա անվամբ: Գործի նյութերից երևում է նաև, որ Լ.Ավետիսյանի մորաքույր Հ.Գուրգարյանը դիմել է քրեական վարույթ իրականացնող մարմին՝ հայտնելով, որ Երևանի Դեմիրճյան փողոցի 38-րդ շենքի թիվ 5 բնակարանը գնելու գումարը Լ.Ավետիսյանին ինքն է տվել, սակայն վերջինս իրենից գաղտնի բնակարանը ձևակերպել է իր անվամբ:

36. Նախորդ կետում նշված փաստերի նկատմամբ կիրառելով սույն որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Հ.Գուրգարյանի կողմից Լ.Ավետիսյանին բնակարան գնելու համար գումար տալու փաստի ապացուցման հիմնախնդիրը վերաբերում է մասնավոր իրավունքի ոլորտին, և այդ հարցով հանրային շահը չի գերակայում մասնավոր շահի նկատմամբ:

Փաստորեն, Հ.Գուրգարյանի և Լ.Ավետիսյանի միջև առկա է քաղաքացիաիրավական բնույթի վեճ այն հարցի շուրջ, թե արդյոք Հ.Գուրգարյանը Լ.Ավետիսյանին տվել է գումար: Սույն գործի փաստերի հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Հ.Գուրգարյանի և Լ.Ավետիսյանի միջև առկա վեճը ենթակա է լուծման քաղաքացիական իրավունքի նորմերին համապատասխան և քաղաքացիական դատավարության կարգով: Հետևաբար, սույն որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն անդրադառնում է բացառապես Լ.Ավետիսյանին վերագրվող արարքին քրեաիրավական գնահատական տալու խնդրին և գտնում է, որ նախաքննական մարմինը և ստորադաս դատարանները հանգել են սխալ հետևության

այն մասին, որ Լ.Ավետիսյանի արարքում առկա է խարդախության հանցակազմ:

37. Սույն որոշման նախորդ կետում առկա իրավական դիրքորոշման հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ մեղադրանքի հիմքում դրված և մեղադրական դատավճռում շարադրված ապացույցների շարքում առկա չէ ոչ մի փաստական տվյալ այն մասին, թե ինչ հանցավոր վարքագիծ է դրսևորել Լ.Ավետիսյանը, որով ներգործել է Հ.Դուրգարյանի գիտակցության և կամքի վրա, որի արդյունքում վերջինս, ընկնելով մոլորության մեջ, անձամբ գույք է հանձնել Լ.Ավետիսյանին (տես սույն որոշման 23-25-րդ կետերը): Այսինքն՝ գործի նյութերով հիմնավորված չէ Լ.Ավետիսյանի կողմից այնպիսի արարքի կատարում, որը կզմահատվեր որպես խարդախություն:

Հետևաբար, բացակայում է խարդախության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը՝ վստահությունը չաբաշահելու միջոցով ուրիշի գույքին տիրանալը:

38. Ինչ վերաբերում է խարդախության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմին, ապա գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ մեղադրանքի կողմը չի ներկայացրել որևէ պաշտոնական վարկած Լ.Ավետիսյանի արարքում խարդախության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի առկայության մասին: Այսինքն՝ չի հիմնավորվել, որ մինչև Հ.Դուրգարյանի գույքը վերցնելը կամ գույքին տիրանալը Լ.Ավետիսյանը դրսևորել է գույքի հափշտակման ուղղակի դիտավորություն և ունեցել է այն հափշտակելու նպատակ: Սույն որոշման 26-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հիման վրա՝ այդ դեպքում խարդախությունը բացակայում է:

39. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 22-38-րդ կետերում շարադրված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Լ.Ավետիսյանի արարքում բացակայում է խարդախության հանցակազմի թե՛ օբյեկտիվ կողմը և թե՛ սուբյեկտիվ կողմը:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Վճռաբեկ դատարանը հիմնագուրկ է համարում Լ.Ավետիսյանի կողմից Հ.Դուրգարյանի վստահությունը չաբաշահելու միջոցով վերջինիս գույքը հափշտակելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները: Այսինքն՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Լ.Ավետիսյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցակազմը բացակայում է:

40. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն. «Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե արարքի մեջ հանցակազմ չկա»:

Հիմք ընդունելով քրեադատավարական վերոնշյալ դրույթը, ինչպես նաև սույն որոշման մեջ առկա վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Լ.Ավետիսյանի վերաբերյալ քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի՝ արարքի մեջ հանցակազմ չլինելու հիմքով: Այսինքն՝ Լ.Ավետիսյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2010 թվականի սեպտեմբերի 17-ի դատավճիռը և այն անփոփոխ թողնելու վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2010 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշումը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի հիման վրա անհրաժեշտ է բեկանել և քրեական գործի վարույթը կարճել:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Ամբաստանյալ Լիա Արտյոմի Ավետիսյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2010 թվականի սեպտեմբերի 17-ի դատավճիռը և այն անփոփոխ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2010թ. դեկտեմբերի 23-ի որոշումը բեկանել, քրեական գործի վարույթը կարճել և Լիա Արտյոմի Ավետիսյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել՝ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

РЕЗЮМЕ - RESUME

“КОНСТИТУЦИЯ” ПРИСУЖДЕННАЯ АРЦАХУ СО СТОРОНЫ АЗЕРБАЙДЖАНА

ВОЛОДЯ ОВСЕПЯН
*ПРЕДСЕДАТЕЛЬ АПЕЛЛЯЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ НАГОРНОГО КАРАБАХА*

В истории немало случаев, когда колониальные страны, которые не могли сохранять власть над колониями, разрабатывали конституции для народов колоний и дарили им. Такая конституция называлась присужденной. Однако на заре Советского Союза Азербайджан в 1929 году уничтожил подаренную им же конституцию, якобы для разработки нового Устава для округа, и начал открытую политику колонизации против армянской части населения Карабаха. В результате произошло то, что должно было быть. Свободолюбивый народ через борьбу смог избавиться от колониальной бремени, провозгласить свою государственную независимость, и от имени арцахского народа принять и провозгласить свою Конституцию.

“CONSTITUTION” CONFERED ON THE PART OF AZERBAIJAN

VOLODYA HOVSEPYAN
*CHAIRMAN OF THE APPEAL COURT
OF THE REPUBLIC OF THE NAGORNO-KARABAKH*

In histories much events, when colonial countries, which could not save the power on colony, developed the constitutions for folk colony and presented im. Such constitution was identified conferred. However at the dawn of the Soviet Union Azerbaijan in 1929 has destroyed presented by him constitution, ostensibly for development of the new Charter for neighborhood, and began open politician to colorizations against Armenian part of population Karabakh. Has As a result occurred that must was be. Freedom-loving folk is through fight smog to dispose of colonial burden, proclaim its state independence, and on behalf of арцахского of folk to take and proclaim its Constitution.

КОНТРОЛЬ И НАДЗОР ПО ОТНОШЕНИЮ СОБЛЮДЕНИЯ ТРУДОВОГО КОДЕКСА (НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ СУЖДЕНИЯ)

ГЕВОРГ ПЕТРОСЯН
*ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА ЕГУ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК*

Статья поясняет, что обеспечение законных интересов субъектов права зависит не только правильной юридической формулировки и его законодательного закрепления, но а также необходимостью таких важных гарантий для совершения и обеспечения прав, каковыми являются контроль по отношению соблюдения регулирующих правовых пунктов, существование определенных норм правовой ответственности в случае нарушения этих пунктов и их последовательное применение, что применимо также к сфере трудовых отношений.

РЕЗЮМЕ - RESUME

CHECKING AND CONTROL ON ATTITUDE OF OBSERVANCE OF THE LABOUR CODE (SCIENTIFICALLY- PRACTICAL JUDGEMENT)

GEVORG PETROSYAN
*DOCENT OF THE DEPARTMENT CIVIL PROCESS OF YSU,
PhD IN LAW*

The Article explains that provision legal interest subject of the right depends not only correct legal wording and his (its) legislative fastening, but as well as need such important warranty for completion and ensuring the rights, as are a checking on attitude of observance adjusting legal points, existence of the certain rates to legal responsibility in the event of breach of these points and their consequent using that applicable also to sphere of the labor relations.

ОТДЕЛЬНЫЕ ЗАДАЧИ СВЯЗАННЫЕ С МЕЖДУНАРОДНЫМ КОСМИЧЕСКИМ ПРАВОМ

ГНЕЛ ЗАКАРЯН
ПОМОЩНИК СУДЬИ СУДА ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ МАРЗА ЛОРИ

Завоевание космоса продвигается быстрыми темпами. Это означает, что во время урегулирования этой деятельности очень часто человечество сталкивается с вопросами требующими юридических решений.

В статье автор пытается обществу кратко представить самую молодую ветвь права-общее описание возникновения, развития и рассматриваемые вопросы со стороны этого права. Многие вопросы довольно серьезно исследуются и обсуждаются со стороны современного международного космического права и решение, урегулирование этих проблем требует от современного международного космического права новых подходов.

THE SEPARATE PROBLEMS CONNECTED WITH INTERNATIONAL COSMIC RIGHT

GNEL ZAKARYAN
*ASSISTANT OF JUDGE OF THE GENERAL JURISDICTION COURT
OF LORI DISTRICT*

The Conquest of cosmos advances the quick rate. This means that during adjusting of this activity much often mankind faces with questions requiring legal decisions.

The society tries in article author briefly to present most get younger branch of the right-general description of the origin, developments and matter in question on the part of this right. Many questions are enough seriously researched and are discussed on the part of modern international cosmic right and decision, adjusting of these problems requires from modern international cosmic right new approach.

ԱՊՐԻԼ 2011 4 (141)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Իշխանություն

РЕЗЮМЕ - RESUME

ИСКЛЮЧИТЕЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ВЕТО ПРОТЕСТА ПРОКУРОРА ПРОТИВ УСКОРЕННОГО СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА

АРТУР ГАМБАРЯН
*СТАРШИЙ ПРОКУРОР ОТДЕЛА ПО ПРАВОВОМУ
ОБЕСПЕЧЕНИЮ И ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ
ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЫ РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ*

В 21.02.2007г. согласно дополнениям и изменениям внесенным в Уголовно-процессуальном кодексе РА предусмотрен новый судопроизводственный институт, каковым является процесс ускоренного судебного разбирательства. В статье автор представляет вопросы необходимости, реальности и перспективы, а также проблемы теории и практики этого института.

EXCLUSIVE LEGISLATIVE VETO OF THE PROTEST OF THE PUBLIC PROSECUTOR AGAINST SPEED JUDICIAL HEARING

ARTUR GHAMBARYAN
*SENIOR PROSECUTOR, DEPARTMENT OF LEGAL SUPPORT
AND EUROPEAN INTEGRATION
PROSECUTOR GENERAL'S OFFICE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA,
PhD IN LAW, ASSOCIATE PROFESSOR*

In 21.02.2007 according to additions and change contributed in Criminal procedural code of the RA is provided new procedural institute as is a process speed judicial hearing. In article author presents the questions to need, realities and prospects, as well as problems to theories and practical persons of this institute.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ

АРТАК АВАНЕСЯН
*МЛАДШИЙ СПЕЦИАЛИСТ ОРГАНИЗАТОРСКО-ПРАВОВОГО
УПРАВЛЕНИЯ СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА*

Процесс глобализации, получивший мощный импульс во второй половине XX в., имеет тенденцию к все более широкому распространению в нынешнем веке. О глобализации написано и сказано много. И это естественно, поскольку процесс глобализации набирает силы, оказывает все более осязаемое воздействие на жизнь государств, народов, каждого человека. Возрастание, неуклонное расширение глобализационных факторов объективно неизбежно и неотвратимо.

В статье автор представляет историческое происхождение глобализации до наших времён в важнейших сферах в которых вовлечен человек современного мира.

РЕЗЮМЕ - RESUME

МЕТОД МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

ЛЕВИК САРГСЯН

В низлагаемой статье автор представляет общую картину компьютерных преступлений, которые приобрели в странах с развитой телекоммуникационной инфраструктурой настолько широкое распространение, что для борьбы с ними в уголовное законодательство были введены специальные составы преступлений.

Компьютерные преступления автор условно подразделяет на два больше категории преступления и предлагает применение математических методов в праве, которые дополнят использование традиционных юридических методик математическими методами, обогащают известные приемы доказательства и аргументации новыми средствами современной прикладной математики.

METHOD OF MATHEMATICAL MODELING OF THE COMPUTER CRIMES

LEVIK SARGSYAN

In overthrown an article author presents the general picture of the computer crimes, which have gained in country with developed telecommunication infrastructure so broad spreading that for fight with them special compositions of the crimes were incorporated in criminal legislation.

The Computer crimes author conditionally splits into two more categories of the crime and offers using the mathematical methods in right, which is complemented use the traditional legal methods by mathematical methods, enrich; refine known acceptance proof and argumentations new facility modern applied mathematicians.

ԱՊՐԻԼ 2011 4 (141)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

77

Թեևավոր խոսքեր

Հաստատական մարդ՝ նշանակում է, որ նա ինչ-որ ապրումներ է ունեցել և կոփվել է ապրումներով, նրա մեջ ինչ-որ ուժեղ բան կա, որի վրա կարելի է հույս դնել:

Է. ԹԵԼՄԱՆ

Բնավորությունը եռանդուն ձգտումն է հասնելու այն նպատակին, որ յուրաքանչյուր ոք նշում է իր համար:

Ի. ԳՅՈԹԵ

Հիրավի մեղմ կարող են լինել միայն հաստատուն բնավորությամբ մարդիկ, իսկ մնացածների մոտ թվացող մեղմությունը իրականում պարզապես թուլություն է, որը հեշտությամբ վերածվում է կովարարության:

Ֆ. ԼԱՐՈՇՖՈՒԿՈ

Յուրաքանչյուր մարդու բնավորության մեջ ինչ-որ բան կա, որը հնարավոր չէ կտրել՝ դա բնավորության հիմնամասն է:

Գ.ԼԻԽՏԵՆԲԵՐԳ

Բնավորությունը կոփվում է աշխատանքով, և ով երբեք իր սեփական աշխատանքով ձեռք չի բերել հանապազօրյա հացը, նա մեծ մասամբ ընդմիջտ մնում է թույլ, ալարկոտ և կամազուրկ:

Գ. Ի. ՊԻՍԱՐԵՎ

ԱՊՐԻԼ 2011 4 (141)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

78

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՁԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս

գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am